

Tartalom

FARAGÓ Kornélia: In memoriam Gerold László (1940–2016)	3
ZALÁN Tibor: Találkozás Mükénében (vers)	7
HARKAI VASS Éva: Hommage ■ Kórházvers halálvers kertesztétika (versek)	10
CSORBA Béla: Sasszé ■ Nomád ■ Pliocén ■ Rückblikk ■ Az óriásnő ■ Turizmus ■ Illemtan ■ Krimi ■ Torinói ló és lepel ■ Megállók, megállók (versek)	13
FENYŐ Dániel: Elkülönítés ■ Után ■ Kapuzárás ■ A hajnalokról (versek)	17
FARKAS András: Meghasadás ■ Ca' d'Oro ■ Battisterio ■ Bogányi Gergely zongorázik Bartókot ■ Mit hiszek? ■ Ma sem loptam (vers, próza)	20
LENGYEL András: Harmos Ilonka „erotikus ponyvája” (tanulmány)	26
Igor MAROJEVIĆ: Huszonöt év szerelem (elbeszélés) (GLAVINIĆ VÉKÁS Éva fordítása)	43
BÁNYAI János: Olvastam egy könyvet (Igor Marojević: <i>Beogradanke</i>)	52
FŰZFA Balázs: „...ködbe vesző tekintete lassan a semmibe révedt, ahol ott gomolygott a minden” – avagy adalékok az <i>Iskola a határon</i> kettős természetéhez (tanulmány)	56
MAJOR Nándor: Egy aggastyán hétköznapjai (naplórészletek)	63
BÖRCSÖK László: A csapás mentén (regényrészletek)	97
JÓDAL Rózsa: A fotó(s) (elbeszélés)	116
JUNG Károly: A Tekijai Boldogasszony hócsodája az írott források tükrében (tanulmány)	127
TAPODI Zsuzsa: A lopakodó identitásgyarmatosítás (Dani Erzsébet: <i>Identitásgyarmatosítás Erdélyben</i>)	163
KLAMÁR Zoltán: Öregek, készüljetek, fiatalok, készen legyetek! – vallásos népelet A-tól Z-ig (Silling István: <i>Vallásos népelet Kupuszinán</i>)	170
FEHÉR Viktor: Széles Bánátnak vándorlegénye, Kálmány Lajos (Az <i>Alföldi gyűjtés</i> bánáti vonatkozásai)	173

A fedőlapon és a színes mellékletben KOZMA Laura alkotásait közöljük

Benes József portréfotói KOMÁROMI Dóra munkái

BETHLEN GÁBOR

Alapkezelő Zrt.

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődési és Tájékoztatási Titkárság, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2016. október–november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őr-zünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es szám-lára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizeteskör kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2016-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült a Sajnos Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

In memoriam Gerold László

(1940–2016)

Meghalt Gerold László, az újvidéki Magyar Tanszék volt tanára, a tanszék hőskorának egyik cselekvő tanúja, a *Híd* egykori főszerkesztője. Újságíróként kezdte a pályafutását, majd az *Új Symposion* és a tanszéki atmoszféra adott erős szellemi lendületet neki, mint ahogyan a nagy nemzedék több pozícióban lévő tagjának is. A portré variánsai érdeklődési területekből, műfajokból (publicisztikai műfajok, tanulmányok a XIX. és a XX. század magyar irodalmáról, színháztörténetéről, irodalmi és színikritikák), megszólalási módokból, hangnemekből rajzolódnak ki. Történetek fókuszváltások is, a különbségek szerkezete és dinamikája meghatározó, irodalom és színház, szerkesztés és szervezés, közösségi gondolkodás, egyéni ambíció és magánélet. Életmódja, magatartása olyan sok dolog elvégzéséhez hozzásegítette, hogy számunkra sosem lehetett egészen világos, hogy volt ideje ennyi mindenre. Annyi bizonyos, hogy mint egy jó színházi előadásnak, neki is volt koncepciója, voltak célkitűzései, és mindig akart mondani valami fontosat azzal, amit létrehozott.

A kritika az értékvélemény szabad és szubjektív kimondásként, mint a napi gyakorlati életvitel természetes tartozéka is érdekelte. Ennek az attitűdnek, ennek a szűkített nézőpontnak a perspektívájából olvasható talán a legtermékenyebben az élete, az életműve. Amit következetesen elutasított, az a szellemi alultápláltság, az arányeltolódás a tudás és a véleményformáló igényű arrogancia között. Soha semmilyen kíméletet nem kaptak tőle a gyenge minőségű, a slendrián szövegek, és természetesen maguk az alkotók sem. Azt is felvállalta, hogy sokan elforduljonak tőle abban a közvetlen küzdelemben, amelyet kritikai megjegyzéseivel a szakmai minőségért, a profizmusért, egy, az itteni magyar kultúrában nélkülözhetetlen értékrendért gondolt folytatni. Olykor kegyetlennek hatott, pedig sokszor lépett kompromisszumra önmagával, a közelében lévők nemegyszer érzékelhették, hogy a szóban kimondott véleményéhez képest finomított

a nyilvános mondanivalóin, hogy ne lépje át a jó ízlés és az érintetti érzékenység határait. Csak a legutóbbi időkben tanult meg úgy negatív bírálatot írni, hogy azt az érintettek, mint reflexióikból kitűnik, elsősorban színt pozitívnak vélték. Az utólagos nézőpontokból az is látszik, hogy nem volt mindenben igaza, de abból indult ki, hogy szerencsésebb az, ha a szigorú kritikusként nincs igaza és a bírálati tárgya jó, mint fordítva. A küzdelem tétje számára a korábbi időkben kimunkált színvonal fenntartása volt, a szakmai felkészültséget a kisebbségi cselekvés legfőbb erkölcsi követelményei között tartotta számon, különösen mióta lényeges átrendeződéseket tapasztalt azokon a területeken, amelyek különösen érdekelték. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy fontosnak tartott valami kötelezőszerű örökös bizonyos értékek felett, a szakmai tradíció némely elemeiről azt gondolta, hogy védelemre szorulnak, nehezen tudta elfogadni azt, ahogyan fogalmazott, „ami ma megy” a szakmai kultúrában. Nélkülözhetetlen szellemi gyakorlás volt számára a nagy nemzedéki élmény, bizonyos gondolkodási vonásokban máig mozgatta a symposionista hagyomány. Életműve alaposabb összegzésre vár, de annyit máris elmondhatunk, hogy akik megértették erős öntudatú megnyilvánulásait, a kritika feladatáról szóló állásfoglalásait, esztétikai normarendszerét, dicséreteit és bírálatait, azok a személyesség, a tisztelet, a kötődés jegyében vették körül.

Egyszer azt is meg kellene nézni közelebbről, hogy portáljegyzeteiben a kulturális politizálásnak milyen alakzatait hozta létre. Saját arcának felvázolása szempontjából, bármilyen szerteágazó volt is a tanári (szeretett tanítani, és a hosszú oktatói pályaszakasz több termékeny tanár-diák viszonylatot is kiépített), a kutatói, a kritikusi pálya, mintha a kritikusi önportré kidolgozása foglalkoztatta volna a leginkább. A „kritikusi imázs teljesség tételének” (*Létbuzatban*) szabad öröme. A színház elemi vonzásának sohasem tudott ellenállni, de mindig előkészülettel, sok háttérmunkával közelített a produkciókhoz. A kezdetektől fogva önálló karakterű kritikáiban (Schöppflin Aladárt vallotta kritikusként) ott munkál a felkészültségből kinyert érvrendszer, de az explicit elméleti megtagadottsággal működő bírálati szövegeket nem kedvelte. Minden alkalmat megragadott viszont, hogy tanulmányokban, konferencia-előadásokban tudományos analízisnek vessen alá drámaírói életműveket, drámairadalmi, színházművészeti kérdéseket. Egy új, áttekintő jellegű előadást is tervezett *Helyszínek és szín-helyek a legújabb magyar drámákban* címmel a szerb–magyar akadémiai közti projekt kereteiben, hiszen a projekt budapesti vezetőjének kifejezett kérésére nyugdíjazása után is tagja maradt a kutatócsoportnak. Köztudottan a vajdasági magyar színikritika, a megbízható darabértelmezés, a világirodalmi drámaismeret klasszikus alakjának szá-

mított mifelénk, s bár történtek próbálkozások, a fiatalok mégis elmulasztottak felzárkózni hozzá, miközben a kritikustársadalomban küszöbön áll a teljes generációváltás, és bizony hiányoznak a fiatal színikritikusok.

Széles körű és naprakész tájékozottságának köszönhetően lehetett tizenkilenc éven át a *Híd* kritikai rovatának szerkesztője, majd a folyóirat egyik jelentős főszerkesztője is. A folyóirat, a szerzők és a szövegek iránti tisztelettel végezte a kemény szerkesztői munkát, stilizált, módosított, aktív szerkesztő-beszélgetőtársrúként tervezett és egyeztetett stb. Emlékezetesek elemi felháborodásai, mint ahogyan kitörő lelkesedései is.

Néhány monografikus megközelítésen túl (*Dráma és színjátszás Szabadkán a XIX. században 1816–1918*; Gion Nándor, a Gion-életmű magában álló feldolgozása, amelyben teljes életpálya-összegzésre vállalkozott) nem kívánt más szintéziseket adni, monográfiái igényű portrékat írni, a sokirányú gondolkodást kedvelte, a részterületek saját szempontú megközelítését. Valószínűleg egyik kedvenc témája, a vajdasági magyar irodalom története, majd később az életkora lehetett az, ami mégis a lexikográfiai jellegű, szintetizáló irányokba terelte, hiszen az egyik legjelentősebb produktuma volt a *Vajdasági magyar irodalmi lexikon (1918–2014)* 2016-os kiadása. A nagy formátumban való gondolkodást, az apró adatokból létrehozható univerzum lehetőségtereit biztosította számára. Ez az anyag lett/ lehetett az a szemléleti mező, ahonnan széttekintve egyben láthatta az elmúlt évtizedek archiválható történéseit, érvényes és érvénytelen alkotóit, alkotásait, sikeres és hamvába holt törekvéseit. Azzal, hogy létrehozta a vajdasági magyar irodalmi kultúra egyedülálló dokumentumát, egy nélkülözhetetlen faktuális horizontot nyitott meg a további építkezések számára. Készült a lexikográfusi munka közben tett fontos felismerések kifejtésére is, és további adatgyűjtést tervezett, a hirtelen halál ebben – és még sok minden másban is – meggátolta.

Gerold László identitásának egy lényeges mozaikja, hogy mindig széles körű szellemi, baráti összetartozásokat ápolt, de gyakran kommunikációs kapcsolatba került olyanokkal is, akikkel éppenséggel kevés közös vonása volt, akik szellemi arculatát és produkcióját nem tudta maradéktalanul elfogadni. Folyamatos készenlétben volt az eszmecsere, a vitát illetően, és ilyen készenlétre sarkallta a környezetét is, különös problémaérzékenysége folytán a köznapi beszélgetéseinek is gyakran volt polemikus karaktere. Ebből az lehetett a közvetlen haszna, hogy mindezen véleménykülönbségeket bevonhatta átfogóbb elgondolásainak kiformalásába. Nemrégiben választott magának új társasági tereket is, abban bízva, hogy olyan közegre talál, ahol „önazonos” lehet, ahol az, amit képvisel, gond nélkül érvényesülhet, ahol a baráti közösség megtartása érdekében nem kell engednie el-

tűnni azt, ami a dolgok mögött valóban őt magát jelenti. De, mint azt szűk baráti társaságban egyszer kimondta, az autonóm létezés, a szabad jelentéstulajdonítást saját köreikben azok tudják a legkevésbé elviselni, akik amúgy, másokon folytonosan számon kérik: viszonylag gyorsan csalódott, csendben félrevonult, elhárította a közös programokra való invitálásokat, és úgy viselkedett, „mintha csak belefáradt volna az igazmondásba”.

Faragó Kornélia

Találkozás Mükénében

A mécsesek lassan leégnek ideje
hogy esti fürdőbe térj jó uram
Agamemnón nem
mozdul nehéz karja alatt panaszosan
megreccsen az ácsolt sötét tölgyfa asztal
Hiányzik

Ó azon én már rég túl vagyok
hogy keseregjek a sorsán Az istenek adták és
ők is vették vissza a nemes cél érdekében s lám
szél támadt és az akháj hajók meglendültek Trója
felé Ki áldozta volna be a gyereket más mint a görög
hadak vezére a nagy Agamemnón Megvallom sírtam
éveket számtalan éjszakán patakzott a könnyem
szólongattam Iphigeneiám hiába de aztán egyszer
csak elmúlt a trauma kiment a stressz belőlem megállt
a jajgatás és a sírást bennem nevetés váltotta föl Istenek
adták és ők is vették vissza Induljunk hát a fürdőbe
jó uram

Az akháj hajók sólyomként szálltak a
tengerek tajtékján Távoloról már hallatszott Trója
fogvacogása és én boldogtalanul ültem a vezérhajó
tatján mellkasomon a nehéz vértnél is nehezebb volt
a bánatom így elveszíténem lányomat Iphigeneiát
aljas csellel Auliszba térítve hogy a nemes
Akhilleusz vőlegényként nászra várja de e
nász menyasszonytáncát már Hadész
fekete termeiben táncolta el s pengtek meztelen

lába körül a halottak szeméről lelopott
obulusok

Mi történt megtörtént Hozták
a híreket hogy egy Brüszeisz nevű pudvás kurva
filléres rabszolgánynon Akhilleusszal összerúgtad
a port Trója alatt mi harag fegyverhordozója
életébe került Hát kurvapecér vagy te hogy
hogy vásárolt lotyón marakszol társaiddal

Gondoltál-e

olyankor kövön Artemisz kegyetlen kövén halt
lányodra mikor a luvnya égre dobálta
gerjedelmében combjait vagy mikor Kasszandrának
ikerkölyköket ajándékoztál magjaiddal

S felmérted-e

hogy mérhetetlen kurválkodási hajlamod mit
kangörcsöd vezérel véred útján új és újabb pinákra
veszélybe sodorhatja expedíciótok sikerét

A szív

még ha katonáé még ha királyi mellkas alatt
dobog is nem tűri az ürességet Brüszeisz ölébe
Kasszandra vulkánjába a menthetetlen szomorúság
hajtott s a vágy hogy feledni tudjam
a múlt dolgait

A görög hadiszerecsse
múlásán nem aggódtam minden jóslat
győzelmünket üzente s mert titkos reményem
hogy Brüszeisz méhében egy új Iphigeneia
megfogon meg nem valósulhatott Kasszandra
ölébe eresztettem erős magjaimat Lányom
vonásait akartam adtam a rabszolgánynak
és a kerge jósnőnek is ki habzó szájjal a palota
kapujában várakozik most belépni nem mer
mert vérszagot érez közeli vér sok szagát De
visszatérve a táborra nem bántam ha csak
képletesen is tulajdon lányommal ölelkeztem
a sátor forróságában

Mondhatnám perverz

az én uram de tudom a fájdalom néha a legtisztább
agyat is megzavarja Tízévi álmodás alatt

megszokhatta kezed az Iphigeneia-érintést Brüszeisz
bőrén csókjában lányod nyála folyt a szádba

Kasszandra

megnyíló öle lányod öleként tárult föl előtted Nem
Nem perverzség az örület egyik súlyos formája
ez

Én megbocsátottam lányom leöletését Artemisz
kíméletet nem ismerő kőoltárán Brüszeiszt Kasszandrát
is megbocsátom

De te se kérdezheted tőlem
hű voltam-e hozzád a tíz hosszú esztendő alatt
és hogy szeretlek-e még ezek után Tetteim az
én tetteim Lányom elvesztése bennem jobbik énem
vesztése volt s mind együtt a lány a tíz év
éppúgy meghozta az örületet mint neked

Bocsánatod

megbecsülöm s nem kérdezem távollétemben
látogatta-e valaki az ágyad amely az én ágyam
is volt

Nem kérdezem csiklandó fákat gyűjtöttél-e
hálószoba polcodra hogy királyi farkam helyett
hitvány csiszolt fadarabbal enyhítsd rád törő heved

Nem

kérdezem mikor apadt el anyai könnyed

Megbecsülöm

bocsánatod indulhatunk a fürdőbe jó asszonyom

.....
Üdv néked Aigiszthosz az istenek segítsenek
elhatározásodban melynek jelei kezedben a fényes
bárd s hozzá a márvány medence széléhez
támasztott balta S tán zord tekintetében a buja
parázs Végezd be amiért ma ide jöttél s köszönöm
hogy nem az ágyamban várakoztál rám

És tudtam asszonyom

hogy ha a bánatodat el is halványítja az idő a
bosszút megérlelte benned amannak helyén

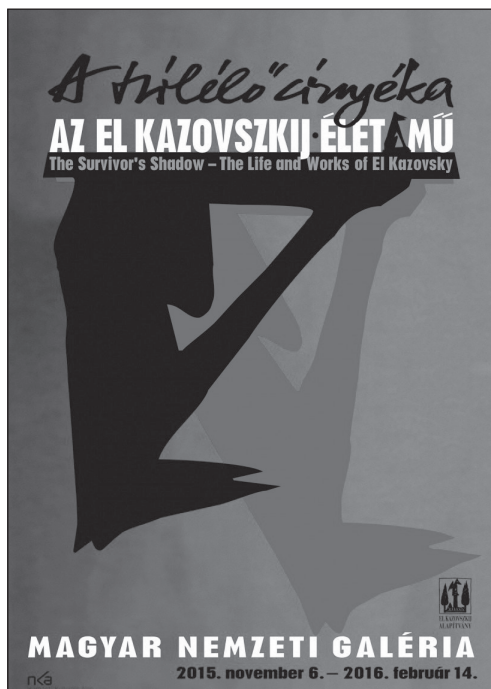
Hóhér

ágyam bemocskolója Teljesítsd kötelességedet

hommage

A »vándorállat« „lételeme a kalandozás: akár zsákmányra lesve ül, akár testetlen denevérként szárnyal, sehol sem nyugszik és nincs hova hazatérnie. Lételeme az átmenet: állandóan purgatóriumi tisztító tűzben ég.”

(Rényi András. El Kazovszkij *A túlélő árnyéka* című kiállításának katalógusából. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2015. nov. 6.–2016. febr. 14.)

a vándorállat lesre kész
a vándorállat támad
testetlen denevérként szárnyal
a megritkult levegőben
a nincsből
a nincshovában

ránctalan női arc figyel
tudván milyen a kezdet
s a végtelenből kimetszett
vég között a játszma

ha a függöny legördül
és lemossák a sminket
nézi tükörben
ránctát az arc
de nem látja

2016. január 17.

kórházvers halálvers kertesztétika

1979 júniusában a nyári vizsgaidőszakban
bj titokban leszökött a kamenicai varázshegyről
de az is lehet kicsikarta hogy elengedjék
a gépkocsik zajától hangos njegoš utcába
vizsgáztatni s ha már – most épp nem találok
a könyvdzsungelben de előbb-utóbb majd
előkerül – bevallásom szerint olvastam
szerdahelyi i. esztétikai kislexikonát
(bj danilón kívül semmit nem kedvelt
amin azt írta hogy *kis*)
az volt a kérdés miben különbözik
a többi esztétikától a kertesztétika

kerteltem (alkalom szüli a tolvajt)
hogy élővilág meg természet
a föld a nap a víz mint alkotók
csak a lényeket nem tudtam megragadni
hogy növekvés burjánzás soha nem
állandósult s befejezhető alkotás

azóta metszőollóval s a piros szív alakú
villás kapával a kezemben
alaposan megtanultam a leckét
halogatva az ügyintézését a kimozdulást
olykor az írást és az olvasást
hogy egyszerre áldás és átok a kert
bólogatnak az újonnan kinyílt kerti gerberák
és a kis sárga fejű dáliaik
robbanásszerűen bomlik ki a kétféle hortenzia
gyorsan benövik cserepüket a begóniák a petúniák
a leanderek fuldokolva nyelik a vizet
az aloe verában lüktet az élet extraktuma
de ha nem vagyok résen
különösen így kiadós eső után
rám nő a növényzet mindent behálóz a gyom –
s ami már túl van a kérdésre adandó válaszon:
mindez a burjánzás egyszerre fojt és éltet

lábjegyzet

*közben pedig micsoda munkamegosztás:
vakondok túrja a porhanyós földet
a mélyből a felszínre s a gyökerek alá –
néha hajlamos vagyok hinni
családtagjaimat ilyenbe temették
holott sárga reménytelenül kérges és kemény
földből törnek fel bársonyosság és tövis
élet és halál virágai
kiszorítván a levegőt abból
ami mellkasukból megmaradt
miközben a felszínen
egykori varázshegylakók
esendő s fénnyé vált teste felett
akkurátusan műveljük
a kertészétikát*

2016. július

sasszé

Isten és a Semmi között félúton
ide-oda rángatózom
hol van már a sasszélépéses tigris-
ugrás
születtem a tigris évében
szerettem az erdőt
az emberélet útjának felén
naná
és még egy kicsit tová
bb
mint most a korhadt ágak robbanását
csikorgó térdeim alatt

(2015. július 2.)

nomád

a világegyetem szövetanyagában
tobzódó nomád
Fényen túl és alatt
a legeslegelemibb forma legel
emibb formátlansága halad
mint a Kozmoszon túli
s Istennek mutatja magát
maga a Káosz
a részekre foszló
csillámló monád

ügyes az elme
mint kötött téli zoknik
gyapjúsálait
ha megvan már az elve
lefejtí s felgombolyítja
az egyetemes anyag
eltéphetetlen kusza fonalát
de az izzadt bűdös láb aki hordta
vajh kié bár megmérhetetlen nőjön
túl Tótumon és Faktum-Kvantumon
vagy fogyjon akár a gombolyag
a Káoszt rendszerbe foglaló tudat

(2016. július 2.)

pliocén

p. t. de chardinnek

aztán az Ember surranva érkezett
ahogy illik
ahogy a tetre kész anyagyilkosok

(2016. június 24.)

Rückblick

El sosem futottam...
de ez még nem érdem:
fájós volt a térdem.

(2016. szeptember 16.)

Az óriásnő

Van massz- és testőr hím malája,
s nagy, hófehér mája,
mint a Himalája –
babája, leszbikus Amálja
ajánlja, bújjunk mi alája.

(2016. augusztus 20.)

Turizmus

Ha felkeresné Kamcsatkát,
vegyen bundát, szőrsapkát,
tűzokádót és rizst,
nőstény szibér tigrist –
de világért se kan macskát!

Ha szereti a barátfülét,
keresse fel Thermopülét,
hozzon hátán nagy zsákot,
ha jönnek a perzsákok,
mindnek bele farkát-fülét.

(2016. szeptember 15.)

Illemtan

Aki szegény, elfelejti az úri modort,
egyetlen célja megtönni jól a gyomort.

Rémregény, nincs remény,
várja öt verőlegény:
orrvéred csorgása,
koponyád kongása
enyhítse hát a testi és lelki nyomort.

(2016. szeptember 16.)

Krimi

A Krímben a krimi kicsit kriminális,
A gasztro-art meg nagyon minimális,
az ukrán, az orosz
hol oroz, hol toroz,
a tatár csak bifsztek,
akit megesznek –
nyekereg az éhes kontraadmirális.

(2016. szeptember 16.)

Torinói ló és lepel

Isteneinket már megettük délre,
kérdés, mi marad most estebédre?
Ne legyen Nietzsche
sárgakikirícse,
ne legyen több ló, nehogy kiterítse!

(2016. szeptember 17.)

Megállók, megállok

Nem cserélném el a MÁV-ot sem várért, sem kacsalábért!
Hogy reméljek még némi fényt,
felidézném Kárász-Köblényt:
mézes-mázos kalauznő, málnás-mákos csokoládé...
és a szívem örökre már Mágocs-Alsómocsoládé.

(2016. szeptember 24.)

elkülönítés

tekerni szebbet
– szorosabbra a papírt egyenletesen a dohányt –
felesleges
mert minden következő sodrás minősége ismeretlen
így bármi előzőt legszebbnek vagy akármi másnak hívni
hazugság
azt pedig sohasem akartam igazán
bár néha meg kellett hogy történjen
a bonyolult egyszerűvé, az egyszerű bonyolulttá
életet emlékké formálni

és tagadni, hogy abból így bármi is hazugság lenne:
ahogy a hüvelyben összeszáradt dohány szálait egymástól úgy
az igazságtól sem

Elkülöníteni lehetetlen.

után

folytatom hiába van vége
mert a megszűnés is újratermel
a maga után hagyott semmi
vákuum

Nem tudtam elég lassúnak lenni, hogy a lámpa zöldről pirosra váltson.

anyám füléből fonendoszkóp nyílt
a hideg fémet szívemhez nyomta
„mi baj kincsem”
és én beszélni kezdtem, de nem válaszoltam

Ideje lenne

valami ténylegest mondani
de úgy érzem ideje nincsen még semminek
ideje lenne végre valami idejének
de úgy érzem ideje nincsen már semminek
hát marad az alanytagadás
minden pont helyén egy *de*
a folytonos feltételállítás
hogyan lehetne.

de mégse

Kapuzárás

És elkezd sportolni
heti ötször edzőterem
napi háromszor diétás étkezés
a két liter víz mellé meg okosóra
és azzal bizonygatja hogy mennyit futott
mostanában és ez aztán az ő korában...
akár egy húszéves

aztán lesz új parfüm meg sportkocsi
és mondja mert érzi, hogy végre férfi lett belőle
a neje meg tapsol hogy lassan mint egy isten

ahogy két ujjal fogja a kormányt
pont azzal a kettővel
amivel úgy szokta
és a lány beleremeg
aztán még jobban nevet
a férfi meg ugyanúgy vele
hogyan nem is sejti
a kocsi után őt akarja lecserélni

A hajnalokról

amikor magányos, hosszú szakállú férfiak
és férjüket kísérő asszonyok
türelmetlen csendje feszíti a ködöt.
aztán egy ajtó kinyílik
összeér térd és szájsarok
és az egymásra gyűródött embertömeg előtt
a sorszámautomata bekapcsol

A hajnalokról
amelyeket egy második emeleti iroda
ventilátora kerget szét
mint megkeseredett öregek a réten játszó gyermekeket
A folyosón rakottszoknyás asszonyok zsolozsmáznak:
innen nincs kiút Úram jaj innen már sehová
mire a pult mögül valaki felkiált:
tovább!
tovább!

Aztán kulcsra záródnak az irodaajtók
kiüresednek a folyósók
kint csattogni kezdenek a cigarettatöltők

De most még július 4. 5 óra
Ilyenkor magányos, hosszú szakállú férfiak
és férjüket kísérő asszonyok közömbössé
keseredve váraкоznak a munkaügyi hivatal előtt –

18 fok napsütés, dohányfüst
a második emeleten bekapcsolódnak a ventilátorok
a függönyök meglibbennek
és az ablaküvegben

látom magam megöregedni

Meghasadás

Giotto Campaniléje alatt hasadt meg a szívem,
nem kellett messze vinni, három sarok a Santa Croce.
Itt van Michelangelo sírja meg Galileo Galileié,
Dantée és Rossinié. Itt szórjátok szét a hamvaim.
Beszivárgok minden repedésbe, és egyszer talán
valakinek a cipőjén újra láthatom az álmom, a Campanilét
s a Dómot, melynek nyolcszögletű, semmihez sem hasonlítható
kupolája szökell az égnek.

Így elég közel lesz szerelmem tere, a Piazza della Signoria,
a Palazzo Veccióval. Nyolc szintjét egy csodálatos pártázat
zárja le. Előtte Michelangelo Dávid szobra áll és egy ormótlan óriás.
Egy kis ugrás a saroktól a Loggia dei Lanzi, benne
Perseus a gorgófővel, bronzból, Benvenuto Cellini műve
és sok más közt Giambologna Szabin nők elrablása, márvány.

A márványbetétes Dóm bejáratával szemben van a Keresztelőkápolna
a Paradicsom Kapujával, ahol a kétszer tíz aranyrelief az alkotókkal,
kis körön kibúvó fejeikkel: Lorenzo Ghiberti és fia, Vittorio Ghiberti.
Az aranyreliefekből a kedvencem az egész reneszánszt magába sűrítő,
annak eleganciáját, levegőjét visszaadó Jacob és Esau története.

Itt pornak is nemes lenni.

Ca' d'Oro

Csipke a képzeteimben,
Csipke az álmaimban,
Négy oszlop az enyészeté,
Most még tart, és tart az emlék,

A csodapihecsipke szeretnék,
Szeretnék itt élni,
Szeretnék itt meghalni,
Szeretnék,
Csak szeretnék.
És szeretésemhez jó lesz háttérnek.
Szeretnék itt veletek hálni,
Botticelli Sandro lányai,
Nem baj, ha többen jöttök is,
A szeretetem végtelen,
Kitesz egy feltárt szarmata sírt,
Lehet vandál is, illír-pannon.
Biolog, eraviszkuszok, gótok, gepidák.
Hogy zenél a nevük.
Mint Respighi Három Botticelli-képe,
Itt a művészet egysége.
Ca' d'Oro, légies oszlopai,
Respighi zenéje.
A Botticelli képe.
Ósi feltárások, sírok.
Minden gén, mi
Pannóniát bejárta, itt legyen.
És mellé a véget nem érő szerelem.

Battisterio

Csend volt. Minden halottnak látszott.
Élet csak én, a terem közepén.
Megtörtem a csendet, és teljes erőmből
a dó hangot kiáltottam kitarva.
Még nem visszhangzott a tér.
És akkor átváltottam a mire.
Jól kitarva, és kisvártatva jött a szó.
Az is jól kitarva. És most jöttek
vissza a korábbi hangok.
De nem külön-külön, hanem tereben.
Egy csodálatos hármashangzat,
mintha az égiek énekelnék.

És a hangerő egyre erősödött,
és megrepegtek bele a sejtjeim.
És az égi hang lassan tompult
és 20 másodperc múlva kihalt.
Ismét csend lett.
Most a mi-szó-ti kombinációt ontottam a csendbe,
és az égi jel most egy domináns tercet zenélt.
A Battisterio 1152-ben épült.
Az évszázadok sokat változtattak rajta:
gótikus tornyok, márványcsipke Nicola Pisano szószéke.
És semmi püsszegés.
Minő csavar az időt késleltetni.

Bogányi Gergely zongorázik Bartókot

Tökéletesen pozicionált zongora a világ közepén.
Enyhe fuvallat, monokróm sorozat
fölfelé száguld, félhang a szegélye,
majd lefelé lila a szenvedélye.
Tá-tá-táá tú-tá, tá-tá-táá tú-tá.
Vizigót seregek vonulnak a hegyekben.
Tá-tá-táá tú-tá, tá-táá-tá tú-tá.
Halódó Mandarin vonaglik görcsösen.
Akit megtalálnak, annak nincsen kegyelem.
Vértek döngnek, pogány lázadás,
vad hordák, harci kürt.
Kitör egy pontból, csillámaid szórja,
visszazsugorodik, kígyózó cseleszta,
alulról bekerít, rád rakja tenyerét,
megvagy, nem mozdulsz, lapulsz a túlélésért.
Ta-ti-ti-ti-ri-ri tú, ti-ti-ta, ta-ta-tú-dó.
Felszabadult honvágyzene, elárasztja zsigereid.
Még forogsz egy kicsit, majd lassan megállsz,
begubózol, elenyészel, a mindenség centruma
egy pontban elhal.

Mit hiszek?

A papír szagát, a nyomdafesték megbízhatóságát, a lányom, hogy ma is szeretkezik, a feleségem, hogy holnapra megfőzi az ebédet, hogy a számítógép billentyűjét, ha leütöm, a képernyőn megjelenik valami, az izzadáscseppeket a homlokomon, meg ha levetem az ingem, jól temperált leszek, az altatót, hogy ha elég sok, egyszer hatni fog, azt is, hogy álmodni fogok, meg a következő szemet vízzel veszem be, abban hiszek, hogy akkor már egy szem is hatni fog, hiszek a párna puhaságában, a levegőt, hogy magától veszi a tudóm, a szívem is hiszem, hogy újra dobban, a versem is hiszem, hogy újra robban, azt, hogy a fészbukon napi 10 ismerőssel több lesz, azt, hogy a lájkok száma egyre növekszik, akár képet teszek ki, akár verset, akár novellát, akár esszét, hogy a postás kiviszi a simán feladott 50 kötetet a barátaimnak az Erotikus versekből, a postában hiszek, hogy minden mostani levelem 450 forintért veszi fel, a nyugdíjban hiszek, hogy 15-éig biztos átutalják, a gyógyszerészekben hiszek, hogy kedvesek lesznek, és ha az orvos elírja a receptet, valamit kifelejt, belejavít, akkor csak a minimális adagot adják ki, akármilyen kedvesek, a szatócsnál holnap is lesz friss kenyér, annyi pénze lesz a feleségemnek, hogy kifizesse az árát, ha nekem már nincsen, a parizer olcsóságában hiszek, hiszek egy félistenben, mert övé az Olimposz, hiszek az öregedésben, hiszem, hogy én is meg fogok halni, és ami marad utánam, az a képzőművészeti albumgyűjteményem meg a long play lemezek 500 darabszámban, hiszek abban, hogy Respighi, Richard Strauss, Stravinsky, Franck, Debussy, Ravel, Rimszkij-Korszakov a kedvencem meg Berio, Xenakis, és aki a lemezeken van, Schönberg vagy Vangelis, Jean-Michelle Jarre és a Milladorio meg Piaf és az Omega, de ne csússzunk félre, minden, ami nem vonósnégyes és fúvósötös, persze a Négy évszak kivétel, és Csontváry a kedvenc festőm meg Egry és Mednyánszky és 50 másik magyar és Botticelli, Michelangelo, Dürer, Zorn, Modigliani, El Greco, Monet, Turner, Klimt, Renoir, Gauguin, Da Vinci, Van Gogh, Toulosue-Lautrec, Chagall, Kandinszkij, Goya, Bosch, Degas, René Magritte, Paul Delvaux és 100 másik, és hiszem, hogy nem vagyok бүdös, pedig ritkán mosdok, és holnap sem, mert annyi más a teendő, például megírni ezt a szabadverset, és szemüvegem ellenére mindent látok, és okos vagyok, inkább zseni, de ezt mindenki utálja, mert irigyek, és nem fáj semmim, az égő élet, és ki kell fűjnom az orrom néha, és gusztustalanok a gondolataim, szemérmetlenek az álmaim, és szeretem a nő szagát, meg ha simogat, és hiszek az érzéki élvezetekben,

a gasztronómiaiban éppúgy, mint a taktilis, tapintási élvezetben, és az illatok felülmúlhatatlanságában az érzékszervek között, a látás gyönyörűségében, a női test utolérhetetlenségében, a heteroszexualitásban, az unokáimban, a gyermekeimben, a feleségemben, az anyósomban, és hiszem, hogy a halottaim nem támadnak fel, nem találnak új életre egy skarabeuszban, és hogy porból lettünk, porrá leszünk vagy hamuvá, és az erkölcs sosem fog megjavulni, mert félni kell, de nem gyűlölni, és migráns vagyok én is meg cigány, muszlim és zsidó, és hogy a disznóhús evése nem bűn, meg a legfinomabb íze a gombáknak van, és az emberiség McDonald'sba jár, mobil lóg a kezében, és fülhallgató miatt van minden 10. gázolás, és az otromba, bamba, aljas emberek erősebbek, mint az intellektuálisak, és kifogy a világ természeti kincse a pazarlás miatt, ami egyébként is mindegy, ennek a civilizációnak nincs 1000 éve, és a cédrusok a 6000 év után megérik a 7000. évet is, de Kheopsz piramisa sehol nem lesz már, amikor a cédrusok még élnek, és él a Gutenberg-galaxis, mert az elektronika legfeljebb bűdös és környezetszennyező, de a könyv az tapintható, nem úgy, mint a virtuális kapcsolat, és gyermekek fognak születni, még elolvassák az én műveim is, magyarul, mert a nyelvek megmaradnak, néhány, köztük a magyar, és a füst nem az Alexandriai Könyvtár felgyújtása óta van.

Ma sem loptam

Ma sem loptam, öltem, oroztam,
Nem becstelenítettem meg senkit,
Nem harácsoltam, de megkívántam
Más feleségét, nyereségét, eleségét,
Lenyeltem a nyálam, amit köpni szeretnék,
Szeressék a rusnya pofámat,
Beengedjenek a VIP-terembe,
Legyen terem az étteremben,
Ahol író-olvasó találkozók vannak
Folyamatosan, de legyen „Szabad szó”
Nyilvános szószék, legyen ágy, ha
Valaki álomszuszék! Legyen piros
Terem, ahol szerelem terem,
Legyen csalóknak külön hely,
Ahol feloldozzák bűneik alól!
Legyen akol az elesettnek,

Külön részleg a részegeknek,
Legyen zsebmetsző tanfolyam,
Teljesen kiment a divatból, és
Én még nem zsebmetszettem,
Két nővel nem szerettem, pedig
Ha négy kéz cirógatna, felállna
A bálna, legyen delfinárium,
Antikvárium, szarvasbőgés,
Varcogás, burrogás, kurrogás,
Kurta kocsma, oda ér ki a Szamosra,
Legyen Szamos, legyen karácsony,
Legyen minden nap kalácsom,
Legyek bátor és merész, de
Ne legyek tengerész, csak fészbuk-
Zenész, mert muzsikálok rendszeren,
Képet, verset, novellát. Glosszát,
Krokit, uborkát, hazatérő gólyát,
A kéményemen fészket, remélek
Sok gyereket, piskótát, szecessziót,
Lebegő levegőt, sziporkát hang nélkül,
A szél majd hegedül meg Yehudi Menuhin,
David és Igor Ojsztrah, Gidon Kremer,
Nathan Milstein, Itzhak Perlman,
Rugero Ricci, és legyen temető,
Ahol nemcsak a hamvakat őrzik,
Hanem a dokumentumokat, hogy
Mit ért az élete, a tudást egy nagy
Komputerbe leszívják az agyakból,
És lehet benne szörfölni, mint a neten.
Teremtsen az Isten olyan követ,
Amit maga sem tud megemelni,
A mindenható mégis legyen!
Ma sem loptam, szégyellem.

Harmos Ilonka „erotikus ponyvája”

1.

A *Mme Chaglon üzletei* című, *Egy divatszalon rejtelmek* alcímű kisregény 1909-ben jelent meg Budapesten a Kereskedelmi Reklámvállalat kiadásában. A szerző egy bizonyos Harmos Ilonka volt, akit a kutatás (Bíró-Balogh Tamás, majd Arany Zsuzsanna) – megalapozottan – Kosztolányi Dezső későbbi feleségével azonosított. A művet újrakiadója, Arany Zsuzsanna (2016) „erotikus ponyvaként” határozta meg, s kétségtelen: amennyiben a prostitúció tárgyköre „erotikus”, ez a kisregény erotikus, és a ponyva minősítés is elfogadható: a kisregény minősége is, terjesztésének módja is beleillik ebbe a kategóriába. Kérdés persze, mindez indokolja-e az újraközlést? Arany Zsuzsanna a gender-kutatás szempontjaira hivatkozik, s azt hangsúlyozza, hogy a kisregény időben (s részben tematikájában: a női szexualitás megjelenítésében) megelőzi Erdős Renée „tabudöngető” regényeit. Ez azonban, a megírás minőségét is figyelembe véve, alighanem jóindulatú, „megemelő” túlzás. Harmos Ilonka s műve irodalmi szempontból alatta marad Erdős kvalitásainak, regényei minőségének. Reálisabb az a megközelítés, amely a kisregény újraközlésének címlapján (s borítófedelén) kicsit után jelenik meg: Harmos Ilona neve előtt ugyanis zárójelben asszonyneve, a Kosztolányi Dezsőné is olvasható. Azaz, e megoldás Kosztolányi érintettségét emeli ki, arra hívja föl a figyelmet, hogy e kisregény a magyar irodalom egyik fontos alkotójának, Kosztolányi Dezsőnek a feleségétől való. Ez, mint kétségbe nem vonható összefüggés, természetesen a könyv mai eladhatósága szempontjából is releváns összefüggés – a marketing, érthetően, él is vele. Az a tény azonban, hogy a szerző utóbb Kosztolányi felesége lett, irodalomtörténeti szempontból is releváns szöveggé teszi a kisregényt. Kosztolányi megismerése (s megértése) miatt nem árt tisztában lenni felesége emberi mi-

nőségével, intellektuális (s egyéb) kvalitásaival, mindenekelőtt pedig beállítódása természetével. Másképpen fogalmazva: jó tudni, milyen embert, milyen „nőt” választott élete társául Kosztolányi. S mivel a választás (ha máshonnan nem, Szondi Lipóttól tudható ez) önminősítés is, amely végső soron sorsválasztás, a kisregény szerzőjének (szövegből kiemelezhető) habitusa Kosztolányi habitusának megértését is megkönnyíti. S ez már olyan szempont, amely indokolttá teszi a hajdani, obskúrus füzet mai hozzáférhetővé tételét.

2.

Harmos Ilonka megismeréséhez természetesen több oldalról lehet közelíteni. Az egyik, a „hagyományos” út az életút külső eseménytörténetnek rekonstrukciója. Arany Zsuzsanna a kisregényhez írott terjedelmes és adatgazdag kísérőtanulmányában, a szerző „fiatalkori pályaképét” ígérve, ezt az utat választotta, és jelentős mennyiségű új adatot tesz közzé Harmos Ilona színésznői pályájának első szakaszáról. Magáról a kisregényről azonban csak röviden, visszafogottan szól, a szöveg sokoldalú elemzésével adós marad. Kár, mert bármennyire hasznosak is adatai egy színésznői pálya indulásáról, ezek az adatok – izoláltan – nem rajzolják ki a személyiség szerkezetét és dinamikáját, s így bizonyos mértékig integrálatlanul, helyükre nem kerülve sorjáznak. Harmos Ilonka igazi, mélyebb megismeréséhez (nem becsülve le természetesen a „külső”, életrajzi adatok megvilágító szerepét sem) csak saját történetmondása (s amit az föltételez) vezethet el. Minden történet ugyanis, amit elmesélünk, valamiképpen rólunk is szól, minket is jellemez. A nehézség „csak” abban van (s ennek legyőzése mutatja meg igazán az értelmezői kvalitásokat), hogy a szöveg miben s miképpen árulkodik a mesélőről. A másokról szóló történetben mi az, ami magát a mesélőt „leplezi le”, mutatja meg.

3.

A szöveg érdemi elemzése előtt persze nem fölösleges néhány életrajzi és szociológiai összefüggés (vö. Borgos 2007, Arany 2016) emlékeztetbe idézése.

A kisregény szerzője 1885-ben született, műve megjelenésekor tehát huszonnégy éves volt, s még „hajadon”. Egy „viszonylag jómódú” zsidó „polgári családba” született bele, születésekor apja fakereskedő volt. Ez a jómód azonban apja korai halála következtében hamar megrendült. A sokgyermekes család, amelyben a kislány a nyolcadik (!) gyermek volt, egyre nehezebben élt. Anyja, megözvegyülve, a családot egy bérelt trafik (dohánytőzsde) jövedelméből tartotta fenn, s egzisztenciájuk megroppanása

egyebek közt abban is megmutatkozott, hogy középiskolai tanulmányait Ilonka már nem tudta befejezni, meg kellett azt szakítania. „Dolgozó nő” lett, egy ruhaszalomba került tanulónak (varrólánynak), majd helyét keresve és persze, ambíciójának engedelmességgel, a kitörés lehetőségével kecsegtető színiakadémia növendéke. Szociológiai szempontból jellegzetes élethelyzet volt ez, a végletek sűrített megtapasztalása sajátos dinamikát vitt bele. S ha tudjuk, hogy mindezek mögött olyan, az egyén szociabilitását mélyen meghatározó folyamatok is működtek, mint a vallási és etnikai értelemben idegen eredetű és tradíciójú zsidóknak a magyar társadalomba való integrálódása (nem teljesen pontos kifejezéssel asszimilációja), amelynek, a társadalmi értelemben, vett siker érdekében már a személyes életidő tartama alatt végbe kellett mennie, akkor sejthető, hogy ez egy helyét kereső fiatal nő számára nem a legkönnyebb feladatok egyike volt. Az egyéni egzisztencia megteremtése és a személyes (egyebek közt személyre szabott névválasztásban is kifejeződő) identitás megkonstruálása (értsd „választása”) óhatatlanul összecsúszott, s automatikusan bonyolulttá tette a személyiség latens, rejtett szerkezetét. Kifelé persze mindebből csak kevés volt közvetlenül érzékelhető. Talán csak annyi, hogy Schlesingerből Harmos lett, s a fiatal nő 1907-től a kevés számú úgynevezett „szabad”, önérvényesítésre is lehetőséget adó pálya egyikén, a színészin próbálta önmagát megtalálni.

Ebbe a kísérletezésbe, mint lehetséges tevékenységi (s önmegteremtési) lehetőség, az irodalmi tevékenység is belefért. „Szabad”, külön kvalifikációt nem igénylő, s így bárki által művelhető tevékenység volt ez, s maga az „irodalom”, mint nem szigorúan definiált, sőt meglehetősen önkényesen alakítható és tágítható forma, amely, végletes esetben, éppúgy igazodhatott magas „esztétikai” és/vagy intellektuális normákhoz, mint kevésbé magasztos üzletiekhez, egyszerre ígérhette az önérvényesítés és az anyagi érvényesülés „piaci” lehetőségeit. Az irodalom, szociológiai értelemben, nem utolsósorban a bizonytalan élethelyzetek és egzisztenciák működési terepe. Lehetőség, amely persze vagy realizálódik, vagy nem, de az egyén számára lehetőségként kínálja föl magát.

Utólag visszatekintve Harmos Ilonka irodalmi jelentkezése nemcsak érthető és természetes, de már-már törvényszerűnek is tekinthető. Függetlenül esetleges „írói” tehetségétől.

4.

A kisregény, a kiadó profiljából, üzleti gyakorlatából következtetve, nem irodalmi, hanem, mondjuk így, irodalom alatti, „kereskedelmi” terméknek készült. A kiadó, amely nevében is nem az irodalmiságot, hanem a

kereskedelmet és a reklámot hangsúlyozta, jól eladható művet akart közreadni, s ez a gyakorlat eleve abba a „szürke zónába” utalta a művet, amelyet a „modern”, a szexuális érdeklődést már közvetve, mediálisan is kielégíteni tudó viszonyok hoztak létre, s amely az irodalmat elsősorban üzletként (s legitimáló funkcióként) fogta föl. Ez önmagában is magyarázza a témaválasztást (a prostitúció, szexuális vonatkozásai révén, széles olvasói kör számára vonzó és borzongató tematika volt), s arra utal, hogy a szerzőt e műve megírásakor nem a magas irodalmiság eszményei, hanem a megszerezhető szerzői ismertség s természetesen az anyagiak vezérelték. Az ilyen típusú művek megalkotása persze nem zárta ki automatikusan az irodalmi profizmust, de ez a profizmus itt a dolog természetéből adódóan nem a művéségben, hanem elsősorban a téma adagolásában, az érdeklődés felszításában és kielégítésében mutatkozhatott meg. A művéség főlegesen erőpazarlás lett volna, s nem növelte volna a sikert, az eladhatóságot. Az ilyen műnek viszont számolnia kellett azzal a kulturális légkörrel, amelyet, mint Horváth Zoltán (1968) kutatásaiból tudható, a „modern” média teremtett meg, s át volt itatva az alig kódolt, lényegét tekintve prostituált szexualitással, s amely – bár nem képmutatás nélkül – földézte s ki is elégítette ezeket az igényeket. Természetesen „üzleti” alapon, szelektíven. (Horváth [1968: 163–164] erre vonatkozóan tanulságos, és a légkört kitűnően jellemző szemelvények sorát tárta föl.)

Ennek a légkörnek azonban nemcsak a viszonylagos szexuális telítettség volt a jellemzője, hanem a képmutató kettősség is. E légkörben a nyilvános (s még uralkodó) erkölcsi konvenciók szempontjából nem legitim, de borzongató és vonzó szexualitásnak a „leleplezése” és kiszolgálása egybeesik, egybecsúszik. A média egy részében s a mainstream könyvkiadás intézményrendszerén kívül, de az érdeklődés számára könnyen elérhető kiadói „szürke zónában” a kimondatlan cél éppen ennek a szétválaszthatatlan kettősségnek a fönntartása, folyamatos megerősítése volt. Az „erkölcsi” konvenciók eróziója zajlott (s ennyiben a szociokulturális viszonyok rejtőzködő átalakulása érhető benne tetten), de mindezt merő tévedés lenne valamiféle „társadalomkritikának” látni. Nem a szexualitás felszabadítása, a prostituálódásból való kivonása, kimenekítése zajlott, hanem, lényegét tekintve, éppen a deformált viszonyok újrstabilizálása, megerősítése, verbális (mentális) újradefiniálása. (A magyar gender-kutatók többnyire félreértik, félremagyarázzák mindezt. Valamiféle „szabadságharcot” látva ott, ahol csupán az üzleti érdek kielégítésének új lehetőségeiről és formáiról volt szó.)

A kisregény tehát, s ezt érdemes mindjárt, előzetesen leszögezni, nem teszi szerzőjét „íróvá”, nem sorolja be az „igazi” irodalom alkotói közé,

de valóságos funkció betöltőjévé teszi. Még hozzá olyan funkció (egyik) betöltőjévé, amelynek mentalitástörténeti szerepe nem becsülhető le, s amelyhez figyelemre méltó kvalitások megléte szükséges. Illúziótlan (de mondhatjuk úgy is: cinikus) realitásérzék, sokféle tapasztalat, a levegőben lévő, de nem föltétlenül legitim igények érzékelése stb. S persze az írni tudás bizonyos mértéke is, amely lehetővé teszi a problémák „megfelelő” tematizálását és adagolását.

A könyv nyíltan ki nem mondott, de alig palástolt céljára a maga képmutató módján már a cím is utal: *Mme Chaglon üzletei*. Ez a cím azért közöl többletjelentést olvasói számára, mert, hamar kiderül, a címszereplő a könyvben egyáltalán nem fontos szereplő (a központi figura Emma), neve is látszólag „érthetetlenül” idegenszerű – a név előtti státuszjelölő nyelvi formula (*Mme*) azonban alig leplezetten utal egy „ósi” foglalkozásra, a bordélyok „madam”-jára. Az alcím szerinti „divatszalon rejtelmek” ugyanis itt bizony, s ez is hamar kiderül, nagyon is ennek az utalásnak a jegyében értelmezendők. A kisregény tárgya valójában, már-már hivalkodó módon, a *prostituáló prostituálódás* – lazán összefüggő „esettanulmányokban” előadva. A történetet Emma személye és szerepe fogja egybe, de a kisregény igazában még csak nevelődési regényként sem értelmezhető. Emma „szerepcséjének” lényege mindjárt a történet elején adott. Az egyetemessé váló prostituálódás indító hőse és szervezője ő, de inkább csak (a kisregényben be nem mutatott) előtörténete és a számára megnyíló lehetőség egyszerű, már-már automatikus hasznosítójaként. Nem kell „fejlődnie”, személyisége eleve adott a szerephez, amelyet betölt. Olyan „rossz nő”, aki persze eladja magát, ha eladhatja, de elsődleges és igazi szerepe ezen túlmenően mások, külső igényeket kielégítő prostituálása. Valójában, saját szexualitásától szinte függetlenül, „üzletasszony”: az extrém szexuális igények kielégítésének üzletszerű bonyolítója. Közvetít, szervez, előkészíti a terepet. Mindehhez a pénzügyi föltételeket a Cseley gróf személyében föllépő társadalmi igény teremti meg – a gróf áldoz arra, hogy megkaphassa azt, amit akar.

A történet logikai előfeltétele egy külön magyarázatot nem kapó, evidenciaként kezelt „modern” sztereotípiá, a „romlottság”. A kisregény maga a „romlottság” modern tapasztalatának ambivalens – pro forma: „leleplező”, ám valójában afirmatív – tematizálása. Ez a romlottság itt persze lélektanilag teljesen motiválatlan, végső soron hiteltelen, szinte önmaga karikatúrája. (Nem is véletlen, hogy a kisregényt a különben okos és fontos tanulmányok sorát jegyző Kádár Judit [2008: 146] tévesen „paródiának” tartja, mivel csak így tudja azt bevonni saját értelmezési keretébe. Ám az ezt tagadó Arany Zsuzsannának [2016: 96] alighanem igaza van: másról

van szó.) A lehetséges – bár a kisregénynél összehasonlíthatatlanul magasabb szinten egzisztáló – irodalmi analógia egyebek közt az Oscar Wilde megrajzolta „romlott dandy” figurája (*The Picture of Dorian Gray*) lehet. Vagy Emma szerepéhez Zola Nanája. A „romlottság” ugyanis, ha a jelenségről lehántjuk a sztereotípiá merev és deformáló burkát, empirikus szociológiai realitás volt, a tőkeviszony kibontakozásának s egyre meghatározóbbá válásának egyenes következménye. (Ezt egyebek közt elméleti formában már a tőke történeti szerepének nagy kritikus, Karl Marx is kimondta, amikor arról beszélt, hogy: „A prostitúció csak különös kifejezése a munka általános prostitúciójának”, valamint: „a prostitúció olyan viszony, amelybe nemcsak a prostituált, hanem a prostituáló is beletartozik”. Sőt, Marx egészen odáig elment, hogy azt is prognosztizálta: „az ember tárgyi lényegének egész világa a magántulajdonossal való exkluzív házasság viszonyából a közösséggel való egyetemes prostitúció viszonyába lép” [vö. Marx 1962: 67].) A romlottság tapasztalata persze a 20. század elején, a nagyvárossá válás dinamizmusát át- és megélő Budapesten csak homályos, zavaros és ugyanakkor állandóan mindjárt meg is merevedő, sztereotipizált formában artikulálódott. Nem volt még igazán átlátható a szereplők számára. De érzékelésének absztrakt fogalmi ereje így, történetileg „torzult” formájában is nagy volt. Kimondva, kimondatlan is a világmagyarázat előfeltevésévé vált.

Harmos Ilonka történetmondásának is ez a tapasztalat, pontosabban ennek egy leegyszerűsített és megmerevített sémája, logikai konstrukciója az előfeltevése, az ifjú szerző, öntudatlanul is, ehhez igazodott. A kor embere persze még érezte, hogy e tapasztalatával nincs minden rendben, hogy kritikusan illene viszonyulnia hozzá. Ám a „romlottsághoz” vezető, kényszerekből és vonzásokból kialakuló késztetések túlzottan erősek és nem könnyen megregulázhatók voltak ahhoz, hogy a nem legitim vágyak kiélésének történetileg kínáló lehetősége teljesen elnyomható legyen. S az ilyen, kényszerekből és vágyakból összeálló ösztönkésztetés ideáltipikus formája – egyben a közös tapasztalat és a közös érdeklődés terepe – az önmagának mindinkább teret követelő szexualitás volt. Azaz aki erről beszélt, az lényeges összefüggésekről beszélt, ha az érvényes konvenciókhoz igazodva kódolta (és deformálta) is mondandóját. A szöveg, esetünkben, persze irodalomként nem működik (ehhez egyebek közt hiányzik belőle a nyelvi erő, a kifejezőkészség), de tematikája és témakezelése révén valószínűleg mentális történeti funkciót töltött be. Ezért érdekes és tanulságos utólag is.

5.

A történet, amelyet a kisregény elbeszél, a szexualitásról szól, vágyakról és kielégítésükről, erotikusnak azonban paradox módon igen kevésé nevezhető. Maga a szexus értelemszerűen nem jelenik meg benne, a szexus leírása még tiltás alá esett, a kisregény a szerzői öncenzúra következtében csak utal erre. A narráció megmarad a szituáció fölvázolásánál, a „lényeg” homályban marad, s legföljebb a kikövetkeztető fantáziát hozza működésbe. A korszak nyilvánossága, bár játszott a tűzzel, ennél többet nem bírt el, s e korlátokon a jelek szerint a szerző sem kívánt túllépni. Ez az önkorlátozás azonban csak az egyik oka az erotikum hiányának. A másik, az igazán perdöntő ok, a nyelvi kifejezőerő hiánya. A vágy nyelvi megjelenítése, általánosabban mindaz, ami a szexust a maga dinamikája szerint érzékeltetni képes lehetett volna, itt nyelvileg nincs jelen – a megérezkítést a sztereotip utalások, korra jellemző nyelvi klisék nem képesek elvégezni. A szerző, éppen a legfontosabb vonatkozásban, nem igazi író, szavainak nincs plaszticitása, megjelenítő ereje.

A kisregény így, bár fiktív történetet beszél el, paradox módon elsősorban társadalomtörténeti dokumentum. Maga a történet pedig a kor hiedelmei, közös vélekedései szerinti sztereotípiák gyűjteménye.

A sztereotípiák igen széles körben jelennek meg a szövegben, jószerével minden összefüggés általuk konstituálódik. (Ezek kapcsolják a korhoz a szöveget, s a korról is ezek árulják el a legtöbbet.) Itt s most erre vonatkozóan, illusztrációként, elegendő két, merőben különböző, ám egymást mégis föltételező és kiegészítő, funkcionálisan komplementer klisé szemügyre vétele. Az egyik látszólag csak a női testre, általánosabban: a szépségre vonatkozik. A „szép Emma”, felöltözve, a nyilvános térben még így jelenik meg: „feltűnően szép alakú nő”, „a gázlámpák fénykörébe érve látható lett pettyes fátvállal takart arca, amely után ítélve [...] harminc éves lehetett, [de] az alakja lányos volt, alig mutatott huszonkettőt” (11). Utcai mozgásából „későig dolgozó nőre” lehetett volna következtetni, „de ízléses és biztos eleganciájú ruhájával ezt a föltevést halomra döntötte” (11). A vetkőző (azaz már „munkájára” készülődő) Emma ugyanezen logika szerint van bemutatva: „Blúzáát ideges gyorsasággal kapcsolta ki, habféhér ingének csipkéi hízelgően és ingerlően borultak össze keblei felett. // Selyem alsószyoknyája suhogva omlott le róla, kissé szemérmetlenül tette le ruhadarabjait” (16). Magából a vetkőző női testből csak annyit látunk, hogy „előtűntek az alabástrom fehérségű vállai” (16). Az alakuló liezont azonban megzavarja valami, s az erre reagáló test reakciója (s látványa) már ez: „ahogy a gróf közvetlen közléről belenézett szeméibe, valami elveszejtő

kékes lángot látott azokban, az ajkai [tudniillik Emma ajkai] csaknem véresen pirosak voltak és tikkadt szárazak, félig megnyílt szája mintha mondani akart volna valamit, de csak egy artikulálatlan hörgés rebbent el belőle. Két karja merevedetten lógott, mint egy szívbajosé s a szemei, a szemei! Örögi, megejtő tekintete megüvegesedett” (16) Mindebben több dolog is érdekes. A test szoros értelemben vett leírása erősen redukált (ez a redukció maga is a sztereotipizáló eljárás eszköze), megjelenítése inkább közvetett, a ruházat által történik, illetve a „lelkinék” erős tónusú, de szimplifikált kivetítése. A test, mint az úgynevezett „testiség” látható és leírható objektuma igazában rejtve marad, helyette valami mást kapunk. Azaz a *test*, a (társadalmi stílusként felfogott) *előkelőség* és a (lelki) *romlottság* jelzései valami inkább elvont, mint konkrét egységgé állnak össze. Az igazi, tárgyias leírás megjelenítő ereje helyett klisészerű elvontságot, sztereotípiát kapunk. Mindezt Emma önjellemzésében egymásra vonatkoztatva, sűrítve is megkapjuk: „én egy elszegényedett nemesi családból való vagyok, az uram jó viszonyok közé emelt, örület a vád, hogy én öltem meg őt és gaz igazságtalanság, hogy legszebb éveimből kettőt kínzó vizsgálati fogságban töltöttem el. Mire szabad lettem, a pörösködéssel elúszott az anyám utolsó párnája is, már harmadik éve egy divatüzlet vezetője lettem, garasokra kell váltanom a jó ízlésemet, míg ha az uram élne, vevője lehetnék az előkelő szalonunknak” (14). Tagadja a férjgyilkosság vádját (magából a szövegből nem is lehet eldönteni, gyilkolt-e, s ez igazában nem is fontos), de önmagát, önmaga előtt, gondolatban (14) a gróf igényei szerinti *romlott* nőnek ismerte el, s csakugyan prostituáltként viselkedett. Mindebben, a vélelmezhető szerzői intenció szerint, ott van a vágy és a bűn összekapcsolódása (amire a „kérjgyilkosság” vádja is utal), de motiválatlanul, klisészerűen, mintegy a stílusként felfogott társadalmi előkelőség lelki attribútumaként. S benne van, többszörösen, a deklasszáció jelzése is (ami persze megint csak társadalomtörténeti – s nem esztétikai – jelzés).

Emma figurájának komplementer párja Cseley gróf, aki nemcsak Emma kitartója lesz és az Emma által gyakorolt prostituálás igénylője (azaz a „keresleti oldal” első számú megtestesítője), de maga a romlottság sztereotípiájának alakot adó figura. A gróf, pontosabban az a séma, amely a kisregényben e névvel jelölődik, önmaga határozza meg önmagát így. Vágyik a veszélyre, s „valami epesztő szomjúság hajtja felé” (13). Nem egyszerűen „szerelmet” akar magának vásárolni: „eléggé rendezett anyagi viszonyok között élek ahhoz”, mondja, „hogy részem lehessen a szerelemben, szép, kívánatos, fiatal nők szerelmében. Ezt azonban nem használhatom, ez nem érdekel engem” (13). S hogy mit akar? – azt is nyíltan megmondja: „Akit én keresek, nem lehet fiatal, mert a fiatalok

jók, mégis nagyon szépnek kell lennie és határozottan, elvetemülten perverz legyen. Nem akarom, hogy szíve legyen, egy atomnyi szíve se legyen. Én olyan nőt akarok, aki engem hagy rossznak, romlottnak lennem, olyan romlottnak, aminőnek lenni akarok. Azt akarom, hogy az első napon lássa, mi kell nekem, az ő kíváncsisága és feneketlen romlottsága. Nyitott szemekkel bukjon karjaim közé. Abban a pillanatban, amikor én megteszem neki szerelmi ajánlatomat, amiben nincs szerelem, meglepetés nélkül hallgasson reám és tudatosan jöjjön velem a vétkes gyönyörökbe, az átkos bűnt kiélvezni!” (13–14). Majd tovább: „Azt akarom, hogy az én nőm szeresse a veszélyeket és a hazugságokat. Elegáns külső fellépésünk a társaságban hallatlan brutalitásokat takarjon! Mi ne ismerjük kedveskedést, gyöngédségeket, de különösen semmi szerelmet! Annak a nőnek piszkos, nyugtalanító lelke legyen, hogy utálhassam és ő gyűlöljön engem. Ne lásson bennem mást, mint az ő élvezetének szerszámát, s mikor a sebeket tépő öröm, a kábító mámor percein túl vagyunk, vessen meg engem, mint egy kutyát” (14). Ezt az önjellemző monológot nem könnyű nem paródiának látni. Szentimentális romantika és a vélelmezett „bűn” piedesztálra emelése egyesül benne a vágy – szándékolt – pervertálódásával. A „romlottság” elképzelt, jórészt a konvencionális sémákat visszajára fordító logikai konstrukciója ez. A konstrukciót hordozó nyelv inherens naivitása azonban kizárja lélektani realitását. A „tartalom” és a nyelvi értékszerkezet üti egymást – aki olyan romlott, mint amilyenek a szöveg beállítani igyekszik a monologizálót, más nyelven, másként szólal meg. Mégsem a „romlottság” paródiája jelenik meg itt. Egy új, komplikáltabb közös tapasztalat keresi benne nem konvencionális és „érdekes”, ám mégis a nyilvános megszólalás szabályaihoz igazodó, s így nyilvánosan képviselhető fiktív alakját. A szexuális „romlottság” elképzelt, de nem eleven, hanem sémaszerű, merev, ám expressis verbis romlottnak minősített konstrukciója, vagyis nyelvileg egzisztáló sztereotípiája ez – nem több, de nem is kevesebb.

Fogalmi ereje azonban, ismételjük meg itt is, szükséges az előadni kívánt történet elmeséléséhez. Enélkül a „divatszalon rejtelméről” nem lehetett volna történetet kanyarítani, s nem lehetett volna elmesélni azt az egyszerre vonzó és taszító devianciát, amely pedig valamiképpen érdeklődésre tarthatott számot.

Márpedig nem kétséges, hogy az elbeszélte történetben szociológiailag releváns tapasztalatok vannak. Ha a fiktív mesét, az irodalmiaskodó narrációt figyelmen kívül hagyjuk, s a kisregényt prostitúciótörténeti traktásunként kezeljük, az elbeszélte „esettanulmányokból” sok minden megtudható a szexuális üzletekről, a társadalom szexuális praxisáról.

A „szép Emma”, akinek szociológiai értelemben vett szerepét a kisregény föloldja egy irodalmiasan elmesélt történetben, s a szerep a narráció révén elveszti éles kontúrjait, valójában a *prostituáló prostituált* szerepét töltötte be. A gróf „megvette”, de nemcsak a testét, hanem – társadalmi értelemben vett – speciális funkcióját is. Lehetővé tette számára egy kedve szerinti cég, egy divatszalon megteremtését és üzemeltetését, s ez a szalon egyszerre volt az, aminek látszott: a női divat sikeres alakítója és kiszolgálója s – e tevékenység eltakaró külsőségei alatt – egy szexuális szolgáltatásokat végző titkos üzem. Maga Emma tudatosan törekedett e kettősség megteremtésére és fönntartására. Ahogy a narráció mondja róla: „Merész terveket szőtt agyában. A kitűnő kezdet csábította. Hírhedt találkahelyet akart csinálni szalonjából, amelynek tisztességes látszatát azért meg akarta őrizni, hogy a magas állású embereket és a kiváló nőket el ne riassa műintézetétől” (33). A divatszalon mint „fedésben” üzemelő találkahely és Emma igazi szerepének elrejtője és legalizálója, történeti szempontból maga is érdekes lehet – az „ősi” foglalkozás művelői, tudható, sokszor csakugyan fedésben „dolgoztak”, látszatok alá húzódtak. Az igazán érdekes azonban ezen túl van, Emma tevékenységi körének bemutatása az, ami figyelmet érdemel. Ennek a tevékenységnek két, egymással szorosan összefüggő, mégis jól elkülöníthető formája volt. Az egyik voltaképpen még nem is „hagyományos” prostitúció. Szereplői nem „hivatások”, nem szexuális bér munkások, hanem a „normális” polgári élet különböző rendű és rangú, teljesen szokványos aktorai, akik „csak” kilépnek a számukra társadalmilag adott, mondhatnánk intézményesített szexuális szerepekből, s valami mást, valami többet teremtenek meg maguknak (vagy fogadnak el). Ilyen Kleinné, a zsidó ügyvéd csinos, fiatal felesége, aki „enged” a gróf (Emma közvetítette) csábításának, s a közvetett anyagi előnyöket is elfogadva a gróf szeretője lesz. Emma itt, a hajdani műszóval élve, „csak” kerítő. S ugyanezt a szerepet tölti be fordítva is, amikor Kleinné barátnőjének, Grellernének kívánságára „megszerzi” számára szexuális partnernek a fiatal főhadnagyot. Emma, mint üzletasszony, persze mindkét esetben maga is nyereséggel bonyolítja le az akciót, megkapja jutalékát. Ennyiben maga is a prostitúció szereplője, sőt alakítója. S voltaképpen még akkor is e szerepben mozog, amikor új variációként, saját kitaratóját, gróf Cseleyt összehozza az öntudatosan, sőt programosan „szabados” Grellernével, aki persze – a szokványostól némileg eltérő módon – maga is vágyai kielésére törekszik. Az üzletszerűség, nem is kérdéses, ezekben az esetekben egyértelműen jelen van, s ez minősíti Emma szerepét. De szociológiailag nem maga az ügy érdekes, nem is a lebonyolító, hanem a szereplők *polgári* státusa: Emma polgári szereplőket hoz helyzetbe. Szerepe szociológiai lényege az, hogy a kuncaftjai számára adott szokásos és legitim érintkezési formákat illegitim módon, a

vágykielégítés lehetőségeit megteremtve, kibővíti, átszervezi. Azaz funkciója a szexualitás polgári megélésének illegitim bővítése, a „titkos” történet lehetővé tétele. (S persze az ehhez szükséges diszkréció biztosítása.) A másik prostitúcióforma, amelynek működésében Emma ugyancsak szerepet vállal, már nyíltan az, ami. Itt előzetes megállapodás szerint, pénzért, *expressis verbis* megfogalmazott kliensi kívánságra, gazdag kliensek speciális szexuális igényeinek kielégítését készíti elő, szervezi meg – a vágy tárgyainak célirányos prostituálásával. Greller úr, az öreg, ám roppant gazdag pénzember speciális vonzalma például az egyházas külsőségekre irányul. Élvezetéhez apácaruhába öltözött nők szükségesek, vágyát nem maga a test, hanem a fétis, a számára fontos – szakrális – asszociációkkal összekapcsolódó ruha (s az ahhoz kapcsolódó egyéb körítés) kelti föl és elégíti ki. S Emma rendezésében meg is kapja ezt a színjátékot – a prostituált apácaként lép be a színjátékba. A kövér Wippler báró pedig fiatal, „romlatlan” lányokra vágyik – őt Emma cégének egyik varrólányával elégíti ki. Azaz a gazdag, de testi valójában és habitusában undort keltő kliens érdekében prostituál egy szegény, tehát kiszolgáltatott helyzetű fiatal lányt. Ez már, bár nem erőszakkal, nem direkt kényszerítéssel történik, hanem az anyagi, sőt egzisztenciális előnyök kilátásba helyezésével, már, mondhatnánk, a prostitúció minősített esete. Nemigen van konvenciórendszer, amelyben e gyakorlat igazi jellege rejtve maradna. A manifeszt polgári erkölcs posztulátumai között pedig elhelyezhetetlen, s abban csakis devianciaként értelmezhető. Ám a nyilvánosság elől elzárva, konvencionális külsőségek közé szorítva mindez, mint a kisregényben is elbeszélte történet is mutatja, a dolog mindenki részéről „természetesnek” számított.

6.

A szexualitás történeti szociológiája számára, magyar vonatkozásban, két „adat” különösen becses. Mindkettő olyan társadalmi réteget érint („varrólányok”), amelyről nemigen vannak megbízható, érdemi információk, s kisregénybeli előfordulásuk hitelesnek látszik. (Maga a szerző is, életének egy szakaszában, e réteghez tartozott, belülről ismerte tehát gondolkodásukat.) Az egyik adat a szalonban dolgozó varrólányok egymás közötti beszélgetését idézi. Az egyik lány fárasztó éjszaka után van, szemei karikásak, társnői ugratják, ő pedig megvallja saját szexualitásához való személyes viszonyát. „Ez az egyetlen öröme van az életemnek, én csak akkor érzem magamat boldognak, ha szeretnek s ha odaadhatom magamat. Nekem nem volna bátorságom megtagadni a kedvesem kérését, ha annak vágya van rám és szégyellném magam, hogy kegyelmet kérjek testemnek, mikor szeretem!”

(54). A megfogalmazás természetesen a szerzőé, nem a teremtményé, aki a fikcióban megjelenik. (A szépelgés – az eufemizáló és idealizáló fogalmazás – az olvasónak szól, nem a szereplő valóságos nyelvhasználatának dokumentuma.) De a hang, amelyet a szerző fontosnak érzett közvetíteni, öntudatos, s olyan magatartás dokumentuma, amely nem prostituálódott, ugyanakkor az uralkodó – nyilvános – és az egyéni magatartást előíró konvenciókkal szakít. Az önmaga feletti rendelkezés igénye, a saját test szabad, autonóm használata fogalmazódik meg benne. Ez szociokulturálisan mindenképpen új hang. A másik adat, ugyanezen réteg vonatkozásában, az előbbinek a diametrálisan ellentétes pólusa: a prostituálódás melletti, nem könnyen figyelmen kívül hagyható érvelés „szociológiai” logikája. Az érvelő ez esetben, értelemszerűen, Emma, de érvei, amelyeket a Vilma nevű varrólány meggyőzésére fordít, szociológiailag tagadhatatlanul relevánsak. Az agitáció lényege, kivonatosan, ez: „Nem kell megijednie, ez az ember [ti. Wippler báró] elég utálatos majom, azt megengedem, de roppant gazdag és magának meg kell gondolnia, hogy leküzdi azt a kis undort, amit eleinte iránta érez, [mert] örök életére boldoggá teszi. Maga még nagyon fiatal, ha ez a dolog csak egy-két évig, vagy talán még kevesebb ideig is tart, annyi pénz és drágaság hull az ölebe, ami egész életére elég lesz és nagy jövőt biztosít” (57). A tiltakozásra válaszként az érvelés így folytatódik: „magának nem szabad ellenkeznie, én mondom azt, aki szinte [= szintén] ilyen szegény leány voltam és szinte [= szintén] szép. [...] ha nekem a maga korában valaki hasonló tanácsot adott volna, ma másképp tartanék. És nem tagadom el maga előtt, végül mégiscsak ugyanazt kellett tennem, amit önnek tanácsolok, különben most is ott keshednék egy Váci utcai boltban, a legjobb esetben havi 80 forint fizetéssel. // Nekünk, hozomány nélküli szegény lányoknak igen nehéz a helyzetünk, s ha sikerül is férjhez mennünk, a legideálisabb esetben valami kishivatalnokhoz, mi vár reánk? Örökös gondok, küszködés a nyomorral s a gyerekekkel. Édesem, ez a kis szépség hamar odavan” (58). S a tisztesség? „Oh, ezt a tisztességet kinevetik ma, azért jár maga rongyos szatinblúzokban, de ha gumikerekű kocsin áll meg egy üzlet előtt és suhogó selyemalsókban libeg be a boltba, mindenfelől hódolat fogadja és irigy pillantások kísérik. Senkinek se jut eszébe az úgynevezett tisztességét emlegetni!” (58). Ebben az érvelésben természetesen nem poétikai funkciója az érdekes, nem az, hogy meggyőzte a kis varrólányt, hanem magának az érvrendszernek a szociológiai relevanciája. Ha nem is prostituálódott minden szegény, de szép lány, az érv, amely itt megfogalmazódott, reális lehetőséget, valóságos alternatívát rögzített.

Ez a szerzőnek olyan tapasztalataként értelmezhető, amely nagyfokú realitással bír.

A szerző, aki könyve megírásakor, 1909-ben még „hajadon” volt, s csak évekkal később, 1913-ban ment férjhez, pro forma „tapasztalatlanak” számított. Bizonyos dolgokról a nyilvánosan képviselt, uralkodó polgári normák szerint nem illett tudnia, sőt nem is tudhatott volna – könyve tanúsága szerint azonban nagyon is tájékozott volt. Ez az összefüggés jelentőséget ad életrajza egynémely már eddig is ismerhető, de mindaddig értelmezetlenül maradt tényének, s arra enged következtetni, hogy e „szenzitív” területen személyisége releváns dimenziója érhető tetten.

Arany Zsuzsanna (2016: 71–73, 83–84) összegyűjtötte a szerző házasság előtti szexuális életének néhány (közkézen forgó forrásokban is megfogható) adatát, és több, úgynevezett „ismert nevű” szeretőjét név szerint is felsorolja. Bródy András (ő Bródy Sándor fia volt), Karinthy Frigyes, Lengyel Menyhért, horribile dictu Ady Endre, s persze a későbbi férj, maga Kosztolányi Dezső például egyaránt megemlíthető itt. Ez a lista, amely filológiai munkával nyilván tovább bővíthető lenne, valljuk meg, nem teljesen váratlan. Színésznőről lévén szó, akinek szociológiai státusa e korban folyamatosan a prostitúció határán mozgott, ez az aktivitás volt a „természetes”, sőt a hallgatólagosan elvárt. (Példaként elég, ha csak Juhász Gyula Annájára utalunk, akinek alakját a költő éteri magasságokba emelte, s az elérhetetlen vágy szimbólumává tette, miközben ez a hölgy, akire Juhász epedve vágyakozott az ablak előtt, az epés Móra Ferenc szerint odabent „egy huszárfőhadnaggal kereste a kenyerét” [Madácsy szerk. 1961: 114].) Azaz, a nyilvánosan képviselt, fegyelmező („pedagógiai”) elvként fungáló normák és a kirakatba ki nem tett, de tényleges gyakorlat nem föltétlenül esett egybe. De hogy Harmos Ilona esetében véletlenül sem csak a színésznői státusból következő gyakorlatra következtethetünk vissza megalapozatlanul, azt a most szőnyegen lévő kisregény s az említett életrajzi adatok együtt nagymértékben valószínűsítik. Nagy valószínűséggel állítható, hogy – némi eufemizmussal élve – „szabados” nemi életet élő nő volt – s így bőségesen voltak idevágó személyes tapasztalatai.

Roppant beszédes például egyik szeretőjének kapcsolatukra való későbbi, nyilvános, emlékezése. Lengyel Menyhért, a neves drámaíró önéletrajzában így idézte föl ezt a kapcsolatot. „Ő volt az első nő, akivel tartós szerelmi esetem volt, ő érezte velem először, mi egy nő a férfi számára (nagyon fiatal voltam), s tartott ez a viszony jó ideig.” Majd, direkterben: „ő az első nagy élményem, úgyszólván ő tanított meg a testi szerelemre” (Lengyel 1987: 476–477). Ha tudjuk, hogy az író 1880-ban született, vagyis idősebb volt, mint partnere, mégis a nála fiatalabb nő

vezette be őt a szexuális élet gyakorlatába, akkor figyelemre méltó utalás ez Harmos Ilona „tapasztaltságára”. Adival természetesen más lehetett a viszonya, Adivt nem kellett „bevezetni”, nem kellett oktatásban részesíteni. Ő azonban, s ez is tanulságos, egy idő után szabadulni igyekezett a nőtől. Karrierjét a maga újságírói eszközeivel és tekintélyével egyengette, de egyáltalán nem akarta lekötöni magát. A „riválisáról” nyilatkozó Léda, alias Diósi Ödönné talán csak rosszindulatának adott hangot, amikor arról beszélt, hogy a színésznők (s e kontextusban név szerint is megemlítette Harmost) meg akarták fogni maguknak Adivt, de magának Adivnak félreérthetetlenül ambivalens gesztusa elég nyíltan minősítette viszonyukat. 1910-ben *Szeretném, ha szeretnének* című kötetét így dedikálta: *Harmos Ilonkának / szeretettel, de min- / den kötelezettség nélkül / Adiv Endre* (vö. Arany 2016: 84). Nyílt beszéd volt ez, le- és elzárta a kapcsolatot „törvényesítésének” lehetőségét. S ebben a kontextusban a színésznőnek a férfiakhoz való viszonyát illetően igencsak beszédes a majdani férjének, Kosztolányinak egyik (érdekes mód éppen az egyik volt szerető elbeszélésére alapozott) megjegyzése: „kártyáztam itt Bródy Bandival, és ő mesélt nekem, terólad. Mindent, mindent, mindent. Sárral vagy befeneve” – írta Kosztolányi (1911-ben) az érintettnek az érintettől, tehát „szemtől szembe”. Kosztolányi reakálásában azonban legalább ennyire érdekes az ellenpontoszó folytatás is: „De nekem sohase tetszettél szebbnek és tisztábbnak. Bolond az, aki nem olyan nőt szeret, mint te” (Kosztolányi 1998: 221).

Kérdés persze, a „sárral” való „befenesben” mi volt a vonzó a költő számára? Párra talált a (saját mentális konstrukciói szerinti) „romlottságban”? Ez a föltevés, tetszik nekünk vagy sem, nem is zárható ki teljesen a lehetséges magyarázatok közül.

8.

Mi az együttes tanulsága a (valószínűsíthetően) erősen „szabados” szexuális életnek és a kisregény megírásának? Természetesen nem az a banalitás, hogy Harmos Ilonka „tapasztalt” nő volt, és szexuális tapasztalatszerzése már házasságkötése előtt sok évvel megkezdődött, tapasztalati anyagát pedig széles körből merítette. Ez pályatársnői legtöbbszöréről is elmondható lett volna. A leegyszerűsítő – „hétköznapi” – társadalmi stigmatizáció persze, mindig, ha került az udvariassági eufemizmust, az ilyen nőket emlegette „kurvaként” (jóllehet az üzletszerűséget ritkán vagy sohasem bizonyították). A megnevezés célja azonban, képmutatóan, a megbélyegzés és maga a „többiek” számára nyilvánossá, láthatóvá tett megbotránkozás volt. Szempontunkból azonban most ez nem érdekes. Az érdekes az, hogy

a kisregény fényében mindez nemcsak „szabadosság” volt (aminek általában tekinteni szokták), hanem végiggondolt, tudatos normaszegés, életvitelszerű gyakorlat, amely átértelmezte társadalmiság és szexualitás viszonyát, s e viszonyt, ha szükségesnek látszott, alárendelte a személyes érvényesülésnek. A moralizáló, s nem kis mértékben álszent, azaz képmutató normák világos ismeretében, de tudatosan átlépett e normákon, s elsődleges viszonyítási felületként a társadalom tényleges gyakorlatát ismerte el. Ez, akár megbotránkozunk rajta ma, akár nem, utólagos perspektívából megítélve egyféle realitásérzékre, valóságismeretre vall – s természetesen a gyakorlati normarelativizálás személyiségbe való beépülésére.

A női „szépség” (értsd vonzerő) elég nagy mértékben szubjektív megítélés kérdése, s illik rá a *De gustibus non est disputandum* régi latin elve. Ezt akceptálva is megfogalmazható azonban, hogy Harmos Ilonka (fényképei tanúsága szerint) konvencionális értelemben egyáltalán nem volt igazán szép. Nagydarab, erős test, finomságokat nélkülöző arcvonások, szokványos, teljesen átlagosnak nevezhető barna haj, kékesszürke szem – semmi extra. Inkább „férfias”, mint nőies személyiségjegyek. Az ilyen „típus” nem föltétlenül tetszik minden férfinak. Kosztolányinak azonban tetszett. De mi lehetett számára benne a vonzó? Szabatos és jól bizonyítható választ adni ilyen kérdésre utólag már csaknem lehetetlen. A válaszhoz szükséges ismeretek nagy része, értelemszerűen, a filológia számára rejtve marad. Bizonyos óvatos föltételezés azonban mégis megkockáztatható. Esetünkben alighanem maga a lehetőségeket kitágító „szabadosság” és a mögötte meghúzódó (komplex, egyáltalán nem csak szexuális) „tapasztalat” lehetett az ok. S nem, vagy nemcsak „technikai” értelemben (az önmagában kevés lett volna), hanem – paradox mód – társadalomismereti vonatkozásban, az emberi aktivitásnak az egész személyiségre rávetülő – „realista” – ismerete formájában. Egy, mondjuk így, alkalmazott emberismereti tapasztalat volt a Harmos Ilonka tőkéje – s ami persze ezzel együtt jár: a „rossz” ismerete és erejének elismerése. Kosztolányinak a „sárral befent” nő iránti, már idézett affirmatív gesztusa alighanem csak így értelmezhető adekvátan. A „romlottság” kisregényben megfogalmazott értelmezése pedig így kap életrajzi magyarázó szerepet. A „romlottságnak”, mint személyes történeti tapasztalatnak az *elvont modellje* (amelynek mátrixába, szűkség és alkalom szerint a saját gyakorlat beilleszthető) bizonyosan ott volt a Kosztolányi–Harmos „szent szövetség” hátterében, s árulkodik annak mentális szerkezetéről, dinamikájáról.

Harmos Ilona több írásában említi (s tanulmányában Arany Zsuzsanna [2016: 90–91] erre föl is figyel), hogy Kosztolányival volt egy közös játékuk, az úgynevezett „kisilonka”. A leírás, minden jel szerint, nem nélkülo-

zi a félig kimondás „diszkrécióját”, sőt inkább csak utalás, mint részletező tárgyias leírás, de ez a szerepjáték, amennyire kikövetkeztethető a szövegből, Greller úrnak a kisregényben tematizált, apácaruhás – fetisiszta – játékkal rokonítható. A „kisilonka” szempontunkból azért érdemel bizonyos figyelmet, mert Harmos Ilona minden volt, csak nem „kis”, filigrán, ártatlan leányka, s naivnak sem mondható. Szerepe ellentétes személyisége céltudatos és racionális centrumával. A szerepjátékban ismétlődően megformált „kisilonka” inkább Kosztolányi igényeit jellemezhetette, semmint feleségét (első időkből szeretőjét) – utóbbit legföljebb annyiban, hogy rendszeresen belement ebbe a játékba. Maga a játék azonban az imitált ártatlanság és a nagyon is rafináltan megszervezett és lebonyolított, külső szemlélő számára mégis a nevetségesig naiv vágykielégítés paradoxonán alapul – s az „ártatlanság/romlottság” kettősségét képmutatóan, ám sejtetően, némi büntudattal hozza játékba.

Nem „bűnös”, elítélendő játék volt ez természetesen, nem ártott senkinek, de a személyiségre, a habitusra árulkodó. Groteszk természete azt sejteti, valami mélyebb, lényegesebb ellentmondás érhető benne tetten. Olyan, amely – elvárásainktól és eszményeinktől függetlenül, sőt azokkal ellentétben is – Kosztolányira jellemző, de nem biztos, hogy maga Kosztolányi örült volna, ha játéka igazi, talán maga elől is elrejtőző természetét mások megértették volna. Átláttak volna rajta.

9.

A kisregény, mai irodalmi ízléssel, olvashatatlan. Nyelvi megformáltsága eleve efemer szöveggé tette, s ezen sem szerzője neve, sem közvetett irodalomtörténeti szerepe nem változtat. Nem tudja életre galvanizálni a mai, úgynevezett gender szemlélet sem. De bizonyos dokumentumértéke van, s ezt kár lenne kiak-názatlanul hagyni.

Néhány tanulságát talán a föntiek is érzékeltetik, s ez kezdetnek alighanem elég.

Irodalom

Arany Zsuzsanna 2016: *Utószó*. (Kosztolányi Dezsőné) Harmos Ilona fiatalkori pályaképe = Harmos 2016: 65–100.

Borgos Anna 2007: *Portrék a Másikról*. Alkotónők és alkotótársak a múlt század-előn. Budapest: Noran

Harmos Ilona 2016: *Mme Chaglon üzletei*. Egy divatszalon rejtelmek. Arad: Concord Media Jelen (Irodalmi Jelen Könyvek)

Horváth Zoltán 1968: A nagyvárosi magyar sajtó története = *Uő: Irodalom és történelem*. Budapest: Szépirodalmi, 161–214.

Kádár Judit 2008: Három írófeleség pszichobiográfiája = *Literatura*, 1. sz. 139–146.

Kosztolányi Dezső 1998: *Levelek. – Naplók*. Szerk. Réz Pál. Budapest: Osiris

Lengyel Menyhért 1987: *Életem könyve*. Naplók, életrajzi töredékek. Budapest: Gondolat

Madácsy László szerk. 1961: *Móra Ferenc levelesládája*. Szeged: Magvető (Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár)

Marx, Karl 1962: *Gazdasági-filozófiai kéziratok*. Budapest: Kossuth

Benes József (Komáromi Dóra fotója)

Huszonöt év szerelem

– *Marica!*

– *Mitar!*

(Laza Lazarević)

Dima és én tipikus belgrádi pár vagyunk, akik egész életükben együtt vannak. Még a középiskolában kezdtünk el szórakozni. Kezdetől fogva szimpatikus volt, ártatlan arcú, mindig tele őszinte mosollyal és kedves szavakkal, amilyeneket mindenki hallani szeretne. Talán ezért szólították majdnem mindannyian, beleértve engem is, a becenevén. Éppen a nyíltsága és az empátiája miatt, ami a velünk egykorúaktól távol állt, mindig tudott szórakoztatni, és őt választottam.

Egy év alatt olyan közel kerültünk egymáshoz, hogy elmentünk együtt nyaralni Bolba, Brač szigetére, és ott egymáséi lettünk. Amikor bevonult, Zomborban látogattam a kiképzésen, amikor csak tehettem, néhányszor pedig a Zágráb melletti Plesóban, amikor oda vezényelték. Nagyon hiányzott, ezért aztán a tanulásra összpontosítottam: nagy igyekezettel tanultam a hispanisztikát a Nyelvtudományi Karon.

Amikor Dima leszerelt, a Bölcsészettudományi Karon beiratkozott szociológiára. Míg én rendszeresen tanultam és vizsgáztam, addig ő estéknként elmaradozott a társasággal, reggelente pedig az Egyetemisták Szövetkezetén keresztül kolportörként és újságíróként dolgozott. Gyakran kosarazott a haverjaival. Még csak a harmadik évnél tartott, amikor én diplomás hispanológusként dolgozni kezdtem a *Kolaracon*. Ez a nyolcvanas évek felhőtlen kezdete volt, amikor élveztük az új hullámot, az újromantika korszakát, García Márquezt, García Lorcát, Kišt, és eljártunk az Egyetemista Kultúrközpontba, mindig kézen fogva.

Amint megkaptam az első fizetésem, összeköltöztünk. Kapcsolatunk kezdeti romantikáját olyan érzelmek váltották fel, amelyek talán kevesebb szenvedélyt hordoztak magukban, de nyugodtabbaknak és tartósabbaknak tűntek. Élveztem, hogy a bérelt garzonlakásban együtt néztük a Marina kolléganőmtől kölcsönzött videokazettákat. Marinával együtt dolgoztunk

a *Kolaracon*, az új spanyol filmművészet rajongója volt. Pilar Miró és Pedro Almodóvar filmjei bátran szóltak azokról a nőkről, akiknek a macsók által vezérelt társadalomban is van erejük, hogy a kezükbe vegyék a dolgokat.

1990-ben Dimával Brač helyett Lloret de Marba mentünk. Már veszélyes volt Horvátországba utazni.

1991-ben kitört a háború. A fizetésem már nem volt elegendő, hogy a garzont béreljük, így elköltöztünk a szüleimhez a Senjakra. Átengedték nekünk a családi ház alsó szintjét. Megtartottak maguknak egy külön bejáratot és az emeletet, a nagyfi pedig nem hagyta el a tetőteret, mert demens volt.

Ahogy a televízióban egyre több lett a halott, az utcán pedig a devalvált pénz, helyzetünk egyre abszurdabb lett. A kerítésünk körül veszélyes alakok mozogtak, akik a házunkért és a jókora telkünkért óriási pénzszegeket ajánlottak, mi pedig alig tudtunk kijönni apám, anyám és a nagymamám nyugdíjából meg az én fizetésemből. Dima nem tudott munkát találni. A szüleim és az iránta való szereteten kívül szép pillanatokat csupán a nyolcvanas évekbeli spanyol filmek nyújtottak, és a klasszikusok, amelyeket 1990-ben vettem videokazettán a nyaraláson Lloret de Marban.

Egészen véletlenül estem teherbe. Dima és én is szerettünk volna gyereket, de nem nyomorban felnevelni. Most, amikor a terhességem már nyilvánvaló volt, és amikor megbeszéltük, hogy megszüloöm a gyereket, Senjak már nem tűnt többé a világ legszebb helyének. Egyre kevesebbet jelentettek számomra a tündéri gyermekkori emlékei a családi házban, az utcák nyugalma és a környező fasorok, és a régi uraságokból csupán anyám pontatlan cs és ty ejtése maradt már. Egyre inkább a városrész első állandó lakosságára hasonlítottam önmagamnak, amely az asztagolásról kapta nevét, mert itt őrizték a városi szénát, így hát a barom képezte a település őslakosságát. Házunk esetleges vevői sokkal vérszomjasabb állatoknak tunk. Jogom volt birkának lenni, de nem fölázdozni a születendő gyermekemet! Nem jöhett számításba, hogy egy olyan országban éljen, ahol bármely utcasarkon életét veszthette. Dima egyetértett velem abban, hogy a szerbiai léttel együtt az ember olyan szerződést ír alá, amellyel elfogadja a különféle kellemetlenségeket. A szüleim támogattak, mint mindig. Nagymamát senki sem kérdezte. De ha kérdezte volna, biztosan azt válaszolta volna, a saját világában, hogy 1945-ben pusztá kézzel megfojtott egy csetniket.

Az első bűnözőnek eladtuk a házat, aki öltönyben jött hozzánk, nyolcszázezer márkáért. Az ingatlankereskedők azt állították, hogy maga a telék többet ér ennél, de nekem sürgős volt, hogy a háborúk és a hiperinfláció elől megszökjünk. Amíg a ház és a birtok eladása körüli adminisztrá-

tív munkáimat végeztem, Dima és a szüleim találtak két lakást egy épületben, Banovo brdón, nekik meg a nagymamának. Mindkettőt megvettem. Mivel a *Kolaracon* megismertem néhány embert a nagykövetségről, könnyű volt érdeklődnöm a spanyol egyetemi programokról.

Hogy mindenképp megkaphassuk az egyetemista vízumot, Dima és én elküldtük a lefordított és hitelesített dokumentumainkat az UAB-ra (Universitat Autònoma Barcelona). Szerettem volna beírni a spanyol filmet is, amit legjobban imádtam kedvenc városomban. Amikor 1990-ben Lloret de Marban nyaraltunk, ellátogattunk Barcelonába is, és ámulatba ejtett bennünket. A városi strand sajnos nem volt semmi különös. Dimát és engem is sokkal inkább vonzottak Antoni Gaudí különleges építményei, tele olykor kacskaringós, olykor szigorú formákkal, kőből, vasból, egyszerű és fényes kerámiából. Gaudí Barcelona lakosait egy valódi mesébe helyezte. Marina, aki már többször járt Spanyolországban, mesélte, hogy a katalán főváros lakosai összehasonlíthatatlanul szelídebbek és kultiváltabbak a madridiaknál.

Az UAB-ra felvettek posztgraduális képzésre, az *Új tendenciák a hispán filmművészetben* kurzusra, Dimát pedig valami szociológiára. 1994 májusában felmondtam a *Kolaracon*, és egy egész hónapra át tanítottam a férjemet spanyolra. Ezután elküldtem Barcelonába, hogy ott találjon valakit, aki elmagyarázza, hogyan küldjem át neki a pénzt, hogy az *Autónomán* utánanézzon a stúdiómainknak, és hogy az ingatlanközvetítőket körbejárja. Tíz-egynéhány nap múlva Dima azt üzenete, hogy az összes pénzt adjam át egy katalánnak, aki a belgrádi Vöröskeresztben dolgozott. A pénz gyorsan eljutott, habár hatalmas stressz kísérte, és komoly tértítmény.

Barcelonában Dima várt, negyvenmilliónyi peseta és a kései tavasz, amely hárs- és fehéritóillatba burkolta az egész várost. Dima foglalt adott egy ötven négyzetméteres lakásra a Carmelon, a Barcelona központjától távol eső olcsó negyedben. Nettó tízmillió pesetáért vettük meg, és nagyjából még ennyit költöttünk a renoválásra és a bútorokra, a babafelszereléssel együtt. Dima a szülésem miatt a következő év októberére halasztotta egyetemi tanulmányaink kezdését. Elrendeztük az egészségügyi iratainkat, a városházán felmutattuk az ingatlanvásárlásról szóló bizonylatot. (Ilyen dolgok miatt regisztráltuk a lakást mindkettőnkre.) Ezen a városházán esküdtünk meg.

Csak akkor fogtam fel, hogy milyen boldog vagyok a Barcelonába való költözésünk miatt, amikor megszülettem. Az udvarias kórházi személyzetnek köszönhetően kislányunk traumák nélkül látta meg a napvilágot. A szülés sokkal gyorsabban és fájdalommentesebben zajlott, mint a belgrá-

di barátnőim történeteiben. Nyoma sem volt a húsz-egynéhány órás kínzó fájásoknak, amelyekről saját tapasztalatból meséltek. Amikor először tartottam a karjaimban Inest, a legboldogabb voltam a világon. Dima és én ezt a nevet adtuk a lánykánknak, hogy Szerbiában és Spanyolországban is elfogadható legyen.

Dima gyakran volt Ines mellett és mellettem, de jutott ideje még egy cégnek is dolgozni, kevés jutalékért metroutasoknak szórólapokat és különféle *prospectos*okat osztogatott. Azt állította, hogy szeretne az új közegbe beépülni, s hogy ebből a célból akár ingyen is dolgozna, hiszen a pénz számunkra egyelőre nem okozott gondot. Ez megfelelt nekem, mivel általában mindketten túl fáradtak voltunk a szeretkezéshez, amit akkoriban leggyakrabban nem is kívántam. Azt hittem, hogy tovább fogok örülni Ines megszületésének.

Dima nappal dolgozott, hogy éjszaka segíthessen nekem, amikor Ines felébred. Egyévnyi ilyen élet után elkezdődött a szemeszter.

Mivel az *Autónoma* a városon kívül, Bellaterrán volt, legalább egy órát kellett utaznunk egy irányba a huszonnégyessel, majd a Renfe-vonattal. Az egyetem havonta vont le a bankszámlánkról a tandíjat. Amikor nem mentem az UAB-ra, akkor konditerembe jártam. Izzadtam, hogy visszanyerjem lánykori alakom. Amikor nem érkeztem Inessel lenni, fizetett bébiszitterek viselték gondját. Két hétig anyám is segített, aki ezért utazott el hozzánk Belgrádból. Amikor láttam, hogy mennyi odafigyeléssel gondoskodik Inesről, akkor értettem meg, hogyan nevelt engem olyan helyesen és annyi szeretettel. Ezek voltak a legszebb pillanataim Barcelonában, de végül anya, Dima és én mégis leszögeztük, hogy a lakásunk négyünkre kicsi. Akkor sértett meg először a férjem.

– Asszonyom – mondta anyámnak egy infantilis mosoly kíséretében, amelyben maradt még valamicske a néhai ártatlanságból –, ahol veszeke-dős a család, ott a ház is szűk.

Rossz vicc volt ez anyámmal szemben, mert neki, ellentétben az ő szü-leivel, akiknek három gyermekük volt és öt unokájuk, volt ideje Inesre.

Hamarosan megszakította *estudios*, nem is konzultált velem. A cégnél, ahol tiszteletdíjasan osztogatta a reklámanyagokat a metrókban, és a város különböző részeiben véleménykutatásokat végzett, úgy ítélték meg, hogy szorgalmának és kedvességének köszönhetően állandóan normán felüli mennyiségben osztja a szórólapokat és gyűjti be a megkérdezettek válaszeit. Ennek a piackutatással foglalkozó cégnek a vezetősége állandó munkát ajánlott neki, és Dima ezt aláírta.

Az én életem nem volt ilyen izgalmas. Szórakozásom tetőpontja az egyetemi menzára való elmenetel volt, kolléganőmmel, Judittal. Időnként

elhívott magához, hogy az internet használatára tanítson: megbeszéltem anyámmal, hogy telefon helyett ímélnél kommunikálunk, hogy spóroljunk. Így kezdtünk el 1998 vége felé elektronikus úton levelezni. Apám eleinte olyan üzeneteket küldött, amelyek tartalma mindjárt a címem alatt, az üzenet tárgya mezőben volt. Nemsokára lemondott az üzenetek küldésének és fogadásának megtanulásáról.

A szerbiai *bombardeo* kevésbé hatott meg, mint gondoltam. Anyám megnyugtatóan, hogy Banovo brdo biztonságos, és hogy apa és ő megvanak. Elmentem egy bombázásellenes tüntetésre. Csúpan száz-egynéhány résztvevő volt, főleg szerbek, akik közül a tüntetés után sokan összevesztek, és egymást okolták a felresikerült demonstrációért. Amikor ezt elpanaszoltam Juditnak, azt mondta, ha már így sikerült, jobb, ha többé nem demonstrálok, mert a katalánok többsége úgymint bűnösnek tartja Szerbiát. Nem egészen értettem meg, de hallgattam rá. Hogy ne aggódjak túl sokat, inkább a magiszteri dolgozatomra próbáltam összpontosítani, melynek címe *Párhuzamok a nyolcvanas évek spanyol filmje és a hatvanas és hetvenes évek jugoszláv filmje között*.

Fél évvel a bombázás után, több mint négy év egyetemi tanulmány, vagyis dolgozatírás után magisztráltam. Meg voltam elégedve a szöveggel, de a tanáraim a védéskor csak a spanyol nyelvtudásomat dicsérték, és azt mondták, hogy nagyon érdekes a magiszteri dolgozatom. A mentorom barátja azonban a védés utáni ünnepségen tájékoztatott arról, hogy az *Universitat Pompeu Fabra* (UPF) és a katalán kormány, a *Generalitat*, öt hónap múlva *Európa filmművészete* címmel tanácskozást szervez. Mivel úgy tűnt neki, hogy a munkám egy része beleillene ebbe a keretbe, felírta nekem a tanácskozás részleteit tartalmazó honlap címét és a saját telefonszámát. Mentorom *amigója* talán még nagyobb jóindulattal lett volna irántam, ha Dima nem nézett volna ránk időnként gyanakvó tekintettel.

Az UPF honlapjának fő tartalma katalán nyelven volt kiírva, amely talán egy kicsit kevésbé különbözött a kasztíliaitól, mint amennyire a szlovén nyelv különbözik a szerbtől. Én nem tudtam katalánul: az UAB-on minden előadásom spanyolul volt. Még a Carmelon is, ahova sokan költöztek Andalúziából, szinte csak a kasztíliai nyelvet beszélték. De szinte ki volt tiltva a *Pompeu Fabre* honlapjáról.

A tanácskozásra való szöveget a magiszteri dolgozatomnak azon részeiből állítottam össze, amelyekben a szerb rendezők munkáit hasonlítottam össze olyan rendezőkével, akik Katalóniában forgattak spanyol nyelven. Hogy bevonjam a történetbe a katalán nyelvű filmeket is, egy videokölcsönzőben megszereztem és megnéztem Ventura Pons és Bigas Luna munkáit. Ideológiai párhuzamot vontam e rendezők, valamint

Živojin Pavlović és Želimir Žilnik között. Megállapításomat, mely szerint a katalán film Spanyolországban ugyanaz, mint a szerb film az egykori Jugoszláviában, Katalónia és a Koszovón kívüli Szerbia lakosságának nagyjából azonos lélekszámával támasztottam alá, azt viszont elhallgattam, hogy Spanyolország szinte *doblemente* népesebb az én valamikori országomnál. Hogy a szerbséget kisebbségi konceptusba helyezzem, mint ahogy a katalánok a spanyolokkal szemben kisebbség, a szöveghez csatolt bibliográfiát részben cirillül írtam. Megkértem Juditot, hogy fordítsa le a szöveget katalán nyelvre.

Néhány héttel azután, hogy elküldtem a tanácskozás titkárnőjének ímélcímére, amit az UPF honlapján találtam, a csatolmány minőségére vonatkozó dicsérő válaszlevelet kaptam, és meghívólevelet a *simposióra*. Felhívtam Juditot, és megkértem, hogy szakítson még egy kis időt rám. Pár nappal később eljött Carmelóra, és kérésemre hangosan felolvasta a szövegemet. Amíg ő ezt tette, felvettem diktafonra, amit Dima vett a munkája miatt. Aznap megfőzte az ebédet, Inest is sikerült szórakoztatnia, és vacsorát is készített neki.

Amíg hallgattam, hogyan ejti ki Judit a szövegemet, igyekeztem azt fejből megtanulni katalánul. De nem tudtam megtanulni azt a nyelvet. Talán túlságosan dekoncentrált Dima a munkájáról szóló meséjével. Például próbálok megvizsgálni a katalán nyelv rendhagyó igéit, erre ő olvasni kezdi egyik ankétjának a tartalmát. Így vesztegettem a tanulásra való időt. Végül szinte mindent megértettem katalánul, de a spanyol nyelv bezavart minden kísérletembe, hogy kimondjak egy egyszerű bővített mondatot. Ezért mentem el lámpalázasan a tanácskozásra a *Generalitat Santa Mònica* Művészeti Központjába.

Amikor az én bemutatkozásom volt soron, a szöveget hibátlanul mondtam el. Felhangzott egy hosszú tapsvihár, és következtek a kérdések más fellépőktől és a hiányos közönségből. Ettől féltam.

Próbáltam válaszolni az egyik kérdésre, de elakadtam, és spanyolul kezdtem el beszélni. Rosszalló moraj támadt. Mivel a kérdés szerfölött jóindulatú volt, a legegyszerűbben válaszoltam: *Sí!* Egy negatív előjelűre pedig azt mondtam: *No!* Az utolsóóra, amit egyáltalán nem értettem meg, legyintettem egyet döbenten: „Ó!”

Az előadás utáni koktélpartin egyesek egyértelműen ignoráltak. Mások úgy néztek rám, mintha szeretnének beszélgetni velem, ha biztosak lennének abban, hogy megértem, amit mondanak. Egyesek odajöttek hozzám, hogy szűkszavúan megdicsérjenek katalán nyelven, és rögtön el is mentek. Teljesen egyedül voltam. Azon gondolkodtam, hol van most Dima, hogy társalogjon velem.

Egyedül a *Pompeu Fabri* professzora, Lluís Pujol szól hozzám spanyolul. Kifelé menet a teremből azt mondta, hogy az előadásom nagyon érdekes volt, és hogy e két filmművészet komolyabb elemzése érdekes lenne a katalán közönség és az akadémiai körök számára is. Ajánlotta, hogy működjünk együtt e témában, és hozzátette, hogy e tanácskozás szerves része az *Európa filmművészete* című projektjének, amit az Európai Unió támogat. Megígérte, hogy még beszélünk majd a munkáról, és ideadta vizitkártyáját. Aztán tetőtől talpig végigmért, s megállapította, hogy rég nem látott ilyen okos, de szép és csinos nőt.

Pár hét után minden áldott nap Pujol professzor járt az eszemben. Nem is annyira a telefonos udvarlása és az ímélje miatt gondoltam rá, hanem inkább amiatt, mert Dima ötlete, hogy céget nyisson, rosszul érintett. Lluís már sokkal kellemesebb realitásnak tűnt a férjemnél, aki bejelentette, hogy egy évre üzlethelyiséget bérel Carmel és a központ között, amibe beleszámolják a letétet is. Ezek mellett a kiadások mellett még a helyiség renoválását is ki kellett fizetnie.

– A munkahelyemen már nem tudok előrehaladni – próbált magyarázkodni. – A PR-cégeké a jövő, aki nem mer önálló vállalkozásba belevágni, az tönkremegy.

Képtelen voltam vitatkozni, mert fáradt voltam. Különben Inesszel, amióta valamennyire megtanultam, katalánul beszéltem, Dima pedig spanyolul. Szerettük volna, hogy mindkét nyelvet folyékonyan beszélje. Szerbül csak vitatkoztunk. Amióta Dima üzleti kalandjai elkezdtek felemészteni tartalékainkat, Ines anyanyelve majdnem annyira jó lett, mint a spanyol, és sokkal jobb, mint a katalán.

Tudtam, mivel vághatnék vissza férjemnek azért az önző és kártékony döntéséért, hogy PR-ügynökséget nyit. Amikor másodszor találkoztam Lluisszal a városban, elmentünk a lakására a Sarriá városnegyedbe, ami úgy nézett ki számomra, mint a *pueblo* a mesében vagy az interneten. Azon az éjszakán mégis ellenálltam Lluísnak, talán Ines miatt, mivel ő volt házasságunk alapköve, de a lelkiismeret-furdalásom miatt is, mert elhanyagoltam, és mert nem vagyok jó anya. Nem volt nála rendetlenebb gyerek. Az óvodában összeverekedett egy Bulgáriából származó lánykával. Azt hazudta az óvó néninek, hogy Berta, a bébiszíttér az anyja. Ellenkezett, amikor enni adtunk neki. Bujkált előlem. Amikor megpuszítottam, úgy tett, mintha mi sem történt volna, vagy fellázadt. De talán nemcsak azért tudtam Lluísnak ellenállni, mert mindez nyomasztott, hanem azért is, mert túlsúlyos volt.

Dima kibérelte az üzlethelyiséget, megnyitotta a céget, és felvette volt cégéből kollégáját, a kolumbiai Carlos Albertót. Ő először is ellenőrizte

az interneten, hogy a lehetséges ügyfelek közül kinek nincs PR-szektora. Ezután Dima telefonált a legkülönbözőbb potenciális klienseknek: újságíróknak, médiumok és ingatlanügynökségek tulajdonosainak, közzállalatok és klinikák igazgatóinak, felfedezőknak, állatvédő egyesületek funkcionáriusainak, torreadoroknak. Minden beszélgetés előtt arra kért, hogy hallgassak. Bizonyos beszélgetőtársait ebédre is vitte a mi költségünkön. Többé nem ismertem rá.

Gyakran kellett hallgatnom, hogy Dima gyakorolja a fürdőszobában a beszélgetést, amit ő vezet majd az üzleti ebéden. Sárga vizitkártyákat készítettett, melyeken a cég neve szerepelt (*Guerilla*), jó drágán megfizette a tervezőt és a nyomtatási költségeket. Amíg el nem kezdett naponta bejárni a munkahelyére, abba az üzlethelyiségbe, amit a mesterek az én családi házam árából tettek működőképessé, kénytelen voltam nézni, hogy reggelente újságot olvas, cikkeket vagdos ki és sorakoztat egy albumba. Jól felhangosította a tv-t, amikor az informatív műsorokat nézte meg a bizniszről szólókat és a talkshow-programokat, és feljegyzett valamiket, amiket ezekben az idióta mellékletekben látott. Az olvasás és tévzés közti szünetekben nyújtógyakorlatokat végzett meg hasizomgyakorlatokat, vagy éppen a terveiről és a sikereiről mesélt nekem, olyan kifejezéseket használva, amelyeket nem érttem: *storytelling*, *press-clipping*, *networking*, *hosting*, korporációs ranglétra... Lerövidítette hosszú, fekete, göndör haját, ami a legszebb dolog volt rajta a tökéletes alakja mellett, és vékony, hegyes oldalszakállt hagyott. Akkor sem kívántam túlságosan, amikor sokkal jobban nézett ki, mert már régóta ismertem: mintha nem is a férjemmel szeretkeztem volna, hanem egy *hermannal*. Viszont amióta irritálóan nézett ki és viselkedett, utolsó ellenállásomat is megtörte Lluís sármja, kitartása, kedvessége, figyelmessége és jólneveltsége. A társadalomban betöltött szerepe sem volt elhanyagolható, és az a felvetése sem, hogy ajánlólevelet írjon a *Katalán dokumentumfilmek a polgárháborúról, valamint szerb és horvát filmek a népfelszabadító háborúról* című szöveg társszerzői ösztöndíjához, továbbá a tanszéke számára végzendő bizonyos adminisztrációs szolgáltatásaimhoz.

Lluís nem volt olyan karcsú, mint a férjem, és nem tudta Dima empátiáját és kedvességét sugározni a gimnáziumi és az egyetemi évekből, de erre már Dima sem volt képes. Habár már vissza sem tudott emlékezni egykori énjére, lehetséges ügyfeleivel a férjem továbbra is kedves volt. Ugyanakkor, bár Dima szélsőségesen örült minden beszélgetőtársának, akivel valamennyire is komolyan beszélgetett a munkáról, mobiltelefonjának számlái lehangolók voltak.

2000 októberében kezdett érkezni az ösztöndíj. Attól kezdve Lluís átengedett egy-egy órát a *Kortárs folyamatok és kölcsönhatások az európai film-*

művészetben kurzusból az európai filmről szóló magiszteri tanulmányokon. Abban a tanévben kezdte ezeket az előadásokat a *Pompeu Fabrin az Európa filmművészete* projektum részeként. Az előadásokat hivatalosan ő tartotta. Amikor ezt Judit meghallotta, kétértelműen arról beszélt nekem, hogy némely híres, Gaudiénak vélt alkotásokat Francesc Berenguer tervező találta ki. Ő állítólag hivatalosan nem lehetett alkotó, csupán a híres építész segédje, mert nem fejezte be az egyetemet. Vele ellentétben Gaudí lediplomázott. A felismerés, hogy némely kedvenc épületem Barcelonában nem az, aminek hittem, előbb elkésérített, majd, mivel Lluís sikeréhez úgy járultam hozzá, mint a zseni Francesc Berenguer Gaudiéhoz, némiképp megvigasztalt.

Lluís jobb szerető volt Dimánál: türelmesebb is és szenvedélyesebb is.

Igor Marojević: Beogradanke. Knjiga o drugačijim ženama. Laguna, Beograd, 2014

Benes József (Komáromi Dóra fotója)

Olvastam egy könyvet¹

Igor Marojević szerb írónak a belgrádi Laguna Kiadó gondozásában megjelent *Beograđanke* című elbeszéléskötetét olvastam el. A kötet címét magyarrá talán *Belgrádi asszonyoknak*, esetleg *Belgrádi nőknek*, netán *Belgrádi hölgyeknek* lehetne fordítani, s talán éppen ez az utolsó javaslat illik valóban a könyv tartalmához, mert nem akármilyen nőkről vagy asszonyokról esik szó a kötetbe foglalt nyolc elbeszélésben, hanem olyan középosztálybeli hölgyekről, akik rendre egyetemet végeztek, legalábbis tanultak az egyetemen, viszonylag rendezett családból származnak, majdnem mindannyian értelmiségi feladatokat látnak el, leginkább persze számítógép mellett, szövegeket javítanak, leveleznek, üzletet kötnek, hasonlókat művelnek, s közben élik a maguk mindennapi életét, családot alapítanak és elválnak, szeretőket tartanak és szeretőket hagynak el, néha szülnek, más-kor emlékeznek, legtöbbször azonban csődbe jutnak, mert csődbe jut a családi életük, a szerelmük, a munkahelyi kapcsolatuk, de ezekből a csődhelyzetekből rendre ki is kerülnek, újabbnál újabb kapcsolatokat teremtenek, gyereket nevelnek, vagy éppen kivonulnak a fővárosból, a falusi életet választva, de akkor is ott van egy újabb szerelmi kapcsolat lehetősége. Mindezek a hölgyek negyven év körüliek, azokban az években élnek tehát, amikor már eljött az utolsó pillanat tartós kapcsolatok kiépítésére, eljött a családalapítás utolsó pillanata, a test is érzi már az évek súlyát, bár nem annyira, hogy kívánságaikkal, vonzódásaikkal felhagynának. Igazi városi hölgyek, jól öltöznek, jól sminkelnek, fodrászhoz járnak, jól tájékozottak a számítógépek világában, de jól tájékozottak az üzleti életben is, s mindaz, ami velük történik, vagy amit maguk kezdeményeznek, a kilencvenes években játszódik, vagyis Marojević a kilencvenes évek történései-

¹ Elhangzott a Szirmai Károly Irodalmi Díj verbászi átadásán, 2015. december 11-én. A díjat Igor Marojevićnak ítélte a bizottság *Beograđanke* című kötetéért.

hez kötötte a nyolc hölgy életét, mindannyian megélték ezeket az éveket, van, akire tartós hatással voltak, van, aki csak messziről figyelte az akkori történeteket, s mindezt persze Belgrádban, és a kötet lapjain jól látszanak Belgrád helyszínei, a hagyományos helyszínek s az újabban épültek is, vagyis Marojević elbeszéléseit nemcsak az időben, hanem a térben is elhelyezte, ezért aztán kötete akár városi könyvnek is mondható, mindenesetre mind az elmondott történetek, mind a történetek térbeli kiterjedései, ezzel együtt persze szóhasználata és mondatszerkesztése urbánus környezetet rajzol, azt a környezetet, amely nagyban különbözik a szerb irodalomban amúgy inkább a kisvárosi, vagy éppen a falusi életet bemutató irányzatoktól, mert amit ezekben az elbeszélésekben elmond az író, mind sorra városi történetek anélkül azonban, hogy ezáltal tagadna más tartalmi jellegzetességeket.

Nyolc asszonysors tehát Igor Marojević elbeszéléskötete, s ezek az asszonysorsok mind sorra közvetlen vagy közvetett kapcsolatban vannak mind a politika történéseivel, mind az üzleti élet eseményeivel, kapcsolatban vannak a magánosítás eseteivel, kapcsolatban a cégalapítási, ezzel együtt az alvilági történetekkel, mert az asszonyok mellett sorban jelennek meg igazgatók és ügyvédek, cégtulajdonosok és törvényszéki bírák, újságírók is, nyugdíjasok és iskolás lányok, s mindahányan magukon viselik a városiasság jegyeit, ezzel együtt a tőlük függetlenül zajló történetek nyomait. Korszerűnek és időszerűnek mondható tehát Marojević elbeszéléskötete, mainak a szó nemes értelmében, egyben népszerűnek is, hiszen már második kiadásban jelent meg a kötet, s ahogy mondják, készül már a harmadik kiadás is, ami persze nem jelent túl nagy példányszámot, de arról tanúskodik, hogy akadnak olvasói ennek a könyvnek, ahogyan voltak olvasói az író korábbi könyveinek is, ezek közül az egyikről szót is ejtettem, arról a regényről, amelyben a vajdasági kisvárosból elűzött németek helyét kolonisták foglalják el, s eközben be is rendezkednek az új otthonokba, részint átvéve az eltávozottak szokásrendjét, részint pedig átala-kítva a magukkal hozott szokásokat, s közben állandóan ott lebeg felettük az ideglenesség érzése, mert mi lesz, ha visszatérnek az elűzöttek... De azt is el kell mondani a kötet szerzőjéről, hogy más regények és elbeszélések mellett gazdag a fordítói teljesítménye is, spanyolból meg katalánból fordít, neves és kevésbé nevezetes szerzőket, jól tájékozódik tehát az idegen irodalmakban, ami egyúttal azt is jelenti, hogy nem a spontánul megszólalók sorába tartozó író, hanem a képzetek sorába, vagyis az irodalom történetében és újabb kori történeteiben jártas író, aki jól tájékozott a poétika világában, a mesterséget alaposan megtanulta, ami jól látszik a belgrádi asszonyokról, nőkről, hölgyekről szóló elbeszéléseken is. Maguk a belgrá-

di nők, hölgyek szólalnak meg ezekben az elbeszélésekben, rendre egyes szám első személyben, tehát ők maguk számolnak be életüknek sorsfordító eseményeiről, s Marojević jól igazította az elbeszélések hőseinek beszédmódját az elbeszélések hőseinek sorsához és életmenetéhez, miközben egy percre sem engedte ki a kezéből az elbeszélések nyelvi felépítését, egyszerűen hagyta az elbeszélések hőseit beszélni, nem szólt közbe, de az elbeszélője sem szólt közbe, az elbeszéléseknek egyetlen helyén sem hozta helyre az asszonyok beszédmódját, így aztán az asszonyok beszédjéből is jól fel lehet ismerni az elbeszélések hőseinek karakterét, jellemző vonásait. Hangsúlyozni kell azonban, hogy nem uralja az elbeszélések beszédmódját a kimondottan feminin nyelvhasználat, ezért aztán az asszonysorsról beszámoló elbeszélések nem tekinthetők a nőírás egyik változatának, nem tekinthetők a nőmozgalom melletti elkötelezettségnek, így nem is olvashatók feminista művekként, pedig erre esélyt adhatott az elbeszélések tartalma. A feministákat hidegen hagyhatja a belgrádi nőelbeszélések világa, mégpedig elsősorban azért, mert közvetlenül megszólalnak az elbeszélések nőalakjai, de megszólalásukat féken tartja a képzett író fegyelme, féken tartja a láthatatlan elbeszélő jelenléte is az elbeszélések szövegének felépítésében. *A Benti világ*, vagy egyszerűen a *Bentről* című hosszabb elbeszélés jól mutatja az egész kötet sajátosságait. Egyfelől azt, hogy miként hatottak a kilencvenes évek meg a bombázások egy asszony életére, annak az asszonynak az életére, aki időben végezte el az egyetemet, majd különféle, de mindig a számítógép közelében zajló munkát végzett, s aztán egy napon, a bombázások idején, a kiskutyájával kimenekül a házból, s ahogy jönnek a gépek meg hallatszanak a robbanások, a földre fekszik az asszony, alatta a kiskutya, amelyik előre jelezte a gépek érkezését, de most az asszony alatt kimúlt, s innen következőként az asszony Münchenbe menekül, ott bezárkózik, egy különleges számítógépes üzletelés részvényese lesz, menekül a zajoktól, főként persze a repülőgépek zajától, hangszigetelővel zárkózik el a külvilágtól, napokig, hónapokig nem hagyja el a lakását, egyetlen látogatót fogad, majd levelezni kezd egy ismeretlennel, s azal végződik az elbeszélés, hogy az ismeretlen megjelenik az asszony lakása előtt és úgy mutatkozik be, hogy ő az a Robert a számítógépről, aki az asszony fiúja. Jól felépített elbeszélés, jól láthatók szövegén a kilencvenes évek történései, jól láthatók a háború elől menekülők sorsa, és jól látható az a lehetséges világ, amelyet a számítógép hozhat létre, s amely világból, ha valaki abba belép, aligha talál kiutat, legfeljebb egy olyan fordulattal, amilyen a szóban forgó elbeszélés vége. Csattanóra felépített elbeszélés ez, ahogyan csattanóra építkezik több szövege a kötetnek. Ugyanígy a kötetkezdő, valószínűleg nem véletlenül férfinak mondott történet ar-

ról, hogy az elbeszélés hőse, az apa kedvence, egyetemet végzett, egy távoli katonaiskolában tanult villamossági mérnöknek, majd az iskola megszűnése után a belgrádi egyetemre kerül, ahol diplomát szerez, és közben éli a húszas éveiben szüzességét vesztett lány életét, majd az apa halála után a hagyatéki tárgyaláson a lakás a fivérére száll, ő maga pedig a vidéki házat örökli, közben férjhez megy, gyereket szül, dolgozik, majd elvál a férjétől, nála marad a fia, aztán újabb kalandok követik egymást, többek között azzal a bíróval is, aki a válóperét intézte, majd amikor attól elszakad, az megfenyegeti az asszony munkaadóját, hogy ráküldi a pénzügyi rendőrséget, amennyiben nem mond fel az asszonynak, végül aztán csak megváltik az asszony a munkahelyétől, majd amikor a fia azt mondja, szívesebben élne az apjával, akkor az asszony eldönti, visszavonul az anyjához a vidéki házba, és ott veteményezésből tartja fenn magát, meg aztán megismerte az anyja szomszédját, aki történetesen egyedül él, s akire némi vonzódással gondol az asszony... Nem adja fel tehát. Ahogyan az a másik asszony sem adja fel, aki sokféle munkahelyi pletykába keveredve végül is megöli a munkaadóját, és ezért börtönbe kerül, ahol sok szeretettel gondol az egyik barátnőjére, arra, aki talán a vesztét is okozta. Megemlítek még egy elbeszélést, a *Játékok* címűt, amely négy kislányról szól, akik egy osztályba járnak, együtt játsszák a számítógépes játékokat, a nagyon bonyolultakat is, majd egy alkalommal az egyik lány apjának üzlethelyiségében levetkőztetik Suzanát, a cigány lányt, sőt az egyik barátjukat is oda hívják, tenné magáévá a lányt, s mindeközben az egyik lány fényképezi a történeteket, majd az iskolában híre megy az esetnek, az osztályfőnök meg az igazgató is értesül felőle, sőt a bulvársajtó is felkapja az ügyet, hogy aztán végül némi romantikával úgy érjen véget az elbeszélés, hogy Suzana összeülkezve megy azzal a fiúval, akit a tetthelyre hívtak a lányok, de nem állt kötélnak, sőt – úgy látszik – ő adta elő az esetet az iskolaigazgatónak. Ebből arra lehet következtetni, hogy Igor Marojević belgrádi nőkről, asszonyokról, hölgyekről szóló elbeszéléseit valamennyire belengi a romantika hangulata, éppen annyira, amennyire az beépül a városi asszonyok életébe.

„...ködbe vesző tekintete lassan a semmibe révedt, ahol ott gomolygott a minden” – avagy adalékok az *Iskola a határon* kettős természetéhez¹

Bányai János emlékének

Ottlik Géza regénye kétségtelenül korszakhatár: a posztmodern előtti utolsó pillanat a magyar (próza)irodalom történetében. De nemcsak korszak-, hanem stílushatárt is jelez ez a korpusz: mindenekelőtt a magas és a populáris irodalom közötti átjárás lehetőségeit (és korlátait?) modellálja, ugyanakkor gyermekirodalom és felnőtt irodalom határmezsgyéit is megkérdőjelezi, továbbá a lineáris és a hipertextuális szövegszerveződés lehetséges mintázataira is utal. Dolgozatom elsősorban e négy, konferenciánk által fölvetett szempontból szeretné vizsgálni azt a magyar regényt, amely „nemcsak szól valamiről, vagy mond valamit, hanem inkább [maga a] valami”², azaz a határ-jelenséget mint olyat nemcsak leírja, hanem a maga lényegszerűségében ragadja meg. Így talán az sem véletlen, hogy nemcsak a regény, hanem annak recepciója is kétarcúvá vált az idők során. Erről szól dolgozatunk utolsó része.

A címbéli mondat Vezér Erzsébet Ottlik-paródiájából való, pontosabban annak zárata. Tökéletesen kifejezi az *Iskola a határon* ontológiai és esztétikai értelemben vett kettős természetét. Ugyanis miközben a regény állandóan önmaga jelentéktelenségét, „semmi”-voltát tételezi és hangsúlyozza, aközben explicit módon újra és újra bejelentett igénye a szövegnek, hogy a „minden”-ről beszéljen.³ Emellett a mondatnak természetesen iro-

¹ A kutatás a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete támogatásával valósult meg. Elhangzott Nyitrán, a Konstantin Filozófus Egyetem *Közép-európai határ(sáv)ok* című konferenciáján, 2016. szeptember 6-án.

² *Ottlik Géza levele Gara Lászlónak*, közléteszi BENDE József, Vigília, 2002/2. 119.

³ Lásd például a híres „összegzés”-t a regény vége felé: „...mégis minden csodálatosan jól van, ahogy van.” (O. G., *Iskola a határon* = <http://mek.oszk.hu/02200/02285/02285.htm> [2016. 09. 04.]

nikus éle is van: lényeglátóan fejezi ki a Medve–Bébé–Szeredy-hármas valamennyi szereplőjének eredendően álmodozó, el-elrédő, „cselekményhiányos” természetét és életszemléletét.

A regény szövegének ambivalenciájáról

Vajon milyen eszközökkel éri el egy textus, hogy egyszerre kétféle olvasata legyen? Azaz a közvetlen jelentésteremtés mellett milyen szövegalkotási módszerek és eszközök szükségesek ahhoz, hogy a szöveg „áttűnjön”, hogy „túllépjen” önmagán, s szimbolikus jelentéseket vegyen föl? Hogy a denotátum és a konnotátum egyszerre legyen érvényes, és éppenhogy elegáns-finom összeszövöttségével varázsolja el az olvasót? Hogy a befogadónak állandóan az legyen az érzése, a regényben most éppen ez és ez történik – valaki végigmegy a főallén, virágoznak a fák, sárba lépnek a bakancsok, esik a hó stb. –, ugyanakkor, csak egy gondolatnyival később máris azt érezze, mindezek csak a felszínt karcoló jelen(téktelen)ségek, hiszen a lényeg amott zajlik, a történések, a szöveg mögöttesében. Ráadásul ama „másodlagos” jelentés nincs is mindig kimondva, sokszor inkább csak sejteti a szerző, mint például a híres hőéséses jelenetben: „Erre a lehetőségre nem is gondoltam.”⁴ Vajon milyen lehetőségre? A fehérség egyetemességére? Vagy arra, hogy a hőésés látványa lenyűgözi a testet és a lelket? Esetleg arra, hogy a zárt térben – egy osztályteremben – is megélhető a katarzis? Talán a szabadságról beszél ez a mondat? A létezés paradoxonáról? A kegyelemről? A szeretetről? A sár legyőzéséről? Valószínűleg mindegyikről.

Ottlik azzal, hogy a bevezető résznek *Az elbeszélés nehézségei* címet adja, pontosan kijelöli az értelmezés határait. Elbeszélőként elidegeníti magától a szöveget, nem az abban rögzített cselekményre, hanem kizárólag a nyelvviségben rejlő megjelenítő erőre fordít figyelmet. Az izgatja, miképpen lehetséges a nyelv segítségével rögzíteni „nyelven inneni tartalmaikat”⁵: „Nem a szó volt kezdetben, hanem a mondat, azt bontottuk fel mondatrészekre. Nem a mondat volt kezdetben, hanem a bekezdés, azt fejtettük ki mondatokban. Nem a bekezdés volt kezdetben, hanem a regény. A regényt már csak a hallgatás előzi meg.”⁶

Ha nem is mostanában fedezi fel az irodalomtudomány a hallgatás, a csend erejét, kétségtelen, hogy újabban igen nagy jelentőséget tulajdo-

⁴ Uo.

⁵ O. G., *A regényről* = http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/ottlik_regenyrol.html [2016. 09. 03.]

⁶ Uo.

nít neki.⁷ Nálunk valószínűleg Arany János volt az első, aki – különösen balladáiban – a stílust befolyásoló tényezőnél nagyobb szerepet szánt a csendnek, illetve a hangtest nélküli jelentéshordozóknak, például az írásjeleknek. A *Vörös Rébék*ben epikus tartalmat mond el egy idézőjelpár használatával vagy „kifelejtés”-ével, hiányával. A *Szondi két apródjának* pedig egyenesen a megértés megszólalás általi lehetetlenségének, illetve a szavak nélküli megértés lehetségeségének szembeállítására lényege. Az elliptikus alakzatok jelentésépítő szerepét aztán József Attila, majd prózában a posztmodern gondolja tovább.

Ottlik egész írásművészetében azzal a paradoxonnal küzd, amellyel Medve Gábor az *Iskolában* és a *Budában*: „...félti, ezért halogtatja, félti a megírással tönkretenni élete jó nyersanyagát”⁸ – mivel a betűkbe, szavakba zárással megszűnne a kapcsolat a teljességgel, a végtelennel. A szó ugyanis mindig sokkal kevesebbet képes megragadni, mint az eredeti érzés. Hiszen minden nyelvi forma szűkíti a bennünk rejlő Egész-élményt. A mégoly tökéletlen emlékezet is közelebb áll az egykor volt valósághoz, mint annak írásba kódolt, szűkös változata.

Az *Iskola a határon* kettős természetének ez volna tehát a kiindulópontja: az elbeszélő tudja, hogy a nyelv alkalmatlan az emberi létezés árnyalt leírására, ugyanakkor azzal is tisztában van, hogy nincs más eszköze a bennünk rejlő teljesség megragadására, mint a nyelv. Ezért oszcillál egyfolytában jelenség és lényeg szorításában a szöveg, s tud olyan kellemesen lebegő lenni, amelyre Esterházy Péter világított rá legpontosabban híres „szaktanulmány”-ában: „Az Ottlik-mondat nem remeg, nagyon is biztos, hanem mint egy nagy bárka, fekete madár, szinte alig érezhetően: ing.”⁹

Popularitás a láthatáron? Gyermekirodalom vagy felnőtt irodalom?

Az első kiadás fülszövegében 1959-ben még kimondva is szerepelt a „diákregegy” szó. A furcsán szokatlan, az írás gyötrelmeiről érkező első fejezetet átugorva tizenévesek számára is valóban jól olvasható a mű elsődleges jelentésrétege ifjúsági regényként; azaz tematikájában és szereplők életkorát tekintve viszonylag behatárolt olvasóközönségre számíthat a regény, vélhetően egykor. A mondatok érthetően és világosan elrendeztet-

⁷ Lásd erről például az egyik legutóbbi tanulmánykötetet: SZITÁR Katalin, *Hiány-jelek*. Gondolat, Budapest, 2013

⁸ O. G., *Buda* = <http://mek.oszk.hu/01300/01339/01339.htm> [2016. 09. 04.]

⁹ ESTERHÁZY Péter, *Zakóink legtítkosabb szerkezete* = <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/ESTERHAZY/esterhazy00056/esterhazy00063/esterhazy00063.html> [2016. 09. 03.]

tek benne, a témája talán nem közvetlenül, de közvetve bárki számára érdekes lehet – sőt, csatlakozhat a musili katonaiskolai regények, fejlődésregények néha divatosnak is mondható csoportjához, élen a *Törlessel*. Gyanítható, hogy 1982-ig, Esterházy híres *Iskola*-másolásáig az Ottlik-regény nagyjából ezt a szerepet töltötte be – nem túl nagy sikerrel – a magyar irodalom történetében. Amikor azonban Esterházy Péter kiemelte a feledésből, s utána elkezdődött egy igen erőteljes recepciós reneszánsz (amely a kétezres évtizedben még gazdagabban megismétlődött), az *Iskola a határon* egyre inkább megkerülhetetlen záróköve lett mindannak, ami addig a magyar prózában létrejött, egyúttal kezdete mindennek, ami utána keletkezett. Kulcsszerepe ma már megkérdőjelezhetetlen. Nem olvassák tömegek, ebben az értelemben nem „népszerű irodalom”, ám választhatóan kötelező tananyag középiskolában, azaz a szó klasszikus értelmében mégiscsak sokak szellemi tápláléka lehet.

Nyelve egyszerre hétköznapi és emelkedett, azaz populáris és magasatos. Talán abban van a különbség olvasó és olvasó között, hogy mindenki más-más szövegrétegeig jut el az olvasásban – életkortól, foglalkozástól, nemtől, érdeklődéstől függően.¹⁰ Olyan hagyomány teremődik meg ennek révén az *Iskola* által, amely a posztmodernt az olvasó barátjává teszi, s nem idegeníti el magától.

Ehhez képest az a kérdés, hogy gyermekirodalom vagy felnőtt irodalom-e Ottlik könyve, szinte mellékes. Merthogy természetesen mindkettő. Befogadását nem akadályozza attraktív nyelviség, hanem természetessé teszi a benne megfogalmazott problematika valamennyiünket érintő mivolta, továbbá a szöveg elegánsan könnyed olvashatósága (leszámítva az említett első fejezetet). Mellesleg pedig a kérdés maga is erőltetettnek tűnik kissé, hiszen valószínűleg úgy hangoznék megfelelőbben: jó irodalom vagy kevésbé jó irodalom az *Iskola a határon*? Erre a kérdésre pedig egyszerű a válasz: Ottlik regénye remekmű – mind a recepció, mind az olvasóközönség szerint.

Vajon miért nincs – alig van – ma még hipertextualitáson alapuló szövegirodalom?

Úgy tűnik, a kétezres évtizedben várható digitális robbanás nem következett be, s bizonyos folyamatok éppenséggel lelassultak e tekintetben – legalábbis az irodalom vonatkozásában. Miközben életünk jelentős területeit járta át teljes egészében a digitalizáció, aközben a szépirodalom egyáltalán nem hatódott meg ettől a lehetőségtől.

¹⁰ Lásd erről bővebben Kamarás István kutatásait: K. I., *Olvasó a határon*. Pont-Savaria University Press, Budapest–Szombathely, 2002

Ottlik *Iskolája*, Esterházy *Termelési regénye (kissregény)*, Temesi Ferenc szótárregénye, *A por* pedig megteremtette az alapot ahhoz, hogy az újfajta szövegszerveződésnek jelentős alkotásai jöjjenek létre. Mára azonban mégsem születtek meg azok a művek, amelyekre a linearitás helyett valamiféle digitális-hipertextuális szövegszerveződés volna jellemző.

Hipotetikus magyarázatunk e dilemmára, hiányra az, hogy a szépirodalom már születése első pillanata óta úgy tekint a temporalitásról szóló beszédre, mint megkérdőjelezhetetlenül szükséges építőelemre. Azaz a szövegszerű műalkotás elsősorban mindig szeretné kivonni önmagát és ábrázolt tárgyát az idő fennhatósága, tehát az elmúlás hatalma alól. Tudja, hogy ez lehetetlen, de mint a nyelvvel kapcsolatban is mondtuk, nincs más eszköze a tiltakozásra, mint önmaga. A nyomtatott betű szeretne valamit – érzéseket, gondolatokat, emberi viszonylatokat – örökkévalóvá tenni. A digitális betű azonban eleve magában hordozza a mulandóságot. Azaz ami nincs kinyomtatva, az nem is létezik? – kérdezhetnénk némi iróniával szólva, megfordítva a szólást („ami nincs fenn a neten, az nem is létezik”). Más okok mellett talán ezért nincsen igényünk arra, hogy hipertextuális novellákat, regényeket, verseket olvassunk.

Másfelől szépirodalmi mű értelmezése, jelentése egy rögzített jelvilághoz kötődik. Hiába indította el Ottlik a maga matematikus gondolkodásával a hipertextualitás felé ösztönösen a magyar irodalmat akkor, amikor számítógépről még nem is hallottunk, beidegződéseinknek sokkal inkább rabjai vagyunk, mint gondolnánk. Az emberiség még nem találta ki, hogy egy dinamikusan változó, „befejezetlen”, „lezáratlan”, hipertextuális verset hogyan kell olvasni. Hogy mi abban a szép. Lassan persze majd bizonyára megtanuljuk, és akkor születnek is majd ilyen szövegek.

A recepció ellentmondásos természetéről mint határátlépésről

Az Ottlik-regény bármely eleme és rétege kettős természetű, afféle határjelölő attribútum tehát, de emellett a mű recepciójának Bányai János nevével fémjelezhető, vajdasági ága további érdekes ambivalenciára hívja fel figyelmünket. Hipotetikusan megfogalmazva ez azt jelenti, hogy az irodalomtudomány az ún. „perifériákon” – azaz Magyarország politikai határain túl – gyorsabban fejlődött az 1960-as, 1970-es években, mint az anyaországban. Amikor ugyanis Magyarországon még üldözték a strukturalizmust és a hasonló „rémségek”-et az MTA Irodalomtudományi Intézetében és az egyetemeken, akkor az Újvidéki Rádióban, 1974/75-ben

Bányai János már Ottlikról beszélt¹¹, nem sokkal később pedig az Újvidéki Egyetemen tanította az *Iskolát*¹², mert figyelemre méltó alkotásnak tartotta kutatásai alapján. Elméleti tudását azonban Nyugatról szerezte be, mégpedig a szerb nyelv közvetítésével – merthogy „szerbre mindent lefordítottak, míg magyarra korántsem”.¹³

Az Ottlik-recepció tehát majd' negyedszázadig tulajdonképpen alig létezett, majd hirtelen átcsapott igen erős megértésvágyba, és többen írtak jelentős könyveket, tanulmányokat az *Iskola a határon*-ról – immár modern irodalomtudományi szemlélettel felvértezve az 1990-es években (Szegedy-Maszák-Mihály monográfiája 1994-ben jelent meg).

De egy másik értelemben is ellentmondásos természetű ez a recepció, hiszen 2000 körül fölerősödtek a kételkedő hangok, amelyek azt állították-kérdezték, hogy talán nem is Ottlik Géza írta az *Iskola a határon*-t¹⁴... Mára ez a hipotézis megdőlt, elsősorban a *Továbbélők* című regény – amely az *Iskola* szövegelőzménye – kiadásával vált egyértelművé és megkérdőjelezhetetlenné a szerzőség, hiszen abban még nincsen például többnézőpontúság, ugyanakkor hasonló motívumok szerepelnek a két cselekményben.¹⁵

Némileg anakronisztikusan, de időben korábról idézzük az érvényes választ többek között e kételkedésre is – általában szólva az Ottlik-regény határátlépő jellegéről, melyről – a szöveg strukturális-esztétikai értelemben vett többszólamúságáról – így beszél Bányai János már az 1970-es évek végén: „Bárhol érintjük az *Iskola a határon* világát és alakját, a teljességgel találkozunk. S eközben még azt is szem előtt kell tartani, hogy »...egy valódi nagy versben vagy regényben olyan sokféle rend van, hogy nem is tudhatunk mindegyikről...« Az *Iskola a határon* ilyen »nagy regény«, a »hiperkomplex összefüggések« nagy műve. És én mégsem tudtam sohasem erről a műről mint »befejezett«, »zárt struktúrával rendelke-

¹¹ *A Rádióiskola programja, 1974/75, II. félév*, Újvidéki Rádió, 1974 (A/3-as méretű táblázat, BÁNYAI János magánarchívuma).

¹² Lásd az alábbi dokumentum *Szövegértelmezések* fejezetében az *Iskola a határon*-t: BORI Imre, SZELI István, BÁNYAI János, *Javaslat irodalomtörténeti és irodalomtudományi harmadik fokozati oktatás megszervezésére*, [Újvidéki Egyetem] Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1978. május 25. = Bányai János magánarchívuma (egy gépiratoldal).

¹³ Bányai János szíves szóbeli közlése (Szombathely, 2005. március 5.). – Hasonlóképpen vélekedik Láng Gusztáv irodalomtörténész is Kolozsvár és a román nyelv vonatkozásában. (L. G. szíves szóbeli közlése.)

¹⁴ Lásd például: MOHAI V. Lajos, *Kétkezes regény? Az Ottlik-rejtély*, HVG, 1999/9. 75–77.

¹⁵ O. G. *Továbbélők*, s. a. r. KELECSÉNYI László, Jelenkor, Pécs, 1999

ző» regényről szólni, mert sohasem a befejezettsége vonzott, hanem a benne megvalósuló, minden újraolvasáskor felfedezést nyújtó »sokféle rend«, másszóval a regény képessége az állandó alakulásra, változásra. Mert – mint a mozaiktükör – az *Iskola a határon* is a látószögektől függően mindig más és más arcát mutatja, ezek az arcok pedig minden alkalommal az egész mű elrendezésének fókuszpontjai. És minden ilyen gyűjtőpontból a regény stabil struktúrát alkot, minden középpontjából következetesen végiggondolt. [...] A sokféle egyenrangú rend, a sokféle egyenrangú végki-fejlet a regény meghatározó mozzanataként sorolja Ottlik regényét a 20. századi európai regény legkiválóbb művei közé. [...] ...a rendezetlen dolgok bármilyen megszokott formájú elrendezése a dolgok lényegének elfedése, ez Ottlik regényírásának kiindulópontja, és ebből következik, az írói gondolkodás logikája szerint, az *Iskola a határon* szándékos formai és tartalmi polifóniája.¹⁶

Összegzés

Végül is az volna tehát a kérdés, hogy képes-e beszélni a Mindenről egy olyan szöveg, amely „semmit nem akar elmondani”, hanem maga akar lenni (a) Valami. Jómagam azt hiszem, az Ottlik-regény éppen azért szép, mert miközben bejelenti igényét a mulandósággal és az emlékekkel való csendes megegyezés lehetőségére, s legfőképpen a hallgatás mindenhatóságára, aközben állandóan szóval tartja az embert. Aligha ismerünk olyan író, aki azt mondja, hogy a végtelen úgyis csak a hallgatásba fér bele, ezért tulajdonképpen felesleges dolog megírni ezt az egészet..., merthogy úgyszincs semmi értelme a szavakkal kísérletezni.¹⁷

Aztán persze mégis megírja, mert ez nem történhet másképp. Hiszen az ember erről ismerszik meg: a lehetetlen belátásáról és legyőzésének vágyáról. A szöveg mögöttese pedig egyértelműen meggyőz bennünket arról, hogy „[a] minden csodálatosan jól van”¹⁸ – azaz nem tehetünk másként, ha a szó adatott számunkra a megértés legfőbb eszközeként, akkor írunk, akkor beszélünk kell – határok nélkül.

¹⁶ BÁNYAI János, [*Bárhol érintjük...*], elhangzott az Újvidéki Televízióban, valószínűleg 1979 végén. (BÁNYAI János magánarchívuma, gépirat, kb. 65 sor, saját kézírásos, egyértelmű javításokkal, melyeket átvezettünk – F. B.)

¹⁷ Vö. „*Az elbeszélés nehézségei!*”

¹⁸ O. G., *Iskola a határon* = <http://mek.oszk.hu/02200/02285/02285.htm> [2016. 09.

Egy aggastyán hétköznapjai

Miként is prezentálhatnám egy nyolcvannégy éves aggastyán hétköznapjait? Természetesen úgy, hogy napló formájában beszámolok mindarról, ami hétköznapjaimat kitölti. Íme:

2015. április 18., szombat – Szokás szerint kimentünk a piacra, s húsból, zöldségféléből és gyümölcsből bevásároltunk egy hétre valót. Leginkább a földiepernek örültem. Egész idő alatt alig észrevehetően permetezett az eső, a hőmérséklet pedig 10 óra körül 11 fok volt. Április derekán mi ez, ha nem gyalázat? Mire hazaértünk, várt bennünket a villanyszámla. A többi – az e havi – már korábban megérkezett. A Magyar Szóban Kabók Erika *Balkáni magyarok* című cikkében kiemelte: „Nem véletlen, hogy a határon kívüli magyar a szintén az anyaország határain kívül, kisebbségben élő magyart érzi magához közelebb, mint az anyaországit. A sorsközösség miatt. Mert nyitottabbak vagyunk. Mások vagyunk.” Igen, de ez ne tévesszen meg bennünket. Csak módjával vagyunk mások. Hiszem, hogy Kabók Erika is így gondolja. Bori Imrének egykoron úgy tetszett, hogy a másság okán a vajdasági magyarok már külön nemzetté formálódtak. Ez ellen akkor szót emeltem. A nemzetek alakulásának a kora lejárt. Legfeljebb nemzetet válthatunk. Aminthogy sokan váltanak is. Nem csak szűkebb környezetünkben. Mégis, ma más a helyzet, mint harminc-negyven évvel ezelőtt volt. Rendszeresen nézem az összes országos magyar tévéadót. Naprakészen követem a nemzet egészének ügyes-bajos dolgait. Szellemileg mindenbe be vagyok avatva, ami a nyilvánosság elé kerül. Soha a magyarországi magyarokat – esendő nép – olyan közelieknek nem éreztem hozzám, mint napjainkban. Pedig gyerekkoromban három évig Magyarországon éltem, a kalocsai jezsuita gimnáziumba jártam. Oda, ahova apám is, nagyapám is járt. A gimnázium folyosóján láttam apám érettségiző osztályának tablóját, rajta apám fényképével. Cserkész is

voltam. Bejártam az ország minden zugát. Székelyföldet is beleértve. Ötven év múltán egy társasággal elautókáztunk Erdélybe, mindenhova elvezettem őket. A Gyilkos-tótól Gyergyószentmiklósig, Kézdivásárhelyig, Kovásznáig meg Zágonig. A Hargitára is. Még a Szent Anna-tóhoz vezető utat is, miközben hajtottunk, előre leírtam nekik, merre mi lesz. Most mégsem folyamodtam kettős állampolgárságért. A lányom, mindkét unokám igen. Stefannak, a kisebbik unokámnak, Pesten van az állandó tartózkodási helye, a Visegrádi utca elején. A lányom tulajdonában van a lakás. De én vajdasági vagyok, s Vajdaság révén szerbiai. Ez lett a hazám. Nem Jugoszlávia. – Unokám, Tamara és Márkó, a kisebbik dédunokám velünk ebédelt. Jólesett, nem voltunk egyedül.

2015. április 19., vasárnap – Vasárnap legfeljebb kenyérért ugrok át az utca túloldalán, a házunkkal szemben levő boltba. Mint most is. Tőviről hegyire elolvastam az Élet és Irodalomban Kornai János *U-kanyar Magyarországon* című, három teljes oldalt betöltő, körültekintő tanulmányát, melyben a szerző rávilágít, miként fordult el az ország a demokráciától, a jogállamtól, a magántulajdontól, miközben megszállott központosításba fogott, miként került az állam és a piac torz szimbiózisba, miben nyilvánulnak meg a nacionalizmus veszélyei, miből áll Orbánék „pávatánca”, mi mindennek a megítélésénél juthatunk – intellektuális csapdába esve – téves következtetésre. Páratlan szintézis. Kornai kiemeli, hogy Orbán Viktor és pártja „becementezte” magát. Demokratikus procedúrával, parlamenti választásokkal nem váltható le. A körülmények szerintem is erre utalnak. „A történelmi tapasztalat azt mutatja – írja Kornai –, hogy autokráciáknak többnyire csak a rendszert alapjaiban megrázó »földrengés« vet véget.” Csakugyan, az Orbán-uralom autokrácia. Ne adj’ isten, hogy Magyarországnak emiatt ismét földrengést kelljen átélnie. – A lányom, Zita, a vöm, Zorke, az unokám, Stefan megjöttek Rijekából, alias Fiuméből, ahova a hét elején autóztak el, meglátogatni Zorke unokafivérét, Milenkót, akivel a vöm – aki szerb – gyerekkorában éveket töltött együtt Fiumében a nagyszülőknél, s aki a körülmények közrejátszása következtében horvátként nőtt fel. – Este Tölgyessy Péter okos fejtegetését hallgattam a budapesti ATV-n a magyarországi fejleményekről. Éveken át nem láttam, s nem is hallottam felőle semmit. Honnan került elő? – Este nyolckor Zita és Stefan betoppant hozzánk, s hosszan beszélgettünk. Stefannak elmondtam, hogy Fiume egykoron közvetlenül Magyarországhoz tartozott, ott elég sok magyar élt, például Kádár János ott született. Kádáron meglepődött.

2015. április 20., hétfő – Reggel hétkor becsöngetett Marija Sproch, aki legalább húsz éve jár be hozzánk a szlovák Bácspetrócról ezen a napon

elvégezni a heti nagytakarítást. Munkáját nagy hozzáértéssel végzi. Fia pár éve kiköltözött Szlovákiába, és sikerült beilleszkednie új környezetébe. Elégedett. A napi beszerzés után, hogy ne legyenek láb alatt, ledőltem Pönci – a feleségem – szobájában, levettem a polcra Németh István *Lélekvesztőn* című könyvét, melyben alcímként azt írja, hogy *Feljegyzések az ezredvégről*. Beleolvastam. Látnom kellett, ebben Németh megírta mindazt, amit én most megírni érdemesnek tartottam volna. A könyv még 2002-ben megjelent. Eszerint csaknem tizenöt évet lekéstem. Felhívtam Némethet, s mindezt elmondtam neki. Biztatott, csak írjam, amit gondoltam, más lesz az amúgy is. Mit kezdjek ezzel a tüskével? – A Magyar Szóban olvastam, hogy a Vajdasági Magyar Szövetség elnöksége pénteken megszavazta Lovas Ildikó leváltását a Magyar Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottságából, meg hogy ebből az alkalomból Siflis Zoltán és Joó Horti Livia lemondott a tanácsbeli tagságról. Micsoda durva beavatkozás ez?! Mi végből? A Magyar Nemzeti Tanács évek óta követ néhány jó stratégiai elgondolást, hagyni kell, hogy végezze a dolgát. A gáncsoskodásnak so sincs vége. – Este nyolckor átjött Bányai János. Hozta vissza az Élet és Irodalom múlt heti, s majd viszi az e heti számát. Pöncivel hármásban römitünk vele. Valamikor, harminc–negyven évvel ezelőtt, még Rajcsán István és Fehér Kálmán szokott ekkor betérni, velük volt ki a parti. Rég volt, talán igaz sem volt. Rajcsán most Kanadában él, rákban szenved, Fehér Kálmán meg nem mozdul ki Csókáról, gerincbántalmai vannak. Egyszer csak ránk telefonált Bognár Misi Moholyról. Együtt dolgoztam vele egykoron. Egy időben gyakran felkerestük otthonában. A fordulat után több május elsejét töltöttünk nála Moholyon. Természetesen jól ismerjük családját. Tud a hétfői szokásunkról, jó egészséget kívánt mindannyiunknak.

2015. április 21., kedd – A kenyér, amit Pöncinek vettem, penészes volt, újat kellett hoznom. Sok mindent megérünk még. Jó volt a hajdani mondas: úriember nem csodálkozik. Stefan unokám megígérte, hogy tíz körül benéz hozzánk, de a csomagolásnál bonyodalmai támadtak, nem futotta az idejéből, elutazott Londonba. Így nem adhattam oda azt a 200 eurót, amit útravalóul – csakis útravalóul – készítettem ki neki. Szép napos idő van, mégis kissé hűvös. A Magyar Szó szerint pénteken mégsem került sor arra a balhéra a Magyar Nemzeti Tanáccsal kapcsolatban. Kósza hírnek bizonyult. Tegnap viszont rendes ülést tartott a Magyar Nemzeti Tanács, amelyen Lovas Ildikó, aki a kultúrát éveken át rátermetten vezette, lemondott minden tisztségéről. Kár. Ennek is lesz még böjtje. Többen követelték, hogy Hajnal Jenő, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke is mondjon le. Ez is merő gáncsoskodás. Hajnal Jenő korábban a Vajdasági Ma-

gyar Művelődési Intézet élén is eredményes volt. Zorke, a vöm késő este jelentette, hogy Stefan, az unokám megérkezett Londonba. A Royal Kings College-ban folytatja egyetemi tanulmányait. Úgy látom, otthon érzi ott magát. Az este beleolvastam Márai Sándor *Bolhapiac* című könyvecskéjébe. Tárcanovellákat tartalmaz. „Volt-e útközben valami kalandom? – írja Márai *Teddy* című karcolatában. – Nem tudom, fiam. Az egész élet kalandszerű lesz lassan, izgalmas és zűrzavaros, összemosódik. A nők, a férfiak, az érintkezés, a beszéd... – minden kaland, édes, sűrű, tömített kaland, bizonyos koron túl. A legnagyobb kaland talán egyedül ülni egy szobában, s gondolkozni vagy emlékezni. Párizsban is ezt csináltam most, fél esztendeig.” Lám csak, ez mintha nekem szólna. Igen, egyedül ülni egy szobában. S talán gondolkozni is.

2015. április 22., szerda – Már kilenc óra is volt, amikor elmentem befizetni a villanyszámlát. Hosszú sor várt rám a postán. Elöttem egy körte alakú szőke lány volt, akinek az arca ismerősnek tetszett. Alighanem csak képzelődtem. Hazafelé a gyógyszerertárban megvettem a prosztatabántalmaimat mérséklő gyógyszert. Amikor hazaértem, épp megérkezett Dušan, a Makszim Gorkij utcai lakásunk fiatalabbik bérlője. Boszniai, brčkói fiú; hozta az e havi rezsi befizetett számláinak elismervényeit. Bátyjával együtt egyetemi hallgató. Elsétáltam a Magyar Szóért, ismerőssel nem találkoztam. Feketekávét mellett néztem át a lapot. Felfigyeltem egy hírre: a londoni *The Times* szerint „az EU-nak katonai erővel kell fellépnie az Európába irányuló földközi-tengeri embercsempészet ellen”. E csempészet következtében „csak a múlt héten többen fulladtak vízbe, mint ahányan a Titanic katasztrófájában életüket veszítették”. Alighanem ez tapint a lényegre: Európának „közös fellépéssel kell csapást mérnie az embercsempészek üzleti modelljére, szembeszállva azzal az alapeseti feltételezéssel, hogy azok a hajók, amelyek nem süllyednek el a tengeren, mindenképpen kiköthetnek Európában”. Úgy van! Ne köthessenek ki! Védni kell a határokat! Ha kiköthetnek, akkor az embercsempészek kezére játszunk. Ha tudják, hogy nem köthetnek ki, nehezebb elindulniuk. – Az Élet és Irodalom legújabb számából értesülök, hogy bírósági ítélet született Hóman Bálint politikai becsületének rehabilitálására. Nyerges András a *Színrebotás* című cikkben felteszi a kérdést: „aki Hóman működését rehabilitálja, tulajdonképpen mit rehabilitál”? Az ítélet alapján megállapítja, hogy itt két egymással kibékíthetetlen értékrendről van szó. Majd így folytatja: „Jómagam például e kettő egyikének képviselőjében szentül hiszem, hogy a fajelmélet, mely a náci Németország gyakorlatában teljesedett ki, nem tartozik a rehabilitálandó elméletek közé. A másik felfogást azok képviselik,

akik szerint a Hóman politikusi, de tudósi pályáját is meghatározó fajleméletben nincs semmi kivetnivaló, ezért az nem róható a terhére.” Ezzel a megállapítással fejezi be cikkét: „Arra a kérdésre tehát, hogy mit rehabilitálnak Hóman rehabilitálói, itt a válasz: ha akarják, ha nem, a múltnak ezt a szeletét próbálják folytatható hagyománynak nyilvánítani.” Hihetetlen! Lesznek-e elegen, akik ellenállnak?

2015. április 23., csütörtök – Reggel levittem a szemetet, s Pöncinek hoztam desztillált vizet a vasaláshoz. Elmentem a Magyar Szóért, kedvezményes előfizetés a volt alkalmazottak számára, kérésemre a lapkiadó portáshoz érkezik. Feketekávészva lapoztam végig. Instrukatív cikket találtam a földközi-tengeri embercsempészetéről, mely erősen függ a líbiai helyzettől. „Moammer Kadhafi 2011 februárjában, megbuktatása előtt azzal fenyegette meg az európaiakat, ha támogatják az ellene indított felkelést, akkor felhúzzák a menekülteket Afrikában tartó zsilipeket. Fenyegetéséből valóság lett.” Líbia ugyanis megállapodott az Európai Unióval, hogy „a menekülteket gyűjtőtáborokban helyezi el, és nem engedi hajóra szállni, hanem visszatoloncolja őket a hazájukba”. Helyes, vélem én. Kadhafi teljesítette a megállapodásban foglaltakat. „Kadhafi diktátor volt, nem az emberi jogok barátja, azonban bizonyos szabályokat állított fel, és ezek szerint járt el. Most azonban káosz és különböző milíciák uralkodnak az országban”, írja a Magyar Szó. S hozzáteszi: a bajt majd csak akkor orvosolhatjuk, amikor Líbia ismét stabillá válik. De mi lesz, ha nem válik stabillá? Semmi remény, hogy belátható időn belül azzá váljék, mondom én. – Ebéd után szunyókáltam egyet. Unokám, Tamara áthívott – az ötödik emeleten, lakásunkkal szemben, csak egy lakás van még, az övük –, legyenek a két kis dédunokámmal, míg hazakíséri egy játszótársukat. Örömmel mentem át. Lukács és Márkó életrevaló gyerekek, engem is tüstént bevontak játékukba. Jó érzés volt hasznosnak lenni. Délután ötkor tévézni kezdtem. Észre sem vettem, mire rámsötétedett.

2015. április 24., péntek – Két jókora csomagra való régi, felgyülemlett újságot levittem az utcai szeméttárolóba. Kellemes idő van, azt hiszem, itt a nyár. De azért még zakóban járok, nem ingben. Kilenc körül megérkezett Németh István, először nagy gyógykezelése óta. Az egész teste tele volt vízzel, lecsapolták. Egy-egy lábában például egy-egy vödörnyi vizet cipelt magával. Most csont és bőr. A magas lépcsőkkel bajban van. Kínáltam neki Pintér József *Szenyves diadal* című könyvét, amely az 1944-es szenttamási magyarirtásról szól – nagybátyáim és nagynénéim is érintve voltak benne –, de más alkalomra hagyta, mert ment be a Magyar Szóba, ahol a

regi munkatársak egy csoportja péntekenként az utolsó emeleten összecsdül tereferélni. Életrevaló ember. A postaládám ma is üres volt. Előkerestem Konrád György *A látogató* című könyvét, úgy vagyok vele, hogy ma is legjobb művének tartom, csak azért, mert 1969-ben, amikor megjelent, rendkívüli élményt jelentett számomra. Idézek belőle egy rövid bekezdést: „Iratszekerényem egyik rekesze tele van mindenféle nem hivatalos kacattal, emlékeztető aprósággal. Sok egyéb között kegyeletből őrzöm az emberi lelemény, ha nem is ritkaságértékű, de figyelmet érdemlő tárgyi bizonyítékaikat. Háromágú szíjkorbács, furatos, ólombetétes bambuszbot, gyertyánból faragott kaloda, kikötésre alkalmas emelőszerkezet – háziipari termék valahány. Apák, anyák működtették e szerszámokat, talán nem is lelték örömeiket benne, szigorukért – mondogatták – a gyermek utóbb még hálás lesz.” A családon belüli erőszakról mi kell még?

2015. április 25., szombat – Minden napom azzal kezdődik, hogy két-három púpos evőkanálnyit, emberi fogyasztásra alkalmas korpát elkeverek joghurttal, s fintorogva elfogyasztom. Az anyagcserére viszont nincs panaszom. Erre Molnár Vilmos beszélt rá harminc–negyven évvel ezelőtt, aki egy időben az Elektrovojvodina áramszolgáltató vállalat igazgatójának, majd a tartományi képviselőház elnökének a posztját töltötte be, s szép tanynája volt Újvidék határában, amelynek óriási kertjében a fordulat körül jókora földet lőcsölt rám, s ott krumplitól paprikáig–paradicsomig, sőt tormáig, éveken át mindent termeltem magunknak. A földmunkát gyerekkorom óta ismerem. Volt ott egy málnás is, frissen szedtük a gyümölcsöt, s a helyszínen fogyasztottuk. Kis pálinkafőzője is volt Vilinek, sok jó házi pálinkát főztünk benne hol ebből, hol abból a gyümölcsből. Illykor vegyese is. Vili is, felesége is, gyerekei is érthetetlenül gyorsan elhaltak. – A piac ma is kiadós volt. Tejföl is vettünk a piac úriasszonyától. Mint mindig, ma is úgy köszönt el tőlünk: „Vidimo se!” Magyarra talán így fordíthatnám: „Látjuk egymást!” Jól ki van ficamítva! Nem viszontlátásra, mert az „dovidenja”. Ma úgy feleltem neki: „See you!” Megcsillant a szeme. Mintha cinkosok lettünk volna. Vettünk diót is, mézet is. Legyen a háznál. Még mindig a földieper a piac „netovábbja”. Alig várom a cseresznyét. Ezúttal Pönci nem vett halat. Én különben sem fogyasztom. Ki nem állhatom. Postám ma sem volt. A Magyar Szó sorozatában, amelyben az év végéig 41 olyan vajdasági települést szándékoznak bemutatni, ahol egykor jelentős számban éltek magyarok, de mára kevés maradt belőlük, ezúttal Bóka került sorra. Ma mintegy 400 magyar él még a faluban. Szerintem ez még mindig elég szép szám. Sajnos, sohasem jártam Bókán. A vajdasági falvak – nyilván Bóka is – tele vannak elhagyott, de lakható, takaros

házakkal, amelyek aprópénzért sem kellenek senkinek. Hallom, pár száz euróért is kínálják őket. – Ebéd után jót szunyókáltam. Tanakodtam, elküldjem-e néhány kisnovellám Stefannak, hogy Londonban gyakorolhas- sa vele a nyelvet, de letettem róla. Úgy festhetne, hogy ráerőltetek valamit. Soká vártam a tévén Ungvári Tamás Könyvjelezőjére. Sajnos, ismétlés volt. Így *megint* felhívta a figyelmet egy könyvre, amely engem is érdekelne. A címe: *Történelem és Emlékezet*. Egy tanácskozáson elhangzott előadásokat tartalmaz. Tamara, az unokám átjött a nagyobbik kizárólagosért. Fáradtnak látszott. Talán takarítani viszi sarkon túli új, háromszobás, gyönyörű, 130 négyzetméteres lakásába. Mindkét fiának, Lukácsnak is, Márkónak is lesz benne külön-külön gyermekszobája. Ez mindent megér. Az esti hírekből megtudtam, hogy Magyarországon túl kevés a vakvezető kutya. Uhh! A kutya kevés, vagy sok a vak? Értjük egymást? – Későn vacsoráztam. Talán nem üli meg a gyomrom.

2015. április 26., vasárnap – A kenyérért reggel odaadtam az összes aprópénzemet. Finom lágy kenyeret kaptam érte. Később az Univerexport kis- áruházban vettem minden mást: kávé, joghurtot, korpát, még mélyhűtőbe való, egy- és kétkilós csomagolásra szolgáló nejlonzacskókat is. Ez utóbbiakat Pönci kérte. Fölhívtam Zitát, a lányomat, napok óta nem hallottam róla s tőle semmit. Egy amerikai cégnek dolgozik, otthon ül a komputeré- nél, azok meg szakadatlanul küldik neki a megoldandó egészségügyi prob- lé mákat. Vasárnap is. Egy-egy betegség újszerű gyógyításának protokollját is eladják egy-egy kórháznak szerte a világon, s kötelezik őket, hogy bete- genként adatolják a kezelés eredményét. Egy időben Zitát is kiküldték Bu- karestbe, New Delhibe s ki tudja, hova, egy-egy kórházba, hogy a helyszí- nen ellenőrizze az eljárást. Most csak konzultációra hívják olykor egy-két napra hol ide, hol oda. Megszállnak a repülőtér közelében egy szállodá- ban, s amint végeztek, tüstént repülnek haza. Zita tucatszám városban meg- fordult anélkül, hogy látta volna a várost. Évek óta nyakig van munkával, de meg van elégedve a keresetével. Pönci kitűnő feketekávé főzőtt. Élve- zettel fogyasztottam. Meghívót kaptam Stanko Šušnjartól, az Antifasisz- ta Szövetség újvidéki elnökétől egy tiltakozó összefogásra abból az al- kalomból, hogy Szerbiában kezdeményezték Draža Mihailović rehabilitá- cióját. Draža Mihailović a csetnik alakulatok parancsnoka volt a má- sodik világháborúban Jugoszlávia feldarabolt területein. Kezdetben a ki- rály embere volt, az angolok is tartottak küldötteket alakulatainál, noha tudták, hogy együttműködik a németekkel, még inkább az olaszokkal. Legfőbb ellenségének Tito partizánjait tartotta. Amikor az angolok vég- re megkövetelték tőle, hogy szakítson a megszállókkal, kiderült, hogy erre

képtelen. Ekkor az angolok kivonták alakulataiból a küldötteiket, s hátat fordítottak neki. Legfőbb bűne az volt, hogy népirtást végzett a bosnyákok – boszniai muszlimok – soraiban. Tito Jugoszláviájában ezért halálra ítélték és kivégezték. A tiltakozó összejövétel a tartományi képviselőházban lesz április 29-én, szerdán. Természetesen ott leszek. – Ebéd után ma sem sikerült aludnom, de jót heverészttem. Öt után telefonáltam Rudi Sovának, de nem jelentkezett. Újvidéken is, Pesten is van lakása. Jugoszláviának azok közé a budapesti nagykövetei közé tartozott, akik jól beszéltek magyarul. Az anyja székely volt, kétnyelvű gyerekként nőtt fel Pancsován. Rudi mindmáig megtartotta pancsovai házukat is. Estefelé benézett hozzánk Tamara, az unokám. Napközben családostul kint voltak az apósáéknál Paragovón, a Duna túlsó felén húzódó Fruška gorában. Magyarul: a Tarcál-hegyen. De ma már itt senki sem használja ezt az elnevezést. Tamara leült, beszélt, mintha rettentő ráérne. Alighanem tudatni kívánta velünk, hogy az új lakása fel van takarítva, be van építve, számítása szerint május 7-e körül költöznek majd be.

2015. április 27., hétfő – Marija Sproch a rendes időben lakásunk ajtaján csöngetett; a bejárati kapunk, lent a földszinten, mint oly gyakran, most is tárva-nyitva volt. Elmentem a bankba a nyugdíjamért; két részletben utalják át, minden hónap 10-én és 25-én. Szépen megélek belőle, noha tavaly jogellenesen csökkentették. A bankban, miközben székben ülve vártuk, hogy az érkezésünkkor kapott számunk megjelenjen a pénztárak egyikének az ablakában, jobbra tőlem egy rendetlen aggastyán azzal dicsekedett a mellette ülő fiatal hölgynek, milyen nagy hős volt ő a második világháborúban Szerémségben. A hölgy másfelé nézelődött, hagyta beszélni. A hős észre sem vette, amikor kijött a száma. Miután túlmentek rajta, dörögve vett magának új számot, s most már szótlanul várt tovább, hogy újra sorra kerüljön. – Hazajövet ma is bevettem magam Pönci szobájába, hogy takarítás közben ne legyen láb alatt. A Magyar Szóban ezúttal semmit sem találtam. Elővettem Mészöly Miklós *Alakulások* című könyvét, újraolvastam benne két, a maga korában nagy feltűnést keltő elbeszélését, a *Magasiskola* és a *Jelentés öt égről* címűt. Ma is tetszettek. Annak idején voltunk nála Pöncivel a Duna-kanyaron túl, Kisoroszin is, ahol egy ideig vikendházat tartott, ott ismerkedtünk meg erdélyi feleségével, Alainnel is. Türelmes ember volt. Korának talán legjelentősebb magyar prózaírója. – Pönci a zöldbabfőzelékhez csirkecombos süteget, jól ebédeltem. Besötétítettem a szobám, s durmoltam egyet. A postaládámban délután négykor az Élet és Irodalom legújabb számát találtam. Ezúttal csak egy rövid, de velős írás ragadta meg a figyelmemet: Grecsó Krisztián *A legfontosabb magyar*

falu című jegyzete Felcsútról. Felcsút Orbánnak köszönhetően fogalommá vált. Mértéktelenül épül és szépül. Ha jól értettem, Orbán oda való. Este Zita is benézett, Tamaráéknál járt. A szerbiai posta alkalmatlanságára panaszkodott. Nem tudom, miért. Naponként részt vesz az interneten valami telekonferencián. Megvárta, míg Zorke, a vöm be nem jött érte kocsi-val. Este nyolckor átnézett Bányai. Éjfélig römiztünk. Megint elpanasz-kodtam Bányainak, mennyire bánt, hogy Nádas Péter *Párhuzamos történe-tét*, amelyet kevéssel megjelenése után áthozott, képtelen voltam elolvas-ni, mert nem tudtam követni az összefüggéseket. Azelőtt nem volt bajom a „nagy könyvekkel”. Például Musil *Tulajdonságok nélküli emberével* sem. Itt van a polcomon.

2015. április 28., kedd – Reggel nyolc után anélkül, hogy terminust kap-tam volna rá, soron kívül elmentem háziorvosnőnkhez receptért a szoká-sos gyógyszereinkre. A berzenkedő főnővér azonban másnapi időpontot kínált. Receptet csak azért kaptam, mert órákig nem mozdultam a váró-teremből. Itt találkoztam Kollárs Pistával, Magyar Szó-beli hajdani kol-légámmal, aki gyönyörű családi villájában lakik a Futaki úton, a katoli-kus temető után következő sarkon, nem messze Zitáéktól. A szemére pa-naszkodik. Nem a látásával, hanem a szemével van baj. Ha jól értettem. A gyógyszerértárban meg Bányainéval, Majával találkoztam. Rég nem láttam már. A gyógyszerész nő ma is formában volt. Hiába, csak a nőt látom ben-ne, nem a patikust. A szeme csücskében, a nézésében van valami, azért. A Magyar Szót magammal hoztam. Hamar végeztem olvasmányáival. Pönci nudlis paprikás húst főzött ebédre, borsót is találtam benne. Nagyon jól-esett. Ebéd után négyig aludtam. Feketekávéfőztem magamnak, azzal jól elhúzó az időt. Elbíbelődök vele. Lementem vízért; csapvíz helyett évek óta alig „ízesített” Vrnjci ásványvizet fogyasztunk. Ötől a magyarországi tévéket néztem. Orbán Pécssett kijelentette: „Napirenden kell tartani a ha-lálbüntetés bevezetését Magyarországon.” Mármint az elrettentés végett. Az életfogytiglani börtön ugyanis, miként mondta, nem rettent el kellő-képpen. De hiszen az Európai Unióban ezt lehetetlen „bevezetni”. Tu-lajdonképpen mit vetett fel ezzel? Hiszen a halálbüntetés végrehajtása is gyilkolás. Csak törvény fedezi. – Este nyolckor a Duna World Tv bemu-tatta Szulák Andrea színésznő művészi pályáját. Nagyon impresszív volt. Sohasem mulasztom el a hasonló műsorokat.

2015. április 29., szerda – Az Univerexport udvari kisáruházában besze-reztem a felvágottat reggelijeinkhez és vacsoráinkhoz. A lépcsőházban ta-lálkoztam Lukáccsal, nagyobbik dédunokámmal. Már ez is esemény, hi-

szén olykor napokig nem látom. Délben elmentem az Antifasiszta Egyesület rendezvényére a tartományi képviselőház 1-es számú termébe, hogy Draža Mihailović rehabilitálása ellen tiltakozzunk. Szörnyű összejövetel volt. Három előadó tartott hosszúra nyújtott beszédet a második világháború csetnik vezérének gonosztetteiről meg arról, miért elfogadhatatlan a rehabilitálása. A harmadik Boško Krunic volt, hajdani politikustársam, aki a bőbeszédűségben túltett mindenkin. Hol szabadon beszélt, hol meg beleolvasott egy kéziratba. Görbebotra támaszkodva járkal. Azután meg a közönség soraiból kértek szót túlságosan sokan ahhoz, hogy ne ismételték volna egymást. Úgy láttam, az ismételtetés nem zavarta a hallgatóságot. A felszólalók között volt Živan Berisavljević is. Nem mulaszthatta el az alkalmat, hogy szerepeljen. Üdvözlésképpen felém intett. Meglepetésemre a megtelt teremben elég sok volt a fiatal. A legidősebbek közé tartoztam. Az előttem járó nemzedékből senkit sem láttam. Azok már elhaláloztak. Többen rám köszöntek, akiket már nem ismerek. Jontovics Rudolf magyar nemzetiségű, elhalálozott jugoszláv tábornokunk fia is megrázta a kezem, ennek igazán megörültem. Türelmetlenségem ellenére kívártam az összejövetel végét. Stanko Šušnjar öt pontba foglalta a szócséplés eredményét. Két óra is elmúlt már, mire elfogyasztottam az ebédet. Utána jót aludtam. A postaládám este hétkor is üres volt. – Megható, milyen gonddal készíti Bényi Ildikó a Duna World Tv-n évek óta az Önök kérték című műsort. Ezúttal kiváló hegedűművészeket hallgattunk. Elképesztő, hogy ma is ugyanolyan karcsú és megnyerő, mint harminc évvel ezelőtt volt.

2015. április 30., csütörtök – A Magyar Szó utolsó emeletén, a terjesztőknél megtudtam, hogy az előfizetésem legutóbb augusztus elsejéig rendeztem. Lefelé menet a lift megállt két emelet között. Eddig kétszer szorultam be liftbe, mind a kétszer órákba telt, mire a liftkezelő mester kiszabadított. Nem volt mindegy. Szerencsémre az ismeretlen hölgy, aki a liftben épp velem volt, tudta már, mit kell ilyenkor tenni ezzel a lifttel. Addig babrálta a gombokat, míg az összevissza közlekedő lifttel ajtóhoz nem kerültünk, s az ki nem nyílt. Hálás voltam neki. Egész délelőtt a Magyar Szót böngésztem. Megtudtam, hogy a Vajdasági Magyar Szövetség belgrádi városi szervezetének az elnöke Nebojša Marjanović, akinek megnyerő arcképét is közli a lap. Belgrádban a Vajdasági Magyar Szövetség két alapszervezetében 170 tagot tartanak nyilván. Arra a kérdésre, kik a tagok, így válaszolt: „Belgrádi magyarok, vagy vegyes házasságok sarjai, akiknek vannak magyar gyökereik, de a többségi nemzet mellett számos más nemzet képviselői közül is vannak tagjaink, még bolgár tagunk is van.” Most

a belgrádi községi választásokra készülnek, a főváros tizenegy községében szándékoznak indulni. Magyar politikai párttól ez nem akármilyen, mondom én. – A lapnak abban a sorozatában, amelyben azokat a településeket vesszük sorra, ahol jelentősen csökkent a magyarok száma, ezúttal Versec szerepel. Valamikor gyakran jártam Versecen, szerettem a várost, többször voltam fenn a várban is, ott Csók Istvánnak egy igen szép festménye díszelgett, sokszor megcsodáltam, s arra is gondoltam, végül majd megfújja valaki. Nem tudom, mi lett a sorsa. Most azt olvasom, Versecen 1992-ben megszűnt a magyar nyelvű oktatás, a gyermekek sem az óvodában, sem az elemi iskolában nem tanulhatnak magyarul. A legutóbbi népszámlálás alkalmával 1800-an vallották magukat magyarnak a 35 000-nyi verseci közül, ami a lakosság mintegy 5 százaléka. De az 1800 igen nagy szám! Csakhogy... „A megmaradtak felét ugyancsak leírhatjuk, ha arra keressük a választ, hányan beszélnek még a magyar nyelvet a városban” – mondta Krizsbai Hajnalka, a helybéli magyar kultúregyesület titkára. – Felfigyeltem Németh István *Egy földművelő keze* című jegyzetére, amelyben egykoron a „két gyönyörű kézfej” tulajdonosával folytatott párbeszédet arról, mi mindenre használta élete során kezeit. Csillaggal elválasztva most a következő sorokat fűzte a szöveghez: „Ez a jegyzet csaknem fél évszázaddal ezelőtt íródott, amikor május elseje valóban a munka ünnepének számított. Színes felvonulások, kirándulások, víkendezések, báránysütések... A munka ünnepének ez a jellege mára meglehetősen megkopott. Hogyan ünnepelheti ma a munka ünnepét, akinek nincs biztosítva az állandó megélhetése? Egy Munkanélküli. Annyian vannak, hogy rendezhetnének egy országos ünnepet. Csakhogy annak nem ünnep lenne a neve. Számunkra ennek a mainak sem az. Vajon milyen lehet egy mai, tartósan munkanélküli keze?” – Mégis elküldtem Stefannak e-mailben Londonba öt kishívólevelet. Nem hiszem, hogy hasznát veheti, akkor meg miért? – A postálódó este hat órakor is üres volt. Tíz körül az ATV-n tanulságos interjú volt Esterházy Péterrel. Impozáns a nagyra nőtt, sűrű, hófehér haja. Elővettem az első könyvének harmadik kiadását 1981-ből, amelyben két mű jelent meg: a *Fancsikó és Pinta* meg a *Pápai vizeken ne kalózkodj*. Ide másolok egy jellegzetes bekezdést az előbbiből: „A vasárnap reggeli napfény csíkokban tört a szobába. Fénytör. Édesapám aludt. A hátán feküdt (mindig), jobb lábát fölhúzta. A balról lecsúszott már a takaró, egy feslettszélű aranysárga paplan; a szája nyitott volt, az álla lelógott, mintha törött volna, s ettől arca beesetté vált, várni lehetett, hogy az arccsont kiböki a sápadt és borostás bőrt; a járomcsont alól kilopták a húst. Akár egy halott: a fénytör vége már az ádámcsutkáján kúszott.” Nagyon élveztem az interjút.

2015. május 1., péntek – A délelőttöm itthoni lödörgéssel telt el. Csak Németh István hívott fel, bejelentvén, hogy el szeretné olvasni azokat a kisnovelláimat, amelyeket *Lányok, asszonyok* címmel, miként a múlt héten mondtam neki, felkínáltam egy folyóiratnak, de visszakaptam őket, mert a szerkesztő attól tart, hogy miattuk a feministák megorrolnának rá. Szerintem semmi sincs bennük, ami miatt megorrolhatnának, még sincs kizárva, hogy megtennék. Majd kinyomtatom a szöveget. – Pönci előszedte a „balkoni” grillezőkészülékünket, s fantasztikus hússzeleteket grillezett. Miközben paradicsomszeletekkel és sült újkrumplival fogyasztottam a húst, az volt az érzésem, hogy kint vagyok valahol a szabadban, talán a Fruška gorában. – Zita kettő körül ránktelefonált, volna-e kedvünk egy feketekávára náluk a balkonon. Volt. Eljött értünk. Zorke, a vöm, alszik, mert hajnalban Észak-Bánátba megy vadászni. A feketekávé jó volt. Mellettünk, a balkont árnyékolva, futóakác virágzott, és erősen illatozott. Egy méh állon csípett, beleborzadtam. Kivettem a fullánkját, Zita bekente valamivel a helyét, állítólag nem dagad be. Szakitottam magamnak pár szál gyöngyvirágot, ez a kedvenc virágom. Egy kicsi vázába szántam, miután hazaviszem. Valamelyik szomszédban egy kutya utálatosan ugatott. Az ilyeneket faluhelyen egykoron „elhallgattatták”, mert folyton vaklármát csaptak. Egyszer csak Zorke kialudta magát, csatlakozott hozzánk. Jól eljárt az idő, mire Zita hazahozott bennünket.

2015. május 2., szombat – Prosztatám miatt éjjel is kétóránként kijárok könnyíteni magamon, de már megszoktam, alszom tovább, még álmodom is olykor. Reggel, amikor indulnunk kellett volna a piacra, kiadósan esett az eső. Itthon maradtunk. Egy kis szerencsével – ha száraz idő lesz – még holnap is kimehetünk. Vajon Zorke is elázik a bánáti vadászaton? Tíz körül Tamara és Saša, a férje, átjött a szomszéd lakásból, a két gyerek is velük volt. Egy nagy tálcán a felnőtteknek nagyszerű feketekávéját, a gyerekeknek meg almalét hoztak magukkal. Azon keseregtek, hogy az óvodában folyton csak verseléssel nyaggatják a gyerekeket, s nem játszatnak el velük egy-egy szkeccset is. Pedig azt játszani is, nézni is szeretik a gyerekek. Saša meg van elégedve optikai műhelyének forgalmával. Ez biztató. Márkó, a kisebbik dédunokám, fáradhatatlanul játszott az apró autócskáival. Gurigázott velük. Később levittem Zavarkó Sándornak 500 dinárt feljاراتunk májusi költségeire. Azt mondta, a lakók többsége megértő, a befolyt pénzből futja a tényleges költségekre. Például a lift karbantartására és működtetésére. Azt mondta, ha a lakók elmaradoznának a pénzzel, akkor ketten összefogunk a harmadik emeleti szépasszonnyal. Úgy hárman viselnénk a költségeket. Az M1-en meghallgattam a déli harangszót, majd a

legfrissebb híreket. Arra figyeltem fel, hogy Magyarországon sikerült „ki-
fehéríteni” a sertésállományt. Elvben már nem tenyésztnek fekete mala-
cot. No lám. Erre aludtam egyet, majd három óraker megettem az utol-
só szeletet Pönci mákos rúdijából, amely tegnap a frízből került elő. Ung-
vári Tamás a Könyvjelző című adásban a zsidó témájú könyvek mellett ki-
emelte Sárközy Tamás *Kétharmados túlkormányzás* című könyvét, amely
a 2010–2014 közötti időszakra vonatkozik, meg György Péter *A hatalom
képzetele* című könyvét, amely az 1957 és 1987 közötti „állami kultúrával”
foglalkozik. Mindkettőt szívesen elolvasnám. Hátha Bányai János beszer-
zi legalább az utóbbit. Kölcsönkérném tőle.

2015. május 3., vasárnap – Enyhén süt a nap. Zita születésnapja van. Pönci
majd vesz valahol virágot, s később elvállik, mikor találkozunk Zitával a
nap folyamán. Előbb a hetipiacra kell kinéznünk. A fölhozatal jó volt, de
az árak kissé magasra hágtak. Először történt, hogy a túró áruló szépasz-
szonynál nem volt sorban állás. A portékája, mint mindig, kiváló volt. Na-
gyon szép füstölt nyakat vettem, két helyen is. Almát, narancsot, földiep-
ret, banánt Pönci rendezett. Újkrumplit is egy zacskóval. Paradicsomot vi-
szont nem vett. Az apró szemű fürtös paradicsomból sem kért. Pedig a
paradicsomot ő kedveli; én csak módjával fogyasztom. Karalábét, kaprot
vett. Zöldhagymát is szalonnához. A vásárlók között ismerőssel nem ta-
lálkoztunk. Hazaérve átvittem a Makszim Gorkij utca 25 alá, ahol laká-
sunk van bérbe adva, a közköltségre a szokásos havi ezer dinárt. Krisztina,
aki a háznak a gondját viseli, tegnap érkezett haza Montenegróból. – Pap-
rikás húst ebédeltem metélt tésztával. Ennél csak a bableves jobb, amibe
csülköt főztek. Jó érzéssel vettem elő Tar Sándor *Az alku* című novellaskö-
tetét, amelyet a budapesti könyvhéten vettem meg 2004-ben, ő meg volt
kedves dedikálni nekem. Ezt írja a kötetben: Gonosz történetek. Tar csak-
ugyan csupa gonosz történetet írt. Hadd idézzek egy jellegzetes részt a kö-
tet *Fohász* című elbeszéléséből: „Itt fekszem, magamba zárva egy kórházi
ágyon, testem legyűrve gyógyszernek nevezett mérgekkel, hogy ne lázad-
jak mások és magam ellen, mégis úgyszólván óránként ébredek az altatás-
ból, az éjszaka pedig éberem olyan, mint egy kétségbeesett sikoly, a többiek
alszanak, mellettem hörög az öreg Csató álmában is, apró horkantásokkal,
velem szemben a fejbeütött Réti szintén, aki nagy kötéssel a fején, szőrö-
sen, borotvátlanul is félelmetes látvány, őt bilincsben hozták, beinjekci-
ózva, többnapos részegen, nem akart jönni, átellenben egy fiatal, megunt
szerelmes, ő nagy adag, ahogy ő mondja, pirulákat kap, azt hiszem, ha ki-
engedik, meg fogja ölni magát, ismerem ezt az érzést, ebből nincs kiút.”
De jobbnak tartom Tar *Lassú teher* című korábbi könyvét, amibe ugyan-

csak gyakran beleolvasok. Van két novellája, az *Apánk még élt* és a címadó *Lassú teher*, amelyek szerintem az évszázad legjobb magyar novelláinak gyűjteményébe sorolandók. De ha már gonosz történetekről esik szó, hadd emlékeztessenek, hogy Hemingway *A Kilimandzsáró hava* című elbeszélése is gonosz történet. A férj és feleség közötti párbeszéd e tekintetben hajmeresztő. – Saša Tamarával meg a két dédunokánkkal együtt minket is kivitt délután ötre Zitát felköszönteni. Pönci a kocsiban gondjaimra bízott egy nagy csokor virágot. Zitát kipihentebbnek, gondtalanabbnak láttam, mint az elmúlt hetekben. Nagyszerű! Nagy adag fagylalttal kedveskedett, amelyet gyümölcscsel ízesített. Ez volt az első fagylaltom az idén. Ültünk a verandán, ott, ahol néhány nappal ezelőtt megcsípett egy méhecske. Zorke egész nap tölti az udvaron a medencéjét vízzel, látom, közeledik a fürdőzés idenye. Lukács és Márkó fáradhatatlanul rúgták az udvaron a labdájukat; ki-ki a magáét. Nem veszekedtek. Zorke egy nem túl koros, levágott karkast nyomott Pönci kezébe, s megkérte, főzzön neki paprikást belőle. Úgy szereti a paprikást, ahogy Pönci főzi. Kihozott még negyven tojást is, azt is becsomagolta neki. Egy falusi földműves látja el mindennel, amire szüksége van. Sajnos, pankréászabntalmaim miatt nem ehetek tojást. Pedig nagyon szeretem. Valamikor a szendvicsemre mindig szeleteltem – karikára vágva – főtt tojást. Ugyan mit kezdhet Pönci ennyi tojással? Hét körül jöttünk haza, ugyancsak Sašával. A tévén nem találtam semmit, ami érdekelt volna. Korán lefeküdtem. Egy Ottlik-könyvet vittem magammal.

2015. május 4., hétfő – Hétfőn az a szörnyű, hogy már hat óraker fel kell kelni, hiszen a szorgalmas Marija Sproch hétkor már becsönget. De hát májusban már hatkor is világos van, panaszra nincs okom. A Magyar Szó tömören ismerteti Orbán Viktor terjedelmes nyilatkozatát, amelyet pénteken az Echo Tv Mélymagyar című műsorának adott. Orbán szerint 2010 és 2014 között forradalom zajlott, „a győztes forradalom után pedig egy új, polgári berendezkedést kell valóra váltani, ami jelenleg is tart. Ennek középpontjában a polgár eszménye, továbbá a munka, a család, az otthon, a rend és a nemzeti függetlenség áll, és ezekben minden évben teszünk egy lépést előre”. Lám csak, évenként egy lépést. Szerintem is elég, ha tényleg megteszik. Előre, nem hátra. Orbán lényeges észrevétele, hogy a Fidesz már öt éve kormányoz, de nem viselkedik mozgalomként. Kiemelte, a kormányzás önmagában véve nem keltheti életre a kívánt polgári berendezkedést, „el kell végezni egy igazi mozgalmi, közösségi, politikai munkát is”. Ezt várja most a Fidesztől. A mozgalmiságot. Érdemes lesz odafigyelni, mire jut a kormányzás melletti mozgalmisággal. – Meghalt Berényi János növénynemesítő egyetemi tanár, pedig – ha jól írják – csak 61 éves volt.

Szerintem sajtóhiba lehet. Ha jól emlékszem, a nyolcvanas évek derekán ismerkedtem meg vele, a tartományi növénynemesítő intézet bácspetróci kutatótelepén dolgozott már akkor is. Jártam kint nála, Petróc előtt, a határban, a csatorna közelében volt a telepe. Akkor Berényi épp a tök nemesítésével foglalkozott, s lelkesen magyarázta, milyen fontos termény a tökmag. Elképesztett az eltökéltsége. Akkor a vajdasági, tartományi mezőgazdasági kutatóintézet, melyhez a bácspetróci telep is tartozott, fantasztikus eredményt ért el a növénynemesítés terén. Például a napraforgó több változatát tenyésztették ki. Emlékszem, megrendelésük volt Kínából, hogy a helyszínen kísérletezzék ki a napraforgónak azt a változatát, amely meghatározott kínai tartományban a legjobb hozamot adja. És ment ki egy csoport, csinálta a dolgát. Sajnos, később már nem találkoztam Berényi professzorral. De a vele töltött órák tartós élményeim maradtak. – A budapesti ATV-n az esti hírekben beolvasták, hogy a magyar parlamentet ellátták sokkolóval, amit majd a képviselőkkel szemben alkalmaznak. Nem akartam hinni a fülemnek. Leterítik majd a képviselőket? Semmi sem lehetetlen.

2015. május 5., kedd – Pönci velem jött az újságért, majd az Univerexport kiséruházba is, de végül semmit sem vásároltunk a szokásos portékákon kívül. Viszont az üzlet kijárata melletti gangon Pönci meglátott kidobált, üres kartondobozokat, összeszedett belőlük vagy egytucatnyit, egymásba préselte őket, s hazahozta: jó lesz majd Tamarának a költözéskor csomagolásra. A postaládám üres volt. A délelőttöm téblábolással telt el. Tökfőzeléket ebédeltünk sült újkrumplival és ízletes sertéssülttel. Durmolnom nem sikerült, csak heverészttem. Háromkor már a komputerhez ültem, s leírtam a fenti sorokat. Sajnálom, hogy Törzsök Erika nem válaszol az e-mailemre. Annak idején sokat segített abban, hogy budapesti lapokkal kapcsolatba lépjek. Azután meg az alapítványnak, amelyet vezetett, több nagyszerű kiadványát eljuttatta hozzám. Polcomon turkálva a kezembe került egy, a kisebbségekről szervezett tanácskozáson elhangzott előadásokat tartalmazó kiadványa, *Autonómia, liberalizmus, szociáldemokrácia* címmel 2006-ból, amelyben Fejtő Ferenc adta a bevezetőt. Érdekes idézni ebből a bevezetőből: „A kisebbségi kérdéssel annál inkább foglalkoztam, mert egy olyan városban, egy olyan környezetben születtem, amelyet kisgyerekkoromtól kezdve sok nemzetiségű, sok vallású, majd később több ideológiai áramlattal is jellemezhető környezetnek éreztem. Annál inkább, mert édesanyám Zágrábban született egy magyar családban, amely Zágrábban telepedett le. Nagyapám a déli vasút zágrábi állomásfőnöke volt egészen nyugdíjaztatásáig. Így Horvátországot annyira ismertem

már Zágrábon keresztül, hogy ott ugyancsak gyerekkoromtól kezdve élvezhettem, mit jelent az, soknemzeti környezetben élni. Ahol az ember a magyar állampolgársággal ugyan az egyenlőségnek az elismerését élvezte, mint zsidó, de egy bizonyos idő után azt is észre kellett venni – és én akkor alig voltam tízéves, de ezt nagyon jól észleltem –, hogy az első kísérlet zajlik egy már asszimilálódott és integrálódott kisebbség visszaszorítására bizonyos értelemben az emancipáció előtti korszak kisebbségi helyzetébe. Ezt elég elevenen éltem meg.” Zágrábban mindig otthon éreztem magam. Zágrábi ügyekre ma is rezonálok. – Délután négykor a postaládámban volt az Élet és Irodalom esedékes, legújabb száma, de már két számla is, a garázsért és a tévéműsorért. Átlapoztam az újságot, ezúttal semmit sem találtam, amit haladéktalanul el kellene olvasnom.

2015. május 6., szerda – Egész éjjel nyitva tartottuk az ablakokat, hogy jól lehűljön a lakás, kilenckor pedig, amikor odakint melegedni kezdett, becsuktunk minden ablakot. Egyelőre nincs szükség mesterséges hűtésre. Elszakadt a cipőpertlim, a környéken négy boltban meg egy cipész-nél kerestem világosbarnát, mindhiába. Majd a piacon, a hét végén. Átlapoztam a Magyar Szót, Benedek Miklós interjújában Glavinić Vékás Éva elmondja, miért adta a fejét műfordításra, igen, szerbről magyarra, s miként tekint a műfordítás ügyes-bajos dolgaira itt és most. Érdemes elolvasni. Pönci nem szokott feketekávézni, csak magamnak főztem, mint mindig. Meghallgattam az M1-en a déli harangszót. Ami szerte a világon Nándorfehérvár alias Belgrád magyarok által történt védelme óta szól. Csak hogy tudjuk. Legalább mi, akiket érint. A harangszót követő hírekben nem hallottam semmi újat. Kolbászos krumplilevest, hozzá prézlivel hintett krumplis tésztát ebédeltünk. Kívánságomra minden héten van egy tésztás napunk. Jövő héten majd túrós tésztát kérek. Az ebéd utáni szundikálás közben beleizzadtam az ingembe. Szörnyű érzés volt. Pönci ebben a hőségben elment sétálni a barátnőjével. Talán nem éri valami baj. Rossz a mobiltelefonja, nem javíttatja meg, újat sem vesz, nincs mivel taxit hívnia. Mondtam, ha kell, üljön be egy kávéházba, azok majd hívnak neki. Épp most négyet ütött az óra. Lementem, a postaládám üres volt.

2015. május 7., csütörtök – Az éjjel jól lehűlt a lakásunk, az ablakokat majd csak kilenc óra után csukom be. Ha győzöm túrni, hogy befűjön a szél. Megborotválkoztam. Olykor elbliccelem. Zakó nélkül fáztam volna, amikor újságért mentem. Alig találtam benne olvasnivalót. Zita és Zorke fél kettőre ígérkezett, hogy a kakaspaprikást nálunk elfogyasszuk. Az M1-en a déli harangszót követő hírekből értesültem, hogy tegnap este Magyarország déli vármegyeiben – nemcsak Csongrádban, Bács-Kiskunban, ha-

nem Tolnában is – nagy vihar tombolt, fákat csavart ki, villanyvezetékeket döntött le. Talán annak a fuvallatát éreztük nálunk még ma reggel is. Zorke nagyszerű bort hozott a paprikáshoz. Pönci a paprikás mellé sült húst is készített, puha volt, túlettem magam. Hallottuk, Stefan Londonban három vizsgát lerakott már. Zorke délután ötkor utazik le a szerbiai Zlatiborba pihenni. Jártunk ott egyszer réges-régen, jól éreztük magunkat. Hegyes-völgyes kirándulóhely, földi mennyország. Zorke szerint egy talpalatnyi szabad hely sincs már Zlatiborban. Beépítették. – A tartományi képviselőház titkárnője fölhívott, hogy május 9-én tíz órára menjek el a képviselőházba, a második világháborúban aratott győzelem hetvenedik évfordulója alkalmából rendezendő összejövetelre. Ott leszek. Az ám, nemzetközi szinten nagy a találgatás, ki megy el ebből az alkalomból a meghívottak közül a moszkvai katonai parádéra. Sokan ódzkodnak. Az áldozatok előtti megemlékezésre többen kimennek, de a katonai parádén nem vesznek részt. Kivéve a szerbiai fejeseket. Ha utólag meg nem gondolják magukat. Volt már ilyen. – Ebéd után jót aludtam a kisszobában. Öt óra volt már, mire fölébredtem. Az ATV-ből értesültem, hogy a Magyar Szocialista Párt saját lapot akar indítani, *Balegyenes* lenne a címe, és ingyen osztogatnák. Nem tudok róla, hogy ingyen osztogatott újság hírnevet szerzett volna magának.

2015. május 8., péntek – Minden ismétlődik. Olvastam egy idióta viccet. Micsoda Gazsi legkedveltebb kábítószer? A válasz: a marihónalja. Elfogyott a kenyérem, a boltban nem volt a szokásosból. Amit vettem, bodagosnak bizonyult. Benézett Németh István, kissé lehangoltnak láttam. Elpanaszolta, összegyűjtött elbeszéléseinek kötetét pár éve ígéreti a Forum Könyvkiadó, de még mindig nem készült el vele. Azt mondja, már olvasni sem tud fél óránál tovább, attól is elfárad. A Magyar Szóból megtudtam, hogy tegnap megműtötték Vojislav Šešeljt, akit pár éve ideiglenesen hazaengedtek a hágai börtönből, s most nincs olyan állapotban, hogy a hágaiai követelésére mint háborús bűnös oda visszatérjen. Ennél is érdekesebb az a hír, miszerint a fiatal tehetségek elvándorlásában Szerbiát csupán Bissau-Guinea előzi meg. „A hetvenes években főleg alacsony képzettségű munkások távoztak külföldre, ma viszont szakképzett fiatalok hagyják el az országot”, írja a lap. Miként rámutat, ez azzal is kapcsolatban van, hogy nincs, aki eltartsa a nyugdíjasokat. Eszerint Szerbiában a fiatalok elvándorlása súlyosabb, mint Magyarországon. Érdekesnek találtam dr. Korhecz Tamás értékelését egy zentai előadáson, amelyet *Merre tart, merre tartson a Magyar Nemzeti Tanács* címmel tettek közzé. „A Magyar Nemzeti Tanács szempontjából döntő a szakértelem, képzett

közigazgatás nélkül nem működhet még egy önkormányzat sem. Fontos a hivatalnokok felkészültsége, nehéz jól képzett embereket találni. A hivatalban szakemberek edződtek négy év alatt, kapcsolatokat építettek ki, érthetetlen, hogy pontosan ezekre az emberekre nem tart igényt a Magyar Nemzeti Tanács vezetése, pedig a Magyar Összefogás listáján is rajta voltak” – véli dr. Korhecz. Arra is rámutatott, hogy az ösztöndíjrendszer mindinkább bedől, s ez 1200 vajdasági ösztöndíjast érint. Nem akármilyen, mondom én. „A képzésbe fektetett pénz térül meg leginkább, ha a ki-sebbség ki akar mászni a mocsárból – mondja –, a versenyképes tudásba éri meg befektetni, de jó eredményt nehéz elérni e téren. Ha a stratégia mögül eltűnnek az emberek, szétszúszik a program, mert nincs aki pörgeti.” Azután még kiemeli: a közösségünket leginkább veszélyeztető problémák a fogyás és az elvándorlás. Ezt talán már mindenki a saját bőrén érzi, mondom én. A jóhiszemű észrevételeket, gondolom, Hajnal Jenő is meghallgatja a Magyar Nemzeti Tanács részéről. – A déli harangszót követő hírekben láttam, Orbán a halálbüntetés bevezetését és a bevándorlókkal való bánásmódot az Európai Uniót belül a tagállamok illetőségébe utaltatná. Miért ne? Aligha kapja meg. Eltűnődtem azon, hogy az angliai parlamenti választásokon a laburisták példátlanul légttek. Még egy vereség a baloldalon. A hetvenes és a nyolcvanas évek fordulóján Jugoszláviából az országos vezetőség többször is elküldött hivatalosan a laburisták brightoni évi konferenciájára. Talpraesett vezetőik voltak, de már nem emlékszem nevekre. Egy alkalommal a brightoni tengerparton, a strandon, ahol a kilátótornyok körül rendszeren összejöttek, egyikük rámutatott egy emberre, aki a puszta kavicsos heverészett – az illető az angol kommunisták első embere volt. Odamentem hozzá, leguggoltam, megráztam a kezét. – Ebéd után négyig aludtam. Megettem egy szelet túrós lepényt. Pönci ma is elment a barátnőjével sétálni. A postaládában két számlát is találtam: a telefonra és a garázsra. S megjött a meghívó is a tartományi képviselőházba a győzelem napi ünnepségre. Pönci este tojásos bundás kenyeret sütött dédunokáinknak, Lukácsnak és Márkónak. Este Konrád Györgyöt láttam az ATV-n, zsidó ügyekről mondta el építő jellegű véleményét. A fordulat előtt többször is eszmét cseréltünk itt a nappalinkban, még mielőtt támogatni nem kezdte cikkeivel a miloševići Szerbiát. Azután már nem. Állapota most rozogának látszott.

2015. május 9., szombat – Fehér inget öltöttem, felkészültem a tíz órakor kezdődő győzelem napi ünnepségre. Ide, a tartományi képviselőházba. Süt a nap, de a nappalinkba kintről igen hűvös levegő áramlik. Pönci egy apró betűs könyvet olvas, nem néztem meg, hogy mi lehet. Rontja vele a sze-

mét. Az ünnepség tizenegy órára kész volt, a fogadásra nem mentem le a földszintre. Ez igen! Előbb egy rövidfilmet láttunk, pórnép beszélt benne valamikor régen, talán a felszabadulásról. Bizony, baj van a hallással. Azután Pásztor István, a képviselőház elnöke s még két ember tartott rövid alkalmi beszédet. Végül egy jó zenekar és egy jó kórus szerepelt. Elhozták Szabó Idát is, aki szlovéniai partizánként harcolta végig a második világháborút, később meg Szerbia államelnökségének a tagja volt, ténylegesen ő volt a díszvendég. Van már vagy százéves. Elmentem hozzá, üdvözöltem, megismert. Örültem, hogy még tartja magát. Körülöttem csupa ismeretlen ember ült. A képviselőház és a kormány tagjai között elvesztek a vendégek. Jó volt, hogy a műsor pergett. Távozás előtt üdvözöltem Pásztor Istvánt, s jókívánságaimat fejeztem ki neki a tisztes megemlékezésért. – Ebéd után sikerült aludnom. A hétfégi Magyar Szóban Hajnal Jenő válaszol dr. Korhecznek. Úgy látom, dr. Korhecz elképzeléseit cakompakk helytelennek tartja. *Tájékoztató az MNT útirányáról*, ez a cikk címe, s alatta az áll: *Hajnal Jenő elnök sajtóközleménye*. Jó, hogy világosan leírja, mit tart a Magyar Nemzeti Tanács feladatának, s azt is, hogyan szándékozza vezetni az intézményt. Tévedtem. Mély az ellentét közte és dr. Korhecz között. „Találkoztam már arroganciával, lenézéssel és meg nem értéssel, láttam már, mit szül az, amikor valaki csakis saját magát tartja alkalmasnak valamely posztra”, írja Hajnal Jenő. Ez természetesen dr. Korhecznek szólt.

2015. május 10., vasárnap – Kiadós reggeli után, nem túlságosan későn mentünk a piacra. Három kirándulócsoport lézengett ott, csupa öregember meg öregasszony. Angolok voltak. Olykor németek is jönnek ide. Némelyeket buszon hozzák, némelyek meg hajón ereszkednek le a Dunán. Találtunk ezen a piacon már magyarországi kirándulókat is. A dunai kikötő itt van, száz-kétszáz méternyire innen. A piacot mint a város nevezetességét mutogatják; ez még klasszikus nyílt téri, fedetlen piac. Sikerült világosbarna pertlit vennem az olasz cipőmhöz. Zöldségféléből is, hústermékből is, gyümölcsből is megvettük, ami kellett. Töpörtyűt is, amiből Pönci hétfőn majd pogácsát süt. Földieperből két helyen fél-fél kilót. Salátából négyfélét. Én nem fogyasztom. Narancsot, grapefruitot is. Pár darab banánt. Ismerőssel most sem találkoztunk. Hazatérve Pönci fölhívta Piszárné Sóti Marit, aki rákban szenved. Násznagy voltam legutóbbi – mostani – házasságánál. Pár hónapja az ő kívánságára nem látogatjuk már egymást. Hajnalban kiszállt hozzá az ügyeletes orvos, adott neki fájdalomcsillapítót. Suttogva beszél, a hangja már elkopott. – Tamaráék tegnap már átvittek egyet-mást új lakásukba, de csak a jövő héten költöznek.

A déli harangszót követő hírekből értesültem, hogy ma Magyarországon a nemzetiségek napja van. Nagy volt a fölhajtás. A külsőségek fitogtatása. Szorgalmazták, hogy más országok is adják meg a nemzetiségieknek azt, amit Magyarország megad. Na, lám! Micsoda haladás! Fasírozott húst ebédeltünk kissé csípős – épp jó! – krumplifőzelékkel. Jelentkezett Dušan, Makszim Gorkij utcai lakásunk fiatalabb bérlője, hozta a lakbért, 140 eurót májusra. Hosszan beszélgettünk vele arról, hogyan látja a mezőgazdaság fejlesztésének lehetőségét náluk, Boszniában. Hisz mezőgazdaságból igyekszik megszerezni a maszteri képesítést. Szerinte enélkül nem vezethetne intézményt. Dicséretes, hogy vannak ambíciói. Viszonylag kis területet is elégnék tart a gazdálkodáshoz. Ezen meglepődtem. – A postaládában meghívót találtam Stanko Šušnjartól csütörtök estére az Antifasiszta Szövetség évi közgyűlésére. Erre lefeküdtem a kisszobában, s jót aludtam. Négy is elmúlt már, mire felébredtem. Stefannak küldtem egy levelet születésnapja alkalmából. Nagyon szeretném már itt, nálunk látni. Valamikor gyakran betért hozzánk, s nálunk is aludt. – A kezembe került Bohumil Hrabal *Táncórák időseknek és haladóknak* című könyve Hosszú Ferenc fordításában, s a címadó kisregényt fantasztikusnak találtam benne. Hatvan-kilenc oldalt teleírt a szerző úgy, hogy a szöveg csak egyetlen mondatból áll. Hogyan lehetséges ez? Lássunk egy részletet belőle: „Ahogy magához járogatok, kisasszony, ugyanúgy a legszívesebben a gyönyörű kisasszonyok után járogattam a templomhoz, nem mintha az egyháznak óhajtottam volna hódolni, hanem mert a parókia mellett volt egy kis bolt, és abban az üzletecskében egy Altmann nevű egyén használt varrógépeket, két-rugós amerikai gramfonokat és Minimax márkájú tűzoltókészülékeket árult, de ugyanez az Altmann mellékfoglalkozásként szép lányok toborzásával is foglalkozott a mulatók és bárók számára, és azok a kisasszonyok gyakorta ott is aludtak annál az Altmann-nál egy hátsó szobácskában, vagy a nyár beköszöntével a hölgyecskék sátrat vertek a kertben, és az esperes úr szívesen sétálgatott a kerítés mentén, a szépséges kisasszonyok kivettek egy gramfont, és énekeltek és cigarettáztak, és fürdőruhában napoztak, mondhatom, gyönyörű volt az, olyan, mint maga a paradicsom, ezért járt az esperes úr olyan szívesen a kerítéshez ellenőrző körútra, a káplánjaival ugyanis pechje volt, az egyik káplán Kanadába szökött az esperes úr unokahúgával, a másik átlépett a csehszlovák egyházba, és megnősült, a harmadik pedig megszegte a tilalmat, átmászott a kerítésen a szép kisasszonyokhoz, akik ott sütkéreztek, és az egyik szépségbe sikerült úgy beleszeretnie, hogy boldogtalan szerelmében végül föbe lőtte magát.” És így tovább! Sehol egy pont, a szöveg csodálatosan hömpölyög. – Este az ATV-ben láttam, hogy Orbán valahol kijelentette: – Sokan voltunk, kevesen maradtunk! – Igen, ez frappáns. És életszerű.

2015. május 11., hétfő – Már megreggeliztem, amikor Marija Sproch hozzáfogott a nagytakarításhoz. Elmentem a bankba a nyugdíjamért, hazafele meghoztam az újságot, s bevettem magam Pönci szobájába. A Magyar Szóban olvastam, hogy szerb díszegység is végigmasírozott a moszkvai Vörös téren a győzelem napi díszszemlén, de voltak ott más vendégalakulatok is. Egy kínai díszszázad is. Tomislav Nikolić államfő képviselte Szerbiát. – Sült húst ebédeltünk spenóttal, sült krumplival. Pönci a földiepret megszórt egy kis porcukorral. Durmoltam egyet, s arra ébredtem, hogy Márkó, a dédunokám hozza Pönci encsembencsemes dobozát, tartalmát kiönti a fekhelyemre, s biztat, akasszam a fülembe Pönci hajdanvolt fülbevalóit. Kettőt végül oda is pászintottam a fülemhez; nagy volt az öröm. Pönci almát szeletelt neki, ehhez már hozzáült a kisszékben. Közben lementem a postámért, megjött az Élet és Irodalom. Elgondolkoztató Tamás Gáspár Miklós *Lelkük mélyén* című terjedelmes tanulmánya; bár olvasás közben olykor szerettem volna valamit ellenvetni. De nem tudtam, mit. Értjük egymást? Este átjött Bányai János. Pönci töpörtyűs pogácsáját rágcsálva soká römiztünk. Tőle tudtam meg, hogy Fehér Kálmán 75 éves, és Csókán megemlékezést szerveznek ebből az alkalomból, ahova ő is hivatalos.

2015. május 12., kedd – Már nyolc órakor telefonáltam Fehér Kálmán-nak, felvette a kagylót, gratuláltam neki. Jókedvvel fogadta, s viszonzásképpen biztatott, írjam a kisnovelláimat, a Hídban olvasott belőlük, megkapóak, „misztikus realizmust” lát bennük. Ő tudja, mi az. Azt is mondta, időnként Rajcsán István is felhívja Kanadából. Szép tőle, mondom én. Ami a kisnovellákat illeti, kifogytam a témákból. Azoknak lőttek. Igyekezett lelket verni belém. Jókedvvel mentem a postára, kifizetni az e havi számlákat. Nem volt hosszú a sor. Hazatérve Lukácsot, nagyobbik dédunokámat itt találtam nálunk. Pönci készített neki földiepret. A Magyar Szóban Pásztor István, a VMSZ elnöke közleményt jelentetett meg *A lenullázott lehetőség* címmel. Az interneten olyan akciót lát a magyarság soraiban kibontakozni, amelyet tartalmánál s eszközeinél fogva is lehetetlen támogatni. Nem derül ki, hogy mire gondol. – Ha jól értettem, Zomborban, sírjánál, megemlékeztek a 106 évvel ezelőtt született Herceg Jánosról. Sajnálom, hogy nem lehettem velük. Fekete J. József beszélt Herceg regionalizmuskonceptiójáról, s felsorolta, mi mindennel tartoznánk még Herceg emlékének. Személy szerint Hercegnek adósa vagyok. Sohasem értettem meg olyan jól, ahogyan ő megértett engem. Dicséretes, hogy Herceg „mellszobrot kapott az őt megillető helyen, Laza Kostić és Veljko Petrović megtisztelő társaságában, a Városi Könyvtár előtt” – írja a

lap. Feltétlenül. A két szerb is zombori volt. A déli harangszót elszalasztottam. Ebéd után viszont jót szundítottam. Pönci egy cédulát hagyott a nappaliban, miszerint elment sétálni a barátnőjével. Zitával érkezett haza, tojásos bundás kenyeret sütöttek Lukácsnak és Márkónak. Majd Zita közénk ült, és kiöntötte a lelkét. Példákat sorolt fel arra, milyen szörnyen viselkedik vele szemben a spanyolországi munkatársa, s mi minden szakad emiatt a nyakába. Álomban sem gondoltam volna, hogy ennyi baj érheti. Ha így van, hogyan merjem még én is naponta háborgatni. – Este egy impresszív műsort láttam a Duna World Tv-n *Szirtes Tamás és tanítványai* címmel. Színészekről van szó. A tanítványok között volt Oroszlán Szonja is, akit korábban több sorozatban láttam.

2015. május 13., szerda – Borotválkozással kezdődött a napom. Az volt az érzésem, hogy ez egy üres nap lesz. Senkivel sem találkozom, és senkinek sem jutok az eszébe. Elmentem a városi adóhivatalba és megtudtam, hogy a vagyoadót majd május végén, június elején kézbesítik. Már azt hittem, hogy elfelejtkeztek róla. Hazafelé felvettem a Magyar Szót. Nincs benne semmi, amire fel kellene figyelnem. Talán csak Sztojánovity Livia bejelentésére, hogy a jövőben férje után majd Magyar Líviaként szerepel. Írja, hogy elmagyarosodott montenegrói családban született. Ez természetesen rendhagyó eset, mondom én. A montenegróiak nem szoktak elmagyarosodni. Egy cikksorozat keretében írt egyszer Veprődről, ahol felnőttem, s felpanaszolta, hogy ott csaknem kihaltak a magyarok. Mellesleg Veprődre az elüldözött németek helyébe a világháború után montenegrói telepesek jöttek. Én már legalább huszonöt éve nem jártam ott. Nincs a faluban se rokonom, se ismerősöm. Minden tiszteletem Sztojánovity Líviáé. Megtudtam, hogy a Magyar Szó szabadkai szerkesztőségében dolgozik. Nem voltam rest, ismeretlenül rátelefonáltam, s jókívánságaimat fejeztem ki neki. – Elfogyott a lenmagocskám, elmentem venni a szomszédos utcában. Azt a reggeli korpához darálom. – A déli harangszót követő hírekből értesültem, hogy az észak-koreai védelmi minisztert hazaárulás vádjával kivégezték, mert elaludt egy katonai rendezvényen. Őrület! Hogy lehet ezt megemészteni? Sült csirkecombot ebédeltem kelkáposzta-főzeléssel, utána pedig meghámoztam magamnak egy banánt. Erre jött a durmolás. Négy órára felébredtem. Megérkezett az Élet és Irodalom legújabb száma. Nemkülönb a villanyszámla. Mehetek ismét a postára sorba állni. Az Élet és Irodalomban okultam Bruck András *A félelem rabjai* című esszéjéből. Kiemelek belőle egy rövid részletet: „Már senki sem hiszi, hogy az ország képes akár csak egy közepes európai szintig eljutni. És való igaz, a magyar társadalom nagyjában-egészében valóban alkalmatlannak bizo-

nyult arra, hogy az alávetettség és engedelmisség kultúrájából átlépjen a sikeres nemzetek autonóm életformájába. Elhitette magával, hogy ha fizikailag nem fogoly, akkor már szabad is, holott a szabadság mindenekelőtt elmeállapot. Ezért hiába utazhatsz, vállalkozhatsz, szavazhatsz, ha a lelkedben, szellemedben rab maradtál. Ha a hatalom azt tesz veled, amit akar. És már senki nem beszél többet karnyújtásnyira képzelte osztrák élet-színvonalról, a magyarok elégedett pincérek, kétkezi munkások Ausztriában.” Igen, ez politikai kultúra kérdése.

2015. május 14., csütörtök – Mosakodás közben „elment” a víz a csapból. Mikor folytathatom? A villanyborotvát fel kell töltenem. Nyolc órát igényel. Az első utam csaknem mindennap, mint ma is, a Magyar Szóba vezet. A portástól kaptam egy Hét Napot is. Átlapoztam. Igen jól szerkesztett szabadkai hetilap. Volt időszak, amikor rendszeresen írtam a Hét Napba. A Magyar Szó közli, hogy Csókán holnap este a Városi Könyvtárban „Fehér Kálmán 75. születésnapja alkalmából *Összjáték* címmel köszöntőműsort szerveznek.” Kálmán impozáns karrierjét is közölték. Szép tőlük. – Elmentem befizetni a villanyszámlát. A posta ajtajában egy ember állt, senkit sem engedett be, mert összeomlott az internetes kommunikációs rendszerük. Jó hosszú sor keletkezett. Szerencsére senki sem rendetlenkedett. Negyedik voltam, indulás után hamar sorra jöttem. A déli harangzó utáni hírek semmit sem hoztak. Kolbászos paprikás krumplit ebédeltem nokedlival. Megdicsértem. A nokedli a gyengém. Pőnci legyintett, nem ér az semmit, utálja a konyhát. S mégis ott rostokol egész nap. Aludnom nem sikerült, csak heverészttem. Rövid ideig eső kopogott az ablakomon. Hat órakor, amikor felkeltem a székből, nyomást éreztem a fejemben, megszedültem, s csaknem elestem. Azt hittem, itt a vég. Ágyba kíváncsoltam, lefeküdtem, s csakhamar el is aludtam. Este tíz körül ébredtem. Elfogyasztottam egy banánt. Ismét lefeküdtem, s olvasni kezdtem Teleki Éva *Nyilasuralom Magyarországon* című könyvét. Állítólag Bácskában is meglehetősen sok volt a nyilas.

2015. május 15., péntek – A Magyar Szó jelenti, hogy rehabilitálták Draža Mihailović csetnik vezért. Aleksandar Trešnjev, az ügyben eljáró bírói tanács elnöke kijelentette, hogy a háború után „Mihailović ellen folytatott eljárás nem volt igazságos, és sem a mai, sem az akkori jogi mércék szerint nem tartották tiszteletben a vádlott jogait”. Azonkívül az eljárást politikailag is befolyásolták. Tudatta azt is, hogy az általa vezetett „bírói tanács hatásköre nem terjedt ki annak megállapítására, hogy a vádlott háborús bűnös volt, vagy sem”. És még egy mondat: „Azt is fontos elmon-

dani, hogy ennek az eljárásnak nem képezte tárgyát a Ravna Gora-i Mozgalom rehabilitálása”. Ha jól látom, jelentősek az elhatárolódások. Draža Mihailovićot úgy rehabilitálták, hogy attól még háborús bűnös is lehet. Igazi quisling. Szokatlan a rehabilitálásoknál. – Németh István benézett, megittunk egy-egy pohár gyümölcslet, s szabadkozásom ellenére koccintanom kellett vele. Gyümölcslelé! Elhozta Lao-ce *Tao te king* című könyvecskéjét, megdorgált, hogy Lao-ce helyett Marxot faltam. Lelkemre kötötte, hogy legalább utólag ismerkedjek meg azzal, amit követnem kellett volna. Nos, szentenciák vannak a könyvben. Legközelebb vissza kell szolgáltatnom. – Hosszú listával a kezünkben Pöncivel elmentünk két kisáruházba is, csaknem mindent megkaptunk, kivéve a mosogatógépünk tisztítására szolgáló, kazettaszerű dobozban forgalmazott szert, s más hasonlókat. – Paradicsomos spagettit ebédeltünk párolt hússal. Sikerült szundítanom. Márkó, a kisebbik dédunokám átjött egy félórára, jót döngönyöztük egymást kispárnákkal Pönci fekhelyén. Utóbb valami játékpisztollyal hadonászott, melyben ceruzák voltak a töltények, rettegtem, ki ne verje velük a szemét. Megkérdeztem tőle, hány éves, mutatta az ujján a négyet és az ötödiken a felet. Pönci elment a Mercator áruházba – szlovén cég – megvenni, amit nem kapott máshol. Volt nekik a mosogatógéphez is kazettájuk. Fölhívtam Zitát, megvannak jól. Vacsorára Pöncitől túrós lepényt kértem, melegített két jókora szeletet.

2015. május 16., szombat – Miután kimentünk a piacra, az első árusnál kiderült, hogy otthon felejtettem a pénztárcámat. Ilyen szégyen sem ért még soha. Hazajöttünk, majd holnap szerencsét próbálunk. A ház előtt egy nagy tehérgépkocsit találtunk: Tamaráék költöztek a sarkon túli új lakásukba. Markos legények hordták le a holmijukat. Tamara és Saša mentek a holmi után, be sem köszöntek hozzánk. Magunkra maradtunk ebben a házban. A Magyar Szót átlapoztam, semmi sem kötötte le benne a figyelmemet. Elmentem az Informatikába, kifizettem a számlát a közszolgáltatásokért: az ivóvízért, a szennyvíz elvezetéséért, a szeméért, a távfűtésért. Az utóbbiért egész éven át fizetünk. A déli harangszó utáni hírek nem hoztak semmi újat. Pöncinek fáj a gyomra, lementem a patikába orvosságért. A ház előtt mellém kanyarodott Zorke, a vőm autója: Zitával bejöttek dédunokáimért. Lukács és Márkó ott ült a kocsiban, s integettek. Ebéd után jót szundítottam. Ungvári Tamás Könyvjelzőjére ébredtem. Egyetlen könyvet sem említett, amelyikért Pesten elballagnék a könyvkereskedésbe. Tévéztünk, unalmas műsorok voltak. Beleértve Havas Henrik máskor figyelemre méltó vitaműsorát is. Korán lefeküdtem, s az ágyban Ottlik Géza *Iskola a határon* című nevezetes regényét olvasgat-

tam. Íme egy bekezdés az első oldalak egyikéről: „Mondom, leszoktunk a káromkodásról még tizenhárom éves korunkban, talán azért, mert eleinte humorosnak tartottuk, hogy finoman beszéljünk, vagy talán daczból, ellenkezésből, vagy valamiféle művészi egyensúlyérzék készítetett rá vagy éppen kontár eredetieskedés – nem tudom; nem határoztuk el soha tudatosan, egyszerűen csak ehhez volt kedvünk, s akár a lázadás szelleméből fakadt, akár valamilyen ellenpontozásnak szántuk ösztönösen, erről soha nem esett szó köztünk. Igen, csakhogy én az utóbbi években egy kicsit visszaszoktam megint a trágárságokra a festők közt, meg egyáltalán, a fiatalok is így beszéltek mindenütt; egyszóval illedelemből káromkodtam újra, hogy alkalmazkodjam a többiekhez, s még csodálkoztak is rajtam néhányan, mint akiről váratlanul kiderül, hogy folyékonyan beszél egy idegen nyelvet, szinte hibátlan kiejtéssel, de persze azért mégsem úgy, mint az anyanyelvét: holott nekem ez volt az anyanyelvem, és most, negyvenöt éves koromban az ő kedvükért és az ő kissé hibás kiejtésükkel kezdtem újra beszélni, pusztán udvariasságból. Szeredy Daninak azonban, aki mind ezt tudta, és nevetett, csak mordultam egyet dühösen, halk torok- és ajakhanggal, »Mb!« vagy »Hmp«, de a hiteles, eltéveszthetetlen, valódi kiejtéssel, s ő értette, hogy mit akarok mondani.” Sajnos, én nem értem.

2015. május 17., vasárnap – Felfogásom szerint azon, ami jól működik, nem kell változtatni. Ilyen értelemben a megszokások embere vagyok. – A piacon Pöncinek sikerült jó húst, nekem tűrhető felvágottat vennem. Gyümölcsünk almából, narancsból, grapefruitból, banánból, földieperből tevődött össze. Zsenge hüvelyes borsót találtunk, először az idén. Vettünk belőle. A túrós szépasszony azt mondta, ha pénz nélkül maradunk a piacon, mint tegnap, szóljunk, kölcsönöz, s majd meghozzuk neki. Csodálkoztam magamban, kitől tudta meg? Megköszöntem jóindulatát, mondván, remélem, hogy nem ismétlődik meg a tegnapi eset. Hazahúztam a kétkerekű „zsákot”, a nyelvem majd kilógott. – Zita benézett hozzánk; Tamara pincéjének kiürítésével bajlódik. A pincében valaki leverte a villanykapcsolókat. Csütörtökön munkája miatt utaznia kell Hannoverbe, alighanem ott is éjszakázik, mert kellő időben nem lesz haza repülője. Stefanról jó hírei voltak: halad az írásbeli vizsgáival. A déli harangszó utáni hírekben tegnap is, ma is beolvasták, hogy a NATO Budapesten tartja háromnapos parlamenti közgyűlését. A NATO is valamiféle „határt” jelez. Egyszeresmind erősít meg. Ha már nincs módjában innen terjeszkedni. Természetesen kelet felé. Ukrajnára gondolok. Jót szundítottam. Este a Duna Tv-n bemutatatták Szabó Gyula színész portréját. Nem ismertem. Pönci igen; emlékszik esti meséire. Később már nem volt mit nézmem. Pönci mindig talál magának néznivalót, ha mást nem, akkor világutazó tévéadók műsorait.

2015. május 18., hétfő – Túl voltunk a reggelin, midőn becsöngetett Marija Sproch, s kezdődött a szokásos nagytakarítás. Egy nagy csokor törökszegfűt hozott a kertjéből. A virágok közül a gyöngyvirág mellett legjobban a törökszegfűt kedvelem. Én mafla, mélyen hallgattam. A helyett, hogy megköszöntem volna neki. Pöncinek hoztam kenyeret, vaját és főzőcsokoládét, majd az újsággal a hónom alatt bevettem magam a szobájába. A Magyar Szó elrémített. „Hét személy vesztette életét – olvastam a lapban – a tegnap történt lövöldözés során Martonoson. Az elkövető férfi – Rade Šefer – fia esküvőjét követő másnap délelőtt végzett volt feleségével, Šefer Rózsával, menyével, Bajtai Natáliával és annak szüleivel, Bajtai Sándorral és Bajtai Karolinával, valamint Oromon élő apósát és anyósát is megölte.” Nem világos, hogy a tettes önkezével vetett-e véget az életének, vagy egy francia vendég végzett vele. Szörnyű! Micsoda vérfürdő! – Nem tudom, miért, egész nap a neorealizmus járt az eszemben. Nem a filmek, amelyekért az ötvenes években rajongtam, hanem a széppróza. A filmek közül mindig a *Keserű rizs* jut az eszembe Silvana Manganóval, akit katonakoromban Szarajevóban, amikor a filmet először láttam, kicsit talán idealizálni is kezdtem. Kerestem a könyveim között Pratolini *Szegény szerelmesek krónikája* című regényét, a reprezentáns művet, de nem találtam. Így be kellett volna érnem az ugyancsak neorealista Italo Calvino *Végül arra száll egy holló* című novelláskötetével. Fintorogva olvastam bele a novellákba. Nem tetszettek. Nemeskürty István írt a könyvhöz utószót, s úgy érzem, tömören igen találóan összefoglalta a neorealizmus jellegzetességeit. „Mindig meghökkenünk egy kicsit – írja –, valahányszor modern olasz szépprózai alkotást olvasunk. Érzelmekre hat a szöveg; gyöngéd, lírai sorokat, finom, szinte meghatott emberábrázolást vált fel hol cinikus vállrándítással felérő, nyersen odavetett mondat, hol az obszcenitás határán járó trágárság, hol pedig olyan hűvös tárgyilagossággal, olyan *empassibilité*-vel ábrázoló írói magatartás, mintha két bekezdéssel előbb még nem maga az író könnyezett volna velünk együtt hősenek balsorsán, még olyan helyzetben is, melyben pedig a könnyezés és főleg a könnyezettetés már olcsó fogásnak tűnhet.” Értjük egymást? Amikor visszavitem a helyére Calvino könyvét, rátaláltam Pratolini *A városnegyed* című regényére Lator László fordításában. Ez egy korábbi műve, de már ezt is a neorealizmus szellemében írta. Ízelítőül ide írok belőle egy bekezdést: „Kilépett a mi vonzalom és szeretet szötte körünkől, amelyen belül elég, ha összeérnek az aggodalomtól remegő kezek, elég a hajba tűzött muskátli vagy egyetlen szó, hogy megnyisson bennünket a boldogságban. Kitépte magát a mi körtánckből, amelyben egymás kezét szorítjuk, hogy egynek érezzük magunkat: egyedül és haszontalanul ögyeleg a körön kívül. Mivel nem hevíti töb-

bé lehetünk, hideg, úgyszólván ellenséges, mint valami jó családból való fiú, eltelve holmijaival, a »Xantia« cigarettával, a pénzzel, amelyet a kockázó asztalnál lelkiismeretfurdalás nélkül elveszíthet.” – A déli harangszót követő hírekben nemzetközi bonyodalmaktól tartanak. Nem tudom, miért. Márkónak, kisebbik dédunokámnak hozták az ebédjét, felmelegítettük, s velünk ebédelt. Nem kellett noszogatnunk. Később megjött Tamara is Lukáccsal. Lehevertem, szundítottam. A gyerekek időnként belestek a szobámba, hogy alszom-e már. Vagy alszom-e még. Ötkor hoztam ásványvizet, kétliteres flakonokban. Bányai János a szokásos időben jött, jót römiztünk. Megtudtam tőle, az idén Gerold László, Domonkos István és Tolnai Ottó is 75. életévét ünnepli. Bányai ma Belgrádba utazik, a Szerb Tudományos Akadémia ülésére.

2015. május 19., kedd – Elfogyott a kenyere, nekem azt, Pöncinek meg tejet hoztam a házunkkal szembeni boltból. A Magyar Szó jó kiadós volt. A NATO budapesti parlamenti közgyűlésén – írja a lap – a főtitkár kijelentette, Oroszország arra törekszik, hogy Európát befolyási övezetekre bontsa. Vissza igyekszik állítani az orosz befolyást Kelet-Európában. Ergo, össze kell fogni ellene. Nem az igyekezet ellen, hanem ellene. Értjük egymást? Jó hír, miszerint az uniós országok védelmi és külügyminisztereinek tegnapi brüsszeli tanácskozásán úgy döntöttek, hogy haditengerészeti erőket vetnek be az Észak-Afrikából Európába tartó migránshullám megfékezésére. A lap szerint „igyekeznének megsemmisíteni az embercsempészek hajóit is, mielőtt azok útnak indulhatnának”. Szerintem ez a lényeg. Számítanak az ENSZ Biztonsági Tanácsának támogatására is. De megkapják-e? – kérdelem én. Orbán Viktor tegnap Debrecenben kijelentette, hogy különbséget kell tenni a menekültek és a bevándorlók között. Nagyon igaz. „Nem lehet egy országba úgy megérkezni, hogy a fogadó ország törvényeinek megsértésével kezdik az életüket, vagyis illegálisan átlélik a határt, mert ez bűncselekmény” – mondta. Az Európai Unió úgy tesz, mintha nem volna bűncselekmény. Márpedig másként kell kezelni az Unión belüli s az azon kívüli határokat, mondom én is. – A lap szerint Magyarokánizsán úgy döntöttek, mégsem állítanak fel menekülttábor. A város utcáin, a központban és a buszállomások közelében levő padokon éjjel-nappal látni azt a főként afgán, szír és iráni népességet, amelyet Magyarországról toloncoltak vissza Szerbiába. A magyarokánizsai rendőrség szerint egyetlen atrocitás sem történt, amit a menekültek vagy bevándorlók okoztak volna. De látványuk aggodalmat kelt a lakosság körében. Elhangzott az a kérelem, hogy „a Magyarországról visszatoloncolt személyeket ne csak Magyarokánizsára szállítsák autóbuszokkal”. – Pönci délelőtt

meghívásra meglátogatta Piszárné Sóti Marit, nászasszonyunkat, aki rákban szenved, s fél éve a kölcsönös látogatást befagyasztotta. Úgy hallom, hogy uralkodott magán, fájdalmait magába fojtotta. Eldicsekedte, milyen gyönyörű házat vett a fia, aki Pesten él, s fényképeket mutogatott. Öröme telik benne. Szép, hogy fia nem feledkezik meg róla. – Mindkét dédunokánk, Lukács is, Márkó is nálunk ebédelt, de csak csipegették az ételt. A javát ott hagyták. Annál nagyobb volt a későbbi hancúrozás: egyik szobából ki, a másikba be. Kergették egymást végig a balkonon. Már négyre járt, amikor hazavitték őket. Őt körül Pöncitől porcukorral hintett földi epret kaptam. Este a Duna Tv Géczy Dorottya énekes portréját sugározta. Kellemes időtöltés volt. Viszont az Eurovízió 2015-ös dalfesztiválja gyalázatosnak indult. Leccsavartuk.

2015. május 20., szerda – Az újságárus kioszknál vettem Magyar Szót, mert a lapom nem érkezett még meg a portáshoz. A bevásárlást elpuskáltam; Pönci szerint túlságosan nagy zacskó mustárt vettem. Az utcán megszólított Márkó, kisebbik dédunokám, akit a bébiszitter épp az óvodába vezetett. Örültem neki. Megbizonyosodtam, a sarkon túli női fodrásznál csakugyan nincs többé pedikűr. Tegnap ugyanis a pedikűrös asszonyka telefonált, hogy a jövőben egy Vasút utcai fodrászatban dolgozik, vár bennünket, de házhoz is jön, ha kell. Majd elmegyek, megnézem, hol az a fodrászat. Becsöngetett Jovan, Makszim Gorkij utcai lakásunk idősebb boszniai bérlője, hozta a befizetett múlt havi számlák elismervényeit. Nem akart leülni, sietett a Mezőgazdasági Fakultásra. Megjött az Élet és Irodalom legújabb száma. *Köztes helyzet* címmel majd két lapot betöltő tanulságos interjú közölnek benne Végel Lászlóval. Mindenkinek melegen ajánlom. Figyelemre méltó Csizmadia Ervin *A harc, a bőszültés és az oligarchia* című tanulmánya is arról, mit mond a mai magyar olvasónak Prohászka Lajos *A vándor és a bújdosó* című, 1936-ban publikált műve. Meglepő a relevanciája. Megszívlelendő az is, amit Bodolai László írt *Egy meggyilkolt prostituált méltósága* címmel. Az Ex libris rovatban Tóth Gábor Attila írt Várady Tibor *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* című, az újvidéki Forum és a budapesti Magvető közös kiadásában tavaly megjelent könyvéről, melynek tartalmát korábbról ismerem, és csatlakozom a következő sorokhoz: „A kötet önmagukban is regénybe illő történetei sajnos véget érnek Nagybecskerek térbeli és a kommunista rendszer időbeli határánál. Így Várady Tibor, aki Milosevics hatalomra jutása előtt Jugoszlávia igazságügyminisztere volt, és 2000 után a hágai nemzetközi bíróságon tucatnyi ügyben járt el ügyvédként, talán egy másik könyvében meséli majd el, mit rejt a családi irattár az utolsó délszláv konfliktus jogeseteivel kap-

csolatban.” – Húslevest, sült csirkecombot ebédeltünk kelkáposzta-főzeléssel. Ebéd után ledőltem, de félig ébren voltam. Négykor belenéztem a Magyar Szóba. Tegnap kétségtelenül az volt a legfontosabb esemény, hogy az Európai Parlament Strasbourghban megvitatta a magyarországi helyzetet. Erre Orbán Viktornek a halálbüntetés bevezetésével és a bevándorlók-kal kapcsolatos álláspontjai miatt került sor. Magyarországot keményen megbírálták. Orbán elmondta érveit. Egy mondatával feltétlenül egyetérttek: „Azt szeretnénk, ha Európa az európaiaké, Magyarország a magyaroké maradjon.” Az Európai Unió részéről korábban elhangzott egy javaslat, miszerint a tagországoknak majd kvótával rendelik el, mennyi bevándorlót kell befogadniuk. Kövér László, a magyar parlament elnöke kijelentette: „A bevándorlási kvóta bevezetése Európa azon törekvését szolgálja, hogy a nemzetállamokat az Európai Unió bürokráciája alá, kvázi tartományi státusba rendeljék... Ez a kvótarendszer csupán csali, amivel horogra akarják akasztani a tagállamokat, hogy az uniót a föderáció irányába tereljék.” A bevándorlást szerintem is legjobb a tagországok illetékességébe utalni. Ettől függetlenül az Európai Uniónak világviszonylatban működőképes centrummá kell avanzsálnia, mert ha nem, akkor más centrumok perifériájává züllick. Föderáció? Olyasféle!

2015. május 21., csütörtök – Pöncinek kenyeret, magamnak joghurtot vettem a házunkkal szemközti boltban. A portásnál megkaptam a Magyar Szó tegnapi számát is, amit nyomban kidobtam. A mai számból megtudtam, július 11-én megemlékezés lesz a srebrenicai bosnyák népiirtás huszadik évfordulója alkalmából. Ezt az öldöklést boszniai szerb csapatok követték el. Meghívást kapott Tomislav Nikolić szerb államfő is, de nem megy el, mert hogy festene, ha egy csetnik vajda is – mármint ő – megjelenne ott. Ez aztán a tapintat! Természetesen Horvátország, Montenegró és Szlovénia államfői ott lesznek. – A délelőttöm lődörgéssel telt el itt a lakásban. A harangszót követő hírekből megtudtam, hogy Magyarországon bevezetik a családi csődvédelmet. Csak éppen nem tudom elképzelni, miből állhat az. Majd odafigyelek. Nagyszerű rizses húst ebédeltem. Basmati-rizsből készült, nincs annál jobb. Kitűnően aludtam. Arra ébredtem, hogy egy galamb rászállt az ablakom párkányára, s a szárnyával verte a csaknem leig eresztett redőnyt. A Magyar Szó azt is beharangozta, hogy Krasznahorkai László megkapta a Nemzetközi Man Booker díjat. Nagyszerű hír. Benne van a lapban a szerző jókora fényképe is. Elővettem a *Sá-tántangót*, amelyet 1985-ben, megjelenésekor nagy figyelemmel olvastam, s azt is megjegyeztem magamnak, hogy az egész könyvben, bár fejezetekre van osztva, egyetlen bekezdés sincs. Még a könyv elején sem. Találom-

ra kinyitottam az utolsó fejezetnél, s abból ide írok egy részletet. „Megállt a kápolna főbejárata előtt, megpróbálta kinyitni az ajtót, de hiába feszítette, rángatta, nyomta egész testével, az meg sem mozdult. Megkerülte az épületet, s oldalt talált egy egészen kicsi, korhadt ajtócskát a málló falban; egy aprót lökött rajta, s az nyikorogva kinyílt. Lehajtotta a fejét, belépett a kápolnába: pókháló, por, piszok, bűz, sötétség fogadta, a padocskából csak néhány törött darab maradt, az oltárból még annyi sem, az összevissza töredezett, foghíjas kövezetet felverte a gyom. Hirtelen megfordult, mert mintha zihálást hallott volna a néhai főbejárat melletti sarokból. Közelebb ment, s egy kuporgó alakot látott maga előtt: egy hihetetlenül vén, ráncos képű, félelemtől reszkető, összetöpreődött emberke feküdt a földön, a sötétben is rémülten villogó szemekkel. Amint észrevette, hogy felfedezték, kétségbeesetten felnyögött, s kúszva átmenekült az ellenkező sarokba. »Hát maga meg kicsoda?« – kérdezte határozott hangon a doktor, miután legyőzte pillanatnyi ijedtségét. A kis emberke nem felelt, csak még jobban összehúzta magát a sarokban, s ugrásra készen megfeszült. »Nem érti, mit kérdeztem?! – emelte fel a hangját a doktor. – Ki maga?!...« Az aggastyán érthetetlenül motyogni kezdett, s védekezően maga elé emelte a kezét. Aztán sírásra fakadt.” – Tamarától megtudtam, hogy Zita szerencsésen megérkezett Hannoverbe. Elfogyasztottam egy jókora banánt. Öt órákor láttam a tévén a feliratot: „Zugló lehet a hajléktalanok menedéke”. De vajon célszerű-e egy helyre összezsúfolni őket? S épp Zuglóban! Pönci nagyszerű sárga tortájából elfogyasztottam a két utolsó szeletet. Lődörögtem a lakásban. Vacsora után egy pohár vízbe áztattam egy pirulát a torkomban felgyülemlett hurut feloldása érdekében. Nem először teszem, mindig segített. Tíz körül jobb híján elmentem aludni.

2015. május 22., péntek – Amikor fölébredtem, az ég teljesen be volt borulva, s egyenletesen esett az eső. A házunkkal szemközti boltban vettem magamnak kenyeret és almaszörpöt. Kilenc körül megérkezett Németh István. Hozta Kosztlányiné könyvét Kosztlányiról. Pönci tüstént lecsapott rá. Mi ketten koccintottunk az almalével, merthogy a színe ugyanolyan, mint a boré. Németh István bejelentette, hogy a jövő héttől kezdve ellenőrzés végett az orvosait látogatja, úgyhogy majd csak egy hónap múlva találkozhatunk. A kínai bölcs könyvét visszaadtam. Elmondtam neki, hogy a hetvenes évek elején ráeszméltem, a hagyományos realisták ellenében Krúdy Gyula megújította a magyar irodalmat. Hasonlóképpen, mint Proust az európaiat. S ezt a Hídban egy hosszú tanulmányban meg is írtam. A hivatalos magyarországi irodalompolitika dőréen hallgatott Krúdy-nak erről a szerepéről. Egyszer csak a postás hozott egy szép kis köny-

vecskét: Krúdy Gyula novelláit tartalmazta. *Az ördög nem alszik*, ez volt a címe. Megmutattam Némethnek, hogy mi van a könyv benti oldalára írva. „Kissé késői köszönet remek Krúdy tanulmányáért: Krúdy Zsuzsa 1975. február.” Nagyon örültem, s mindmáig nagyon büszke vagyok rá. – Mivel esett, Némethet esernyővel elkísértem a Magyar Szóba, s hoztam haza az újságomat. Átlapoztam, figyelemre méltót nem találtam benne. Krúdy kötetéből, a *Madame Louise délutánjai* című novellából ide írom az első bekezdést: „Madame Louise még mindig szép volt és eléggé kívánatos, amikor elhatározta, hogy végképpen szakít a férfakkal. A szerelem mindenféle változatát volt szerencséje megismerni attól az időtől kezdve, hogy kis faluját otthagya, és a vörös sapkát viselő »nagyapától« megszőkött egy katonatiszt karján. Mint abban az időben még mondani szokás volt: »Fehér kaméliás hölgy« lett a kis falusi Lujzából, és bizonyára szívesen halt volna meg tüdővészben, ha erős szervezete nem tette volna erre a halálnemre alkalmatlanná. Bizonyára szegény koldusnő is szívesen lett volna bűnei teljében, hisz sokszor suttozta romantikus hanghordozással a kedvesei fülébe, hogy: »Te majd egyszer jössz, édes, és a templom előtt egy vén koldusnőnek alamizsnát vetsz, s a vén koldusnő én leszek!« – de erre sem volt alkalmas, mert a kis Lujza mindig tudott a pénzére vigyázni, és idővel csinos palotát épített, ahol tőkéjéből olyan nyugodalmasan éldegélt, mint valamely tisztas özvegyasszonyoság.” – A déli harangszó utáni hírekből értesültem, hogy vonaton zarándokok indultak Szombathelyről az erdélyi csiksomlyói búcsúra. Dicséretes! Jó soká döcöghet a vonat! Sok helyen megállhat! Aki csak teheti, menni fog. – Na és: ma szavaznak Írországbán az azonos neműek házasságának legalizálásáról. Ugyan mire mennek vele? – Mélyen aludtam, csaknem négy óráig. Felhívtam Zitát, s megtudtam, épphogy szerencsésen hazaérkezett Hannoverből. Felhívott Fehér Kálmán, egy hematológus szakorvoshoz kell mennie, érdeklődött, van-e ilyen Zoričić, a vöm ambulanciáján. Nem adhattam neki biztató választ. Zoričić felszámolta univerzális kórházát, nincs elfekvő beteg, csak sebészeti ambulanciát tart fenn. Olyan eseteket operál, amelyekkel menten hazabocsáthatja betegét. Nyolckor kisiparos eljárással készített virslit vacsoráztam, azzal a finom mustárral, amelyet Pönci a minap, amikor megvettem, túlságosan nagy adagnak tekintett. Tíz is volt már, mire ágyba kerültem.

2015. május 23., szombat – Az éjjel esett az eső, reggelre elállt, de Pönci úgy gondolta, a piac el van mosva, nem érdemes kimenni. Majd máshol szerez-zük be a hét folyamán a piaci árut. Már kilenc óra is elmúlt, mire meggondolta magát, mégis kimentünk. A piac még jobban fel van túrva, mint leg-

utóbb. Drótkerítéssel külön járatokat képeztek; egyetlen árusunkat sem találtunk a megszokott helyén. Végül mégis mindegyiket felkutattuk. Zöld-ségfélével, húsfélével, gyümölcszel megtelt a guruló bevásárlózsákunk. Végre cseresznyét is vehettem, bár ez még nem volt termes. A lánynál, akitől a tojást szoktuk vásárolni, Pönci rosszul lett. Láttam, verejtékezett, s mondta, nem tud járni. Le szeretett volna ülni, de nem volt hova. Hoztam neki a legközelebbi boltból fél liter ásványvizet. Ez kicsit helyrehozta. Taxit nem hívhattunk; a piac körüli utak le voltak zárva a forgalom számára. Eltipegtünk a hajdani törvényszékig, ott állt egy taxi, hazahozott bennünket. Pönci lepihent, én kicsomagoltam. Átugrottam a Magyar Szóért, hazafelé a Šakan-boltban, a boszniai lányoknál, a Makszim Gorkij utca sarkán, nagyon szép füstölt nyakat találtam. A déli harangszót követő hírekben rámutattak, ápolni kell a keleti partnerség szellemét. Helyes. Ez Oroszországra vonatkozik. – Pönci paprikás húst kerített elő a frízből, megtélt tésztával, azt ebédeltem. Aludnom nem sikerült, de jót heverészttem. A Magyar Szóban Kabók Erika tömören rávilágított a bevándorlóiügyre: „Magyarkanizsán több mint két hete tart a menekült-áradat. Korábban is voltak errefelé illegális bevándorlók, de mintha most fedezték volna fel ezt az új útvonalat, napról napra egyre többen vannak. A belvárosban reggel kilenckor alvó embereket látunk, kik a padon, kik a földön pihenték ki fáradalmaikat. A Népkertben ottjártunkkor egész csoportok tanyáztak. A szíriai gyerkőcök önfeledten játszottak a játszótéren. A 15–20 fős felnőtt társaságnál alig volt csomag. Egy kis hátizsák és semmi más. Nők és férfiak is voltak közöttük, meg a kétévestől az ötévesig aprócska gyerekek. [...] Naponta 80–100-an érkeznek, de akik előző nap jöttek, azok el is tűnnek. Erről magunk is megbizonyosodtunk, mivel délután hat óra tájban szinte egyik pillanatról a másikra eltűnt a hozzávetőlegesen nyolcvan fős társaság.” – Abban a sorozatban, amelyben azokat a településeket vesszük sorra, ahol a magyarság fogyóban van, ezúttal Szivác került sorra. Ez azért érint érzékenyen, mert gyerekkoromban nagyapámmal gyakran kocsikáztunk be a tanyáról Szivácra. Szivác volt a legközelebbi település. Az első utunkon ott vett nekem a nagyapám tanyára való, Bata gyártmányú gumibocskort. Amit lemosással tisztán lehetett tartani. Fogalmam sem volt, hogy akkor ott, Szivácra élt Szenteleky Kornél. Kamaszkoromban többször átkerékpároztam Vepródról Szivácra egy-egy kosár kajszibarackért. Veprődön nem lehetett kapni. De ha Szivácról van szó, emlékezzünk meg Kristály Kláráról is, aki sokat tett a Szenteleky-napok megtartásáért. Kabók Erika most ezt írja Szivácról: „Ma a statisztika szerint mindössze 400-an vallják magukat magyarnak, úgy tűnik azonban, szerepük jelentősen felértékelődött a korábbiakhoz képest. Ehhez természetesen hozzá-

járult a magyar állampolgárság is, de olyan nem mindennapi példákról is beszámolhatunk, hogy a magyar művelődési egyesületnek szerb táncosai is vannak, a Vajdasági Magyar Szövetség helyi szervezetének montenegrói tagja is van, az elvándorlás pedig sokkal inkább érinti a szerb, mint a magyar lakosságot.” Ebből sok minden annak a következménye – gondolom én –, hogy Szerbia még nem került be az Európai Unióba. Amint ez megtörténik, más lesz a helyzet. – Háromkor kamasz lányokat találtam a háztetőnkön, tudattam velük, nem programolhatnak ott, többször beázott már a lakásunk felett a háztető, s ha ismét beázik, akkor kit fogják fülön? Vonakodva ugyan, de lejöttek. Ötök kaptam porcukorral hintett földieperet. Tévéztem. Tíz óra körül kerültem ágyba.

2015. május 24., vasárnap – Későn ébredtem. Ment minden a szokott mederben. Meg is borotválkoztam, azután a borotvámat az áramkörbe kapcsoltam, hogy feltöltsem. Reggeli után láttam, ismét működik a kaputelefon, a földszinti kapu zárva van. Zavarkó Sándor, a harmadik emeletről, a ház nevében megjavíttatta. Az Univerexport udvari kisáruházában vettem kétféle joghurtot, főtt nyelvet, őrölt kávé, szeleteltettem sajtot. Elővettem Szabó Miklós *Múmiák öröksége* című könyvét, mely politikai és történeti esszéket tartalmaz a fordulat utánról, a 90-es évek elejéről. Hasonló a *Visszonylag békésen* című, azonos tartalmú könyvecskéje. Szabó Miklóst páratlan magyar közírónak tartom. Okulással olvastam fő művét is, melynek címe *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*. És a másikat: *Az újkonzervatívizmus és a jobboldali radikalizmus története 1867–1918*. Itt van mind a kettő a polcomon. Ide írok egy részletet *Sikerpolitika és diszkrét politika* című esszéjéből. „A független kis ország helyes politikai magatartása a diszkrét politika. Elsősorban a külpolitika terén, de általában a politika egész területén. A független kis ország ne akarjon a világpolitika csinálásában mindig és mindenütt jelen lenni, és főleg ne próbáljon úgy tenni, hogy jelen van, amikor nincsen jelen. Ezzel külpolitikailag nevétségessé válik [...] komolytalan partnernek tekintik. [...] A szomszéd országok ügyeiről a lehető legkevesebbet nyilatkozzunk, hiszen gyakorlatilag nem lehet elkerülni, hogy a nyilatkozatban lekicsinylést vagy kioktatást lássanak. Finnország, Ausztria, Hollandia évtizedeken át nem törekedett arra, hogy külpolitikai tekintetben állandó, számon tartott világpolitikai jelenlétet élvezzen. Bizonyos harmadik világbeli országok politikáját jellemezte az a törekvés, hogy az illető ország jelenléte nagyobb legyen a világpolitikában, mint azt az ország szélesebb értelemben vett helye a világban indokolta volna. Ezen országok népeinek valószínűleg nem sok áldást hozott, hogy diktátoraik állandóan jelen voltak a világsajtó első oldalain. [...] A

nem handabandázó partner a szolid, kellemes külpolitikai partner. Hosszú távon a diszkrét magatartás kifizetődik.” No, lám. Vajon Orbán Viktor tartja-e ehhez magát? – Sült húst ebédeltem zsenge borsóból készült főzeléssel. Igen jólesett. Pönci túrós lepényt is sütött. Azt délutánra tartalékolom. Fél ötig aludtam is, nem is. Akkor betoppant Zita. Megtudtam tőle, nincs meghatározott munkaideje, annyit dolgozik, amennyit az általa felvállalt projektumok alapos, mielőbbi befejezése megkíván. A projektum realizálásának elszámolása alapján fizetik ki a járandóságát. Meg van elégedve ezzel a renddel. Megtudtuk, saját munkája miatt pénteken Londonba utazik, s csak vasárnap este jön vissza. Amit Stefan, az unokám hazaküld, azt hozza magával. Fél nyolckor jelentkezett Rudi Sova. Megérkezett Budapestről. Majd holnap eldől, vajon kedden vagy szerdán találkozunk-e. Esik az eső, sőt villámlott is.

Benes József (Komáromi Dóra fotója)

A csapás mentén

I. fejezet A gyarapodás

*„A tisztességes vagyon tíz eset közül kilencben olyan
vagyon, amelynek elfelejtették az eredetét.”*

(E. Rey)

Apjuk és Anyjuk házasságkötése semmiképpen sem nevezhető hagyományosnak, bár alapjában véve szinte ugyanabból a társadalmi rétegből származtak. A különbség csak annyi volt, hogy a helybeli, már csonka Nagy család Anyjuk kislány korában a parasztiból a kispolgári életforma felé indult el, míg Apjuké, a Faragó család hajdan az iparosságtól indulva, majd az új környezetben váltva, szinte mindvégig megmaradt parasztcsaládnak.

Valamikor a XVIII. század vége felé érkeztek Szeged környékére Faragóék valahonnan a Felvidékről, ahol kádárok voltak. Keményfából, száraz tölgyekből készítettek főleg hordókat és kádakat meg faedényeket. Jól kereső kisiparosok voltak mindaddig, míg meg nem jelent az üveg- meg a zománcozott edény, azután a korábbi rendelésekre gyártás helyett vásárolni voltak kénytelenek. Később aztán a nagycsalád egy része megindult délnek, és Szeged környékén állapodott meg. Közben egyesek közülük a földművelésbe is belevágtak. A századforduló után az újra népes család egy része még tovább indult délnek. A Tisza folyó jobb partján lassan el-elmaradozott egy-egy ága a kisebb városokban.

Apjuk ága, két fiútestvér Közép-Bácskában kötött ki, s itt már nem a hagyományos kádármesterséget folytatták, hanem földet kaptak-vásároltak, helybeli jómódú parasztcsaládból nősültek, és a következő nemzedék már igazi parasztcsaláddá vált. A családi mesterség, a kádárság emlékét már csak az első családi tanyán, végül Apjukén a máig is megtalálható faragószék meg a régi szerszámok: a szekerce, a vonókések, a gyaluk őrzik.

A család tagjai magas növésűek voltak, még a nők is. A férfiak erősek, csontosak voltak, és csak ritkán, esetleg időskorukban váltak testes alkattá.

Jól föl találták magukat a városban, ahol végül gyökeret eresztettek.

Megtudták a városról, hogy nevét a tiszai szigeten épített néhai várról kapta, amely még a mohácsi vereség után is ellenállt a törököknek. Amikor Mária Terézia Bácskát gabonatermő vidékké kívánta tenni, a rendeletei nagyban hozzájárultak a város fejlődéséhez. A XIX. század derekától járási székhely lett, és elsősorban a mezőgazdaság, a földművelés által indult jelentős fejlődésnek, mert fölszántották a legelőket, kiirtották az erdőket, kiszárították a lápokot, réteket. Mindehhez hozzájárult a Tisza szabályozása, a vidéket az elárasztástól védő földgátak megépítése. A Duna–Tisza–Duna-csatorna torkolatának a város alá helyezése meg nagyot lendített a gabonakereskedelmen, mert a kikötőhöz vezető utca bal oldalán sorakoztak a nagy búza- és kukoricaraktárak, ahonnan a „kubikosok” hordták a gabonát a folyón és a csatornán közlekedő uszályokba. Vízi-, valamint szélmalmok és egy gőzmalom is működött már ekkor a városban. A megalakított fűrésztelepet meg a tutajosok látták el rönkökkel a Tisza legfelső szakaszáról.

*

Valójában már a helybeli Nagy családból származó anyai nagyanya (aki házasságon kívül született, s már háromgyerekes anya volt, amikor örökbefogadási szerződés alapján igazságügyi miniszteri rendelettel kötelezték apja családnevének a viselésére) házasságkötése sem volt szokványos. A családja kitagadta, mert nem volt hajlandó az általuk választott férjjelölthez hozzámenni, hanem megszökött az egyik helyi táncmulatságon megismert fiatalemberrel. Ez a későbbi nagyapa a szomszéd falubeli egyik parasztcsalád fia volt, aki azonban Pesten élt. Hivatásos katona volt, őrmester a tizenkettedik gyalogezredben. Nősülése után felmentést kapott, s talán dacból nem szülőfalujában, hanem a városban telepedtek le. Saroki házat vettek nagy telekkel a Nagy családdal párhuzamos utcában, és földművelésből éltek. Szorgalmasak voltak, s így a család lassan gyarapodott. Amikor kitört az első világháború, a harmadik, a legfiatalabb gyerek, a későbbi Anyjuk, akit a gyermekei szólítottak később így, iskolába indult már, s ekkor az apjuknak szinte elsőként be kellett vonulnia a hadseregbe.

Nehéz évek köszöntöttek ezután a családra, de az anya szívósan küzdött a gyerekekért, helyállt férje helyett is, aki nagyon hiányzott nekik, akit annyira visszavártak már, és akiért esténként közösen imádkoztak.

Anyjuk már harmadikos volt, amikor egy nap tragikus hírt hozott a posta, a családfő ugyanis Galíciában hősi halált halt. Pedig éppen szabadságra jött volna, ahogy egyik később hazakerült társa mesélte, de ő a katonái kéréseire maradt még, mert heves csata volt kilátásban.

A családi hagyatékban máig ott van a féltve őrzött „A magyar vörös kereszt tudósító irodája PORTÓMENTES VÁLASZ LEVELEZŐ-LAP.”-ja, amelyben így értesítették Nagy Jánosnét: „A katonának, akiről válasz adatik / I. Neve Nagy János, Bácsföldvár 1879. / Rendi fokozata őrmester / Csapatteste és beosztása 315. népf. gy. ezs. I. zlj. 3. száz. / Sebesülése vagy betegsége (áthúzva) Hősi halált halt 1917. június 5-én.”

Családja, amely kitagadta őt, a történetek után megenyhült, támogatni akarta a csonka családot, de az anya konokul visszautasított mindent. Amikor a fia megnősült, kiadta neki a jussát, idősebb lányát hozománnyal férjhez adta, majd a megmaradt földeket eladta, s a talpraesett már nagylány Anyjkkal a telken egy akkor modern kétszobás házat építettek cserépálmakkal, angolvécés, kádas és vízmelegítőszobával meg egy nagy víztartállyal a padláson, amelyet a főépülethez kapcsolódó egyvezes alsó konyhából kézi pumpával lehetett feltölteni az ásott vagy az esővizess kútból.

Ettől kezdve részben ebből éltek aztán, mert kiadták a jómódú Neumann zsidó családnak. Anyjuk rendszeresen be is segített nekik a ház körüli munkákban: gondozta a bejárat melletti rózsakertet, bevásárolt, vizet pumpált a tartályba, tűzrevalót készített elő.

Mivel a telek nagyobb része a régi háznak maradt, hisz az újnakk csak bejárata volt az utcára, így az udvarukban igen nagy porta maradt ahhoz, hogy ott beterejjen a szükséges zöldségféle, sőt gyümölcs is. Szőlő, virág meg sok rózsza is volt ott mindig. Baromfit és kecskét is tartottak, csak disznót nem Neumannék kérésére. A vágni való hízőt mindig az egyik szomszédban vették meg és ott is ölették le, dolgoztatták fel.

Anyjuk sokáig édesanyja mellett maradt, nem ment férjhez, pedig az egyik utcabeli fiatalembernek, egy Faragó fiúnakk, Bélának nagyon tetszett, s ő sem maradt közömbös iránta. Vágyuk, hogy összekerüljenek, azonban nem teljesülhetett, mert a fiú szülei a régi családi szokás szerint már választottak menyüknekvalót, aki szép hozománnyal, tíz hold földdel érkezett volna a családba, s ettől nem tágitottak. Ekkor a fiú azt mondta Anyjuknakk, hogy várjon rá, ő megnősül, de gyerekük nem lesz, mert mihelyt megkapja a jussát, elvállik kényszerfeleségétől, s elveszi őt.

Az esküvőjük előtti éjszakát Anyjuk kis browning pisztollyal a kezében virrasztotta át. Nem kívánt élni tovább, de végül nem is volt ereje végznie magával.

Reggel a templomban meggyónta ezt az atyának, aki igyekezett megnyugtani őt, hogy helyesen cselekedett, mert Isten útjai kiismerhetetlenek.

A fiú szülei megörültek fiuk döntésének, de sejtették is talán, hogy mire készül, mert azt mondták, hogy nem jussolnak neki, míg nem születik unoka.

Szinte egy egész évtized múlt el így.

Közben Anyjuknak, aki nemcsak ügyes és szemrevaló, tűzrőlpattant és találóan szokimondó volt, hanem mindenhol helytállt, hisz egymaga rendezett mindent a házépítéssel kapcsolatban is, az évek során igen sok kéreje akadt még az úgynevezett úri társaságból is, de ő következetesen mindenkit kikoszorozott.

Aztán egy nap minden előzmény nélkül váratlanul megbetegedett, de még Neumannék háziornosa sem tudta megállapítani, mi a baja. Eltűnt korábbi életkedve, magabiztossága. Édesanyjának úgy tűnt, hogy halálos beteg. Senki nem tudta még azt, amit ő már talán megérezett, hogy Bakosék végre unokát várnak. Édesanyja kétségbeesetten virrasztott mellette, állandóan imádkozott, míg egyik vasárnap váratlan meglepetés nem érte a családot.

Újabb kérő kopogott be hozzájuk. S nem is akárci. Egy másik Faragó, már nem fiú, hanem férfi. „Volt” szerelmének egyik unokabátyja. Azt mondta, hogy régóta kedveli őt, tud a történelekről, és mindeddig csak távolról csodálta őt. Ugyanakkor ő már önálló, elegendő vagyona van, nem függ senkitől, és állandóan vele lesz, gyógyíttatni, ápolni fogja őt, amíg kell, ha hozzámegy. Anyjuk természetesen ismerte őt, hisz unokatestvérek voltak Bélával. A legfiatalabb fiú volt a családban, és a hagyomány szerint ő maradt a szüleivel, illetve ekkor már csak özvegy édesanyjával. Természetesen tudott a korábbi családi tragédiájukról is, hiszen nagy port vert fel annak idején a városban.

A két sokgyermekes Faragó család egyik, Apjukék ága természetesen a legidősebb fiát, Dezsőt nősitette ki először. Olyan megszokott, előre megbeszélte nász volt. Nem is volt gond jó ideig, a harmadik gyermekük volt már úton, amikor bekövetkezett a szörnyű gyilkosság. A velük szomszédos tanya mögött úgy jó dűlőnyire Dezső anyósa és a kissé fura természetű sógora, Marci élt, mert a családfő, mint sokan mások is abban az időben, nem tért vissza a hosszan tartó háború után. Így a családi hagyomány szerint az egyetlen fölnőtt férfit, azaz Marcit illette meg a vezető szerep a családban. Amikor azonban jó néhány év múltán a családapa váratlanul mégis hazakerült a hadifogságból, kiesett Marci szájából a mézeskanál, ahogy akkoriban mondani szokás volt, mert természetesen ő vette át fiától a család irányítását. Az apa nagy akarátú, szigorú ember volt, aki inkább szegylle, mint szerette a fiát.

Nem sokkal később az egyik őszi hajnalon földúltan verte fel Dezsőéket anyósa, hogy nagy baj van náluk, jöjjenek át azonnal hozzájuk. Ott volt mit látniuk. A csárdából az éjjel ittasan hazatért Marci baltával agyonverte az apját, mert nem tudta elviselni annak bánásmódját, vagy inkább azt, hogy már nem ő volt az úr a családban.

Dezső azonnal indult volna jelenteni a történeteket a városi hatóságánál, de anyósa, majd a felesége is kérlelték, hogy ne menjen, nem tudja meg senki, majd azt mondják, mivel korábban eladott jó néhány tehenet, meg összeszedett minden pénzt a tanyán, és valószínűleg visszament oda, ahonnan jött, mert ott biztosan van valakije. A holttestet elásták, a lóistállóban a jászol alá, majd jelentették az eltűnését. Mivel a hatóságok nem találtak semmi gyanúsítást, ennyiben is maradt volna, ha Marci egy alkalommal a tanyavilági csárdában kapatosan el nem szólja magát. A csendőrök aztán kiverték belőle az igazságot.

Így került börtönbe bűnrészesség miatt Dezső is.

Tettével valójában „eltemettette” az öreg Faragót, az apját is, aki köztiszteletnek örvendett a városban, és büszkesége miatt képtelen volt elviselni a családot ért hatalmas szégyent, ezért magába zárkózott, és ki sem lépett többé az utcára. Jó fél év múlva meg is halt. Apjuk emiatt többé nem állt szóba a bátyjával, meg sem látogatta a börtönben. Amikor a rendszerváltás után kiengedték őt a fegyházból, csak Anyjuk kérésére, aki a megbocsátás üdvösségét hangsúlyozta, ment el halála előtt a betegágyához.

A családnak nyolc fölött gyereke volt már ekkor, hiszen mindig sok kézre volt szükség a tanyán, ha gyarapodni akartak. Négy férfi és négy nő. Az akkori szokás szerint a lányoknak, amikor férjhez mentek, mindjárt kiadták a jussukat. Mindhárman tíz-tíz hold földet meg sok jószágot örököltek. A legfiatalabb ekkor még eladó lány volt. Mivel a családfő, a nagypapa nem hagyott maga után végrendeletet, a hatóság megállapította az összvagyon értékét, amely jóval meghaladta az akkori egymillió dinárt, s az akkori törvényes rendelkezések alapján osztották szét a jussot. Így a feleség a fél házat és az egész ház élvezeti jogát meg húsz hold földet örökölt. A négy férfitestvér és a húguk meg egy-egy nyolcad házrészét meg tíz-tíz hold termőföldet azzal, hogy Apjuk, a legfiatalabb fiúgyermek a tanyával együtt kapta a földjét. A már férjezett három lánynak ezúttal már csak egy-egy nyolcad házrész jutott, hisz ők már hozományként megkapták annak idején a tíz hold földrészüket.

Apjuk a családot ért szégyen miatt pár évig nem járt a városba, a tanyán lakott, és csak anyját látogatta rendszeresen. Még hajadon hűgát is messze lakó rokonaikhoz költöztette, hogy ott tisztességesen férjhez mehessen. Csak pár év múlva tért vissza élete a régi kerékvágásba, amikor lassan fele-

désbe merült a szörnyű esemény, a családot ért nagy szegény. Ekkor kiadta megművelésre az összes földjét a tanyával együtt, és hazaköltözött anyjához a családi házba. Később megvette anyjától a húsz hold földjét is, megkifizette a városközponti kávéház el nem nyert részét is.

Akkoriban mindezek ellenére furcsállotta Anyjuk, hogy a jó módú és jóképű fiatalember, aki egyébként nagy nőcsábász és kártyás hírében állt, miért nem nősült még meg, de ekkor ott a betegágyán gondolkodás nélkül visszautasította őt.

Apjuk azonban állhatatos maradt, még a második kikoszarzás után sem csüggedt, hanem harmadszor is bekopogott hozzájuk.

Ekkor Anyjuk, aki vallásos szellemben nevelkedett, úgy érezte, ahogy később a gyerekeinek mesélte, hogy ez biztosan a jóisten akarata volt, így végül igent mondott neki.

Hamarosan föl is épült apátiájából, összeházasodtak, s mire Béláék fia megszületett, már rajta is látszott, hogy úton az első gyermekük.

Az új pár Faragóék családi házában lakott a Faragó mamával. Amikor egy alkalommal Anyjuk elmondta az anyósának, mit ígért neki Apjuk a lánykérés alkalmával, a Bakos mama figyelmeztette őt, hogy majd megtudja, milyen konok a Bakos-fajta. Apjuk azonban rációzott az anyjára, illetve a saját génjeire, mert Jani, a legfiatalabb gyerek, aki legtöbb időt töltött velük, csak egy alkalommal tapasztalt összetűzést a szülei között. Akkor, amikor egyik ősszel szántáskor Apjuk abbahagyta délben a munkát, és leültek a gangon ebédelni. Apjuk megkóstolta az ételt, aztán hirtelen fölállt, és indulatosan kidobta az udvarra a tányérral együtt.

– Mi ez?!

Anyjuk elsírta magát, és később is csak ezt mondta a kisfiának:

– Pedig azt ígérte, hogy ha kell, ápolni fog egész életében.

Apjuk sosem beszélt a gyerekeknek a családjáról, a múltjáról, csak Anyjuktól tudtak meg egyet-mást. Korábban szokásukká vált, hogy vasárnap délutánonként kocsira ültek, hátul a kocsiderékban a gyerekekkel, és meglátogatták egyik vagy másik nővéréüket. Ez egy félórai nyugodt kocsikázást jelentett a poros dűlőutakon. A föl nőttek aztán rendszerint a gangon beszélgettek, a gyerekek meg, hisz ott is volt belőlük, kint a széles tanyaudvaron bújócskáltak vagy zavarócskáltak. Így ott sem tudhattak meg semmit a családról, a múlttól.

Hamarosan öröm és bánat is érte a családot, mert Faragó mama épphogy csak megérte az Anyjuk szülte új, már sokadik unokáját. Halála után a család átköltözött Anyjuk házába, mert Neumannék az újabb háború derekán, amikor erre a vidékre is elért a zsidógyűlölet előszele, fölszedték a sátorfájukat.

Talán még időben, bár sosem jelentkeztek többé. Mindenesetre, mikorra errefelé ért a háború, ők már igen messzire juthattak.

Az újszülött kislányt a családi hagyomány alapján Anyjuk nevére keresztelték, így Mária lett.

Apjuk neve után meg ugyanígy lett alig másfél év múlva Károly a második gyerek. A harmadik meg már a megváltozott társadalmi körülmények között jött a világra.

*

Amikor bejöttek a városba az oroszok, a család már kint volt a tanyán. Nem a sajátjukon, hisz azt kiadták bérbe, hanem a szomszédoson, Apjuk legfiatalabb bátyjácán. Már lőni is kezdték a várost, mire ők gyalogosan a határba értek a két kicsit tolvaj a babakocsiban. Mivel a fölszabadító sereg errefelé nem talált ellenállásra, hamarosan viszonylagos nyugalom honolt a városban, így nemsokára ők is visszatérhettek elhagyott otthonukba.

Szerencséjük volt, mert az anyai nagymama kiötlötte, hogy átköltözik az új házba, amikor civil házaknál kezdték ideiglenesen elszállásolni az orosz katonákat. A sajátjába meg elhívta a fiát, Anyjuk bátyját, aki jól tudott szerbül, így végül csak egy csörgőórát vittek el tőlük, amelyet nagyon megkedvelt az egyik Oleg nevű baka.

Boldogok voltak, a nagymamával együtt örültek a kicsiknek, de nem sokáig, mert a rendszerváltással együtt csakhamar megkezdődött a család kálváriája. Azzal kezdődött, hogy az új hatalom nem a korábbi úton folytatta, hanem egy új csapáson indult el, azt igyekezett kitaposni magának. Így előbb jött a kötelező terménybeszolgáltatás, az úgynevezett „padlássöpítés” időszaka, amely során Apjuk bajuszát sem kímélték, majd elkobozták az összes földjét a tanyával együtt azzal az indokkal, hogy nem földműves, mert nem maga művelte a birtokát. Ez igaz is volt. Tisztviselőként tartották számon, mert a városi vadászegylet titkári teendőit végezte, ugyanis népes családjuk férfitagjai, korábban apja is, fivérei is mind szenvedélyes vadászok voltak, s csak ő fejezett be közülük hat osztályt, így a vadász kollégák többsége mellette tette le a voksot. Nem hagyta azonban annyiban a dolgot, küzdött a családjáért. Mivel sosem volt semmilyen nézeteltérése a kollégáival, megkérte szerb vadásztársait is, tanúskodjanak mellette, hogy nincs más foglalkozása a földművelésen kívül. Az új hatalomban is volt vadásztársa, így végül sikerrel járt, az új hatóság megváltoztatta korábbi határozatát, és ők mindjárt ki is költöztek a tanyára. Bár Apjuknak is szokatlan volt újrakezdeni, Anyjuk is csakhamar belejött a tanyai teendőkhöz, csak a tehénfejéstől húzódozott eleinte. Nem esett nehezükre az egész napi munka, mert boldogok voltak, hiszen hamarosan jött

a harmadik gyerek, akit, mivel mindkét nagyapa János volt, szintén a családi hagyomány szerint, az ő nevükre köröszöltek.

A sors azonban nemsokára ismét közbeszólt, tovább sújtotta őket, mert a kis Jani alig féléves korában tüdőgyulladásban meghalt. Bár a tragédia összetörte a szülőket, továbbra sem csüggedtek, így Anyjuk jó másfél évre újra fiúgyermeknek adott életet, akit nemcsak a nagymama, a rokonság meg az ismerősök megrökönyödésére, hanem még az atyáéra is, újra Jánosnak szándékoztak köröszölni. Azonnal le akarták őket beszélni erről, mert szerintük ez szentségtörés, és csak újabb bajt, tragédiát okozhat. Ők azonban kitartottak elhatározásuk mellett. Anyjuk azzal érvelt, hogy csak a jóisten tudja, miért vette el tőlük a második fiukat, és miért sugallta nekik, hogy ez a csöppség is az ő, illetve a nagyapák nevét viselje.

Ennek ellenére ösztönösen mindig fokozottabban féltették meg bizonyosan szerették is őt, mint a testvéreit, bár tudatosan sosem tettek különbséget közöttük.

Továbbra is a nagymama ügyelt otthon a házukra, hisz ők csak vasárnaponként kocsikáztak haza a városba. A lovas kocsit Apjuk szülőházánál hagyhatták, mivel ő két testvérenek a házrészét is megvette, s így majd fél ház az övé volt, de az istállón kívül csak a nagy gyümölcsös kert felét használták. Otthon rendszeresen elmentek a templomba, míg a nagymama a kicsikkel maradt, majd Anyjuk ebédet főzött, Apjuk meg visszament a központba, ahol sorstársaival az időszerű szakmai problémákat, teendőket vitatták meg. Ebéd után szokás szerint egy-másfél órát pihentek, majd irány vissza a tanyára. Hétköznaponként csak akkor ment valamelyikük haza, ahogy később a várost mindannyian nevezték, ha a piacon kellett eladni valamit, vagy kukoricát daráltatni, búzát őrltetni a legközelebbi malomban.

Közben az új hatalom az első földreform által meghagyott húsz hektár termőföldjüket a második reformmal tíz hektárra csökkentette. Szerencsájükre mind ott volt a tanya körül.

Amikor már a harmadik gyermek, azaz a második kis Jani is totyognifutni kezdett tavasszal a kicsibék, kacsák után, tovább folytatódott a sorscsapás azzal, hogy úgynevezett „zádrugába”, azaz termelőszövetkezetekbe kényszerítették a földműveseket, akiknek el kellett hagyniuk a tanyájukat. Apjukék úgyszólván mindent kénytelenek voltak hátrahagyni, mert nem volt hova pakolniuk. Anyjuk pici udvarába csak egy pár südő meg némi baromfi került. Apjuk szülői házrészébe már korábban lakót költöztettek, a társtulajdonos család meg, amelynek legidősebb fia már korábról is ott lakott, nem engedett semmit oda pakolni, mert sietve a Szili szülők is oda költöztek, mivel nem volt más otthonuk a tanyájukon kívül.

Ezzel egy vég nélküli pereskedés indult meg a két család között.

Pár év múlva Apjuk kávéházának a bérlete is megszűnt, mert azt a Jedinstvo Vendéglátóipari Vállalatnak utalták át, amivel nem egyeztek, s nem is vették fel a bérletet. Ezt nem tették jól, mert végül a városi bizottság az épületet a telekkel együtt nacionalizálta, a bérletet meg utólag már nem kaphatták meg, mert a vállalat a szükséges renoválásokra hivatkozott. Anyjuk, mintha megérezte volna ezt, már korábban azt javasolta Apjuknak, hogy költözzenek oda, de ő ezt határozottan elvetette:

– Nem nőhetnek fel a gyerekek egy kocsmában!

*

Bár fölsejlett, hogy a kezdeményezés az orosz kolhozok mintájához hasonló, a földműves termelőszövetkezetekkel is átejtették a földtulajdonosokat, mert háromévi közös társulási szerződést írtak alá velük. Erre kényszerítették őket, de utána automatikusan meghosszabbították, mert a földtulajdonosokon kívül mindenki más jól járt a közösben. A tanyákon állatfarmokat, gépparkokat létesítettek, a lakóépületekbe meg szegény családokat lakoltattak, akik ott aprójószágot tarthattak, amelyeknek a takarmányból is jutott, s ott voltak a kertek, a gyümölcsfák, a szárízék és a csu-ma meg tüzelőnek.

Apjukéknak meg semmi más az ő munkabéréen kívül. Abban az évben, amikor Anyjuk a második kis Janit szülte, Apjuknak alig kettőszáz munkanapja volt, s a család az anyai nagymama besegítése ellenére is éhezett. Karcsira például, aki egyébként is vézna volt, azt mondta az orvos, hogy angolkóros.

Ekkor Apjuk kétségbeesésében megismételte korábbi kérelmét:

„S. R. Z. Tisza vezetőségének Becej

Alulírott értesítem a szövetkezet vezetőségét, minekután 1952 év II. hó 12-én már egy ízben beadtam a kilépési nyilatkozatom, ami mindez ideig rendezetlen maradt. Ez év III. hó 28.iki rendelet lehetőséget nyújt a kilépésre. Saját elhatározásomból megismétlem korábbi nyilatkozatom. Kérem a vezetőséget, hogy tagjai sorából haladéktalanul töröljön. A rendelet értelmében kérem a telekkönyvi tulajdonomba való visszahelyezésem. Egyben az élő és holt inventáromat is teljes egészében bocsássák rendelkezésemre.

Továbbá a tanyámon történt rombolásnak 1949 évi III. hó 4.iki állapotára való visszaállítását, ami áll 1. drb 18 m góré, 1 drb 6 m kocsfészter, a tanya körüli drótkerítés ami kitett 220 folyómétert és 6000 téglá, ami szintén a tanya egyik oldalán volt. Kérem mindezek visszaállítását.

Egyben tudomására adom a szövetkezet vezetőségének hogy én 1952 III. hó 12ike óta a szövetkezettől semmiféle javakat nem élveztem, mert

az akkori vezetőség a kérésem konokul elutasította. Az időtől én semmiféle beruházásokat nem ismerek el a beadott vagyonomra. Akori kijelentésem ismétlem, hogy én 3 évi közös használatra adtam be mindent a szövetkezetbe és én a 3 éves aláírásomnak eleget tettem.

Becej 1953 V. 26

Tisztelettel Faragó Károly”

Egyébként a belépéskor a tanya a földdel együtt ki volt adva bérbe, jószága nem volt, így csak a tanyát becsülték fel. A lakóépületet 285, a cselédházat, 130, a ló- és ököristállót 230, a górért 110, a fészereket 90, a jelentősebb mezőgépek közül meg a búzavetőgépet 55, a kötözős aratógépet 192, a kukoricaültetőt 52, a hosszú kocsit 42, a féderes kocsit 55, az új Kormick kaszálógépet 136, az akácokat meg, amelyekből alig maradt, 78 ezer dinárra becsülték.

Mivel a második keresetére sem jött válasz a szövetkezetből, s tovább súlyosbodott a család helyzete, Anyjuk, aki tigrisként volt képes harcolni a családjáért, elment a szövetkezet igazgatói irodájába elpanaszolni, hogy a hattagú család nem tud megélni Apjuk szövetkezeti béréből. Az igazgató durván kiutasította, hogy mit képzél:

– Ne kéregeessen, a szövetkezet nem szegényház!

Ekkor kétségbeesett lépésre szánta el magát. Egyik jó szándékú régi ismerősük tanácsára elhatározta, hogy elutazik Belgrádba, elmegy Josip Broz Tito elnöki kabinetjébe elpanaszolni a család nehéz helyzetét.

*

Nagyon merész vagy inkább kétségbeesett lépés volt ez, hisz szerbül is alig tudott, de anyai ösztöne hajtotta, mintha hallotta vagy olvasta volna már a Voltaire-nak tulajdonított mondást, amely szerint a kétségbeesés már sokszor nyert csatát. Újszülött kisfiáért küzdhetett így, nehogy őt is elveszítse. Nem is hagyta őt el, a karján pólyában vitte magával. Apjuk kíséerte ki őket a másik két gyerekkel, Marival és Karcsival hajnalban az állomásra. A két gyerek a vonat indulásakor alig tudott elszakadni Anyjuktól.

– Legyetek jók, estére újra együtt leszünk – nyugtatta őket.

Olyan messzire nem is utazott még Anyjuk, de nem félt, bízott az igazukban. Még aggódó Apjukat is ő nyugtatta, hogy bízson benne, vigyázzon a két nagyobb gyerekre, míg ő odalesz, s ne féljen, a jóisten biztosan útbaigazítja őt. Útközben csak a pici Janira nézett, aki nyugodtan aludt a karjaiban, és ez mindig új erőt öntött belé. Újvidéken átszállt, majd útközben újra megszoptatta, tisztába tette a picit, és összeszorult szívvel arra gondolt, hogy nemsokára olyan idős lesz már, mint a bátyja volt, amikor meghalt. Magához vonta, megcsókolta, s szeme megtelt könnyel.

Szerencséje is volt, mert a vonatban egy idősebb úriember nem állta meg szó nélkül a szokatlan látványt, a háború előtti polgári ruhába öltözött negyven fölötti asszonyt, akin látszott, mennyire rajong a gyermekéért, ugyanakkor komoly gondok is emészthették, mert időnként elkomorodott. Nehezen indult a beszélgetés, mert Anyjuk kissé bizalmatlan volt, meg nem is értett meg mindent. Végül azonban csak szót értettek. Anyjuknak sikerült valahogy megértetnie a család gondját. Még azt a papírlapot is megmutatta neki, amelyen szerbül az állt, hova kell mennie: Odeka za žalbe građana u kabinetu Josipa Broza Tita. Útitársa ekkor azt mondta neki, hogy majd ő elvezeti, tudja, hol van, hisz személyesen is ismeri az osztály vezetőjét, Jovo Babićot. Anyjuk nagyon megörült, s nem győzte meghálálni segítségét, de az úriember csak annyit mondott, hogy örömmel tölti el, ha segíthet a bajba jutottakon.

Tolmács segítségével sikerült Anyjuknak ismertetnie családjának nehéz helyzetét. Miután jegyzőkönyvbe írták a panaszát, azt mondták neki, nem ő az első ilyen panasztevő, és azt ígérték, hogy hamarosan intézkednek.

Otthon aztán Anyjuk, miközben Mari és Karcsi is hozzá bújva lógtak rajta, örömmel mesélte, milyen szerencséje volt az úton, hogy a kabinetben meg azt ígérték, utánanéznék hamarosan a tényállásnak, mert mások is panaszt tettek már náluk.

Reményük azonban gyorsan szertefoszlott, mert pár nap után jött Anyjuk számára a feketeleves. Beidéztek a helyi belügyosztályra, az úgynevezett UDBA-ra, amely az egykori főutcai bank és takarékpénztár épületében székelt. Ott arról vallatták hosszan, hogy ki mondta neki, ki biztatta fel arra, hogy elutazzon Belgrádba Tito elvtárs kabinetjébe. Ő csak azt ismételte újra meg újra, hogy a gyerekei, a család anyagi helyzete, a nincstelenség, a szükség. Azt is elmondta, hogy a szövetkezetből mivel utasították ki, pedig ők annak idején nem vihettek haza semmit pici városi udvarukba, hanem mindent beadtak a földdel meg a tanyával együtt a közösbe, most meg nem tudnak megélni Apjuk szövetkezeti béréből. Az „udbások” nemcsak fenyegették, de attól sem riadtak vissza, hogy megkínózzák. Majdnem kicsavarták a jobb karját, ő azonban hajthatatlan maradt. Amikor Apjuk szinte magánkívül azt kérdezte, kik voltak, Anyjuk nem volt hajlandó elárulni, hanem azt mondta neki, hogy ne is gondoljon az esetleges bosszúra, mert azzal is csak a családnak ártana, majd a jóisten gondoskodik arról, hogy megbűnhődjenek a tettükért.

Kálváriája megismétlődött párszor, aztán hirtelen abbamaradt.

Apjuk nem ment többé a szövetkezetbe dolgozni, hanem Anyjukkal együtt kapálni jártak napszámba, majd a két nagyobb gyerekkel együtt krumplit szedtek azoknál a földműveseknél, akik a kényszer ellenére sem

tagosodtak be annak idején a szövetkezetbe. Ilyenkor a mama volt otthon a kis Janival. Anyjuk később is gyakran felemlítette Karcsi akkori fáradt panaszos szavait a krumpliszédéssel kapcsolatban, amikor Apjuk kapával forgatta ki a krumplibokrokat, az ő feladata meg az volt, hogy a vödröket cipelje, a krumplit a zsákokba öntse.

*

Aztán egy nap váratlanul fölvirradt a családnak, mert a városban elsőként visszakapták a szövetkezettől a tíz hektár földet a puszta tanyával, egy lóval meg parasztkocsival.

Ott a fővárosban valószínűleg beláthatták, hogy fordulatot kell vennie a megkezdett csapásnak, mert az így zsákutcába torkollana, hiszen a szövetkezetek nem bizonyultak sem hatékonyaknak, sem igazságosaknak.

Így végül csak egy kis szövetkezet meg a későbbi mezőgazdasági birtok maradt meg a város határában.

IV. fejezet A komisszóság

„Tartományi szinten határrendezési javaslatot terjesztettek elő, úgynevezett »kommasszációt«, hogy az ésszerűbb mezőgazdasági termesztés érdekében összevonják a város határában szétszórt parcellákat.”

(Újsághír)

A kommasszáció, a határrendezés lényege, logikája mindenképpen a mezőgazdasági termesztés fejlődését szolgálja. Azt az alapvető ésszerűséget, hogy sokkal hatékonyabban művelhető, optimálisan kihasználható a termőföld, ha egy komplex egységet alkot, mintha két-három vagy még több kisebb parcellából áll. Annak hatalmas előnye mindenki előtt világos volt, hogy ha mindenki beviszi az öröklés vagy a vásárlás miatt több helyen fekvő parcelláit a közösbe, és onnan aztán azok nagyságának és minőségének megfelelő földet kap egy parcellában. A magántermelők zöme azonban a korábbi tapasztalatai alapján mégis kétkedve fogadta az előterjesztett javaslat hírért. Annál is inkább, mert nemcsak az új hatalom előző és ellenük irányult intézkedései miatt volt bizalmatlan, hanem azért is, mert nyílt titok volt, hogy a helyi mezőgazdasági-ipari kombinát érdekében indították el az akciót szinte elsőként a tartományban.

A későbbi gyakorlat ezt sajnos igazolta is.

Az idegen kifejezés, a kommasszáció, ahogy azt az egyik helybeli kolléga találóan megírta, a kommisszágra asszociál. Az eljárás végrehajtói nem cáfoltak erre rá, mert ezúttal sem maradt el a hivatalos szervek balkáni át-
ejtési és maffiózó magatartása.

A Faragó család is fokozottan volt kénytelen a saját bőrén megtapasztalni ezt, mert habár a családi tanya közvetlenül a városba vezető kövesút mellett volt, mögötte a szabályos téglalap alakú tíz hektár termőfölddel, az új parcellát a határ másik részében jelölték ki számukra, távol a kövesúttól, ugyanakkor az új parcella háromszög alakú volt egy határcsatorna és az azt szelő dűlőút között. A „hab a tortán” azonban az volt, hogy a parcella nem tízhektárnyi volt, illetve pontosan: 10 ha, 75 ár és 10 négyzetméter, mint az eredeti parcella, hanem csak nyolc és fél, illetve pontosan: 8 ha, 52 ár és 60 négyzetméter. Tehát 1 ha-ral, 75 árral és 10 négyzetméterrel kevesebb.

Ez utóbbit az új parcella termőtalajának jobb minőségével indokolták, mert közvetlenül a Bakos-tanya mögött egy keskeny lapály húzódott, ahol hét-nyolc évenként feljött a talajvíz. Ilyenkor a tanya hátsó kapujánál lévő kis töltésen jártak át a földet megművelni. Apjuk fellebbezését másodsorra is visszautasították, és azt mondták, hogy ha elégedetlen, akkor forduljon a bírósághoz. Apjukék okulva a családi házrész és a városközponti kávéház kapcsán évek óta folyó pereskedésre, tudták jól, hogy ez mit jelent, ezért nem volt más választásuk, mint kénytelen-kelletlen belenyugodni az így kreált helyzetbe. Hiába hangoztatta Apjuk, hogy amióta a határcsatornákat kiásatták a földtulajdonosok hozzájárulásával is, azóta a korábban legelőnek minősített földek is éppúgy teremnek, mint az első osztályúak, az illetékesek a már elavult telekkönyvi adatokra hivatkozva elutasították beadványait.

Egyetlen előnye az volt a háromszög alakú új parcellának, hogy hosszában ott húzódott mellette a határcsatorna, és így mintegy negyven-ötven méter szélességben a kipárolgásnak, a hajnali harmatnak köszönhetően ott rendszeresen jobb volt a termés.

Apjuk azonnal elültetett egy eperfát a parcella dűlőút menti sarkán.

Az első években még hadakoznia is kellett az új szomszédok némelyikével, akiknek a parcellái az út túloldalán merőlegesen jártak ki a dűlőútra, mert azok rendszeresen beleszántottak a földes útba a Faragó-parcella kárára.

A tanyákkal kapcsolatban két lehetőséget látott elő a határrendezési eljárás. A volt tulajdonosok vagy elfogadták a bizottság által megállapított kártérítést, vagy a meghatározott határidőre maguk bontották le és takarították el azokat, hogy ősze művelhető legyen a parcella. Ha valame-

lyik szálláslakó nem volt hajlandó sem lebontani a tanyáját, sem elfogadni a fölkínált összeget, amely rendszerint méltatlan volt, az pert indíthatott a bíróságon, amelynek meg kellett állapítania az igazságos megoldást, de aki valamikor is pereskedett, az jól tudta, hogy nem bonyolódhat bele egy újabbba, amely előreláthatólag szintén hosszú évekig elhúzódhatott volna.

A helyi mezőgazdasági kombinát húzott legnagyobb hasznot az egészből, mert a határ rendezésével párhuzamosan átvizsgálták a termőföldek tulajdonjogát is. Nem véletlenül, hiszen sok parcella tulajdonjoga rendezetlen volt, amit több olyan példa is bizonyított, hogy valaki(k) a kataszteri hivataltól hallgatólagosan és igen előnyösen bérbe kapott „tulajdonos nélküli” földeket, ugyanakkor sok háborús menekült földtulajdonosa is rendezetlen volt még. Ezúttal mindezeket a parcellákat automatikusan a mezőgazdasági-ipari kombináthoz csatolták, mondván, hogy az pénzeli az eljárást, bár érdekes módon a birtokuk nagysága alapján a földek tulajdonosaival is megfizettették ugyanazt.

*

A határrendezéssel valójában a gyökerükből fordították ki a földműves családokat.

Ugyanakkor megvalósultak azok a korábban csak fölsejlő komoly politikai indokok is, amelyek érdekében lényegében az egész kommasszációt kitervelték.

Elsősorban nem azért osztották ki ott az új földeket, ahol nem voltak tanyák, hogy így könnyebb legyen kimérni a parcellákat, hiszen ez nemcsak kicsinyes, hanem nevetséges érv is volt. Sokkal komolyabb politikai törekvés húzódott meg az egész határrendezési akcióterv mögött: az önelátó és egyúttal a politikai törekvésekkel szemben is önálló kisgazdaságok mindenkori megszüntetése. Ezáltal itt megszűnt, örökre eltűnt egy, a napi politikától független igen népes társadalmi réteg.

A fogyasztói társadalom részévé kényszerítették őket.

S ez még nem minden, mert a hatalom politikai döntése a táj évszázados jellegét is alaposan megbolygatta.

A következményekre nem gondoltak, s így a tanyákkal együtt eltűntek a határból a fák is, az itteni élővilág oázisai. Nem véletlenül ültettek őseink nemcsak a tanyájukon meg az azt körülvevő kerítés mellett sűrűn, hanem az utak mentén is főleg akác-, eper- és jegenyefákat meg a ház mögötti kertben is gyümölcsfákat.

A határrendezés alapjaiban megbolygatta a határ évszázados egyensúlyát, hisz gyorsan pusztává vált a határ. Azóta szinte teljesen eltűnt vi-

dékünkéről a madárvilág. Fecskék, gólyák ma már csak mutatóban járnak erre. Apróvad is csak akkor lőhető, ha a helyi vadászegyesület tagjai nevelik fel és engedik el őket a vadászidény kezdetén. A nagyvadról meg ne is szóljunk.

Ugyanakkor nincs már semmi kinn a határban, ami a böjti szeleket fölfogná, hogy ne fújják tova a talaj felszínének humuszát.

Hogy őseink sokkal bölcsebbek voltak, mint a forrófejű, mohó politikusaink, akik ezúttal maguk alatt is vág(at)ták az ágakat, az nem kétséges, mert számukra csak az átejtés a lényeg, a következményekkel azonban nem számolnak.

*

Apjuknak volt a legnehezebb ezeket átélnie. Nem a tanya lebontása körüli nehéz munkálatok miatt, bár hetvenen túl már ez sem volt könnyű a számára, mégis belemerült a munkába. Hogy gyökerei elvesztése vagy az emlékezés-búcsúzás készítette-e erre, arról sosem beszélt.

A tanyával együtt a múltjától, az őseitől szakították őt el.

Korábban a szülői háztól-háztól sem volt könnyű búcsúznia, amikor nagyon elfajult a viszony a társtulajdonossal, aki építeni szeretett volna már a telken, s mindent megtett ennek érdekében. Tudta jól Apjuk, hogy nem harcolhatja ki igazságát a bíróságon, pedig nagyon jól jött volna a tanya lebontásakor a jószág, a sok faanyag és minden más elhelyezése. Korábban abban bízott, hogy sikerül elkülöníttetnie a háromnyolcad házrészt, ugyanis annak idején csak a legidősebb bátyja és a húga adta el neki az örökölt részét. A többiek Sziliéknek adták el, mivel azok többet kínáltak, sőt az átíratást is magukra vállalták, bár ezzel végül átejtették őket. Pár év múltán, hogy a család Neumannék távozása után átköltözött Anyjuk házába, lakókat költöztettek Apjuk házrésszébe, egy idősebb házaspárt. Sziliék meg mindenbe belekötöttek, leszedték Apjuk kerterésében is a gyümölcsöt, nem hagytak helyet a lovaknak az istállóban, amikor ők hazajöttek a tanyáról. Ugyanakkor apróságok ürügyén pert is indítottak. Egy alkalommal még a lovas kocsi egyik kerékszögét is kivették, s ha Apjuk útban a tanya felé nem észlelte volna, hogy a jobb első kerékkel valami nincs rendben, még tán komolyabb balesetet is szenvedhettek volna. Sziliék legidősebb fia lakott már ott, majd a határrendezés miatt az egész család oda költözött, mert nem volt másik házuk a városban.

Így nem maradt más lehetősége Apjuknak, mint Nagyékhoz, azaz Mariékhoz fordulnia. Ekkor bánta már, hogy amikor a kávéház részét ki kellett fizetnie, nem hallgatott özvegy édesanyjára, hogy adjon el földet, és abból fizesse ki, mert akkor lett volna miből megvennie a többi testvére

házfűrészt is, ahova ezúttal odahordhatott volna mindent a tanyáról. A földet pedig különben is elvették.

Bár fiai azon a nyáron ott voltak mellette, hisz Jani nem utazott ekkor, Karcsi meg a nagy munkaidény ellenére is kicsikarta évi szabadságát, és segítettek mindenben, a megoldást mégis Nagyék jelentették, mert szintén földműves család voltak, csak ők már korábban beköltöztek a tanyáról, mert nagy portájuk volt, hiszen megvették a szomszédjuk kertjét is. A nagy fészker alatt ott sorakoztak a mezőgépek, a traktor, a pótkocsik. Az egész család készségesen segített nekik a tanya lebontásában, az anyag hazahordásában.

A kommasszációs eljárás során fölbecsülték a tanyákat, és azon a nyáron a tulajdonosaiknak két lehetőséget kínáltak fel: vagy fölveszik a megállapított összeget, vagy maguk bontják le, és a tanya általuk megállapított értékének felét is megkapják, hogy kötelezően el is takarítsanak mindent. A legtöbb szállás tulajdonosa ez utóbbit választotta. Apjuk is úgy döntött, hogy lebontja a tanyát, és az őszi munkálatokra beművelhetővé teszi majd a talajt, hisz a bizottság által a szállásukért megszabott összeg méltatlanul előnytelen volt.

Jani számára is nehéz időszak volt ez. Nem az egész napi munka esett neheze, hiszen mindig jó erőnlétben volt. Bár Apjuk sosem panaszkodott, nem mutatta ki, mi játszódik le benne, Jani, aki Anyjuk után legtöbb időt töltött vele, érezte, mi játszódhatott le a lelke mélyén.

Kisgyerek korában mindig mellette volt, és Apjuk sokat mesélt neki a tanyán történekről meg a szüleiről, a nagyszüleiről, a testvéreiről, hisz három bátyja, három nővére és egy húga is volt. Azokról a családokról is sokat hallott, akik annak idején a kövesút felé nyíló kapu mögötti cselédházban laktak.

Szinte látta Apjukról, hogy melyik kivágott fa, melyik ajtó vagy ablak, a kút, a góré, a belső udvar közepén trónoló galambdúc vagy a hatalmas jegenye milyen szunnyadó emlékeket szakítottak fel, keltettek életre benne. A szorgos kis csapatnak végül sikerült időre, az őszi munkálatok kezdetére lebontani a tanyát, és eltakarítania mindent, beművelhetővé tenni a helyét. Amikor Ákos az utolsó fuvarral megindult a város felé, Apjuk mindaddig meredten bámulta a szálláshely világosabb foltját, ahol szinte egész életét leélte, míg az el nem tűnt a látóköréből.

Otthon aztán sokáig nem találta a helyét Anyjuk házában kis udvarában, ezért sokat időzött lányáéknál. Segített a tanyai góré anyagából kibővíteni a kukoricatárolójukat, kicserélni az apró kiscserepeket az ólakon a tanyáról hozott nagy vörös cserepekkel, összevágni és széthasogatni azt a sok fatörzset és vastagabb ágat.

Átérezve Apjuk lelkiállapotát, aki csüggedten ült egy tuskón az udvaron, Mari fölháborodásában, a legutóbbi irodalomóra anyagától indíttatva, ezt találta mondani a férjének:

– Újra a bitangok országában élünk! – utalt Ady egyik gondolatára.

Ákos meglepődött felesége indulatos kifakadásán, de apósára tekintve megértette, mire célzott, és nem feszegette tovább a dolgot, hanem magához vonta őt, megcsókolta, és csak ennyit mondott neki:

– Sajnos, a történelem időnként ismétli önmagát.

A fiatalasszony görcsösen férje nyakába borult, és elsírta magát.

*

A következő év nyarán a háromszög alakú csatorna menti új parcella aranylón csillogott a délibábos verőfényben, és hosszú idő után ekkor látott először Jani Apjuk arcán halvány mosolyt végigsuhanni. Előző őszön Mari férjével, Ákossal az egészet búzával ültették be, miután a tanyáról, az istálló mögötti nagy akolögödrből ott terítették szét a tehének által keményre döngölt érett trágyát, amit a V alakú taposóvágózás után lehetett csak villázni a pótkocsikra. Utoljára zsongott be akkor Mitvisz is, az ügyes kis pulikutya meg a macskák is a menekülő patkányokat fogdosva, amikor a taposóvágó megbolygatta valamelyik fészüket.

Nemcsak a trágyázásnak, hanem valószínűleg az új búzafajtának is köszönhetően olyan búzatermése lett, amilyen korábban sosem volt, bár ez csak ideig-óráig vigasztalta, hiszen továbbra sem találta többé a helyét, gyakran csak járkált céltalanul fel és alá a kis udvarban. Úgy érezhette magát, mint a kalitkába zárt madár, vagy inkább az először állatkerti ketrecbe került vad. Próbált ő beolvadni egyik-másik társaságba az iparosok, a nyugdíjasok otthonában, mert a hosszúra nyúlt legénykorában igen élénk társasági életet élt, hisz a kávéháza is megvolt mindaddig, míg nem államosították. Kortársai, régi barátai vagy elháltak, vagy nem jártak már nyilvános helyekre. Valahogy nem ment a dolog. Amikor meg párszor leült valahol, mert nem volt ki a társaság, zavarta a zaj, a lárma, mert a hallása nem volt már a régi. Gyakran többször is meg kellett kérdeznie egyet-mást. A fiataloknak meg az nem tetszett, hogy ő nyugodtan, lassan kártyázott, várni kellett rá, meg pénzbe sosem volt hajlandó játszani. Legénykorában ugyanis nagy kártyás hírében állt, de a harmadik lánykérés alkalmával megígérte Anyjuknak, hogy többé sosem fog tétre kártyázni. Ugyanakkor a preferanszot, amit leginkább kedvelt, nem úgy játszották már, mint régen. Annak idején nem volt úgynevezett „refetli”, amikor, ha nem köt senki, húznak egy vonalat, és a következő kötés alkalmával mindhárman duplán írják a kötetést is meg az ütéseket is. Apjuk ifjúkorában, ha

más nem, az osztó köteles volt kötni, és olyankor nem lehetett megkont-
rázni. A lényeg azonban az volt, hogy már nem tartozott közéjük, mintha
más világból jött volna, ezért hamarosan ki is maradozott.

Ekkoriban hallotta Jani először a szüleit összevitatkozni.

Sosem hitte volna, hogy ott a csatornaparti búzatábla mellett látta Ap-
jukat utoljára mosolyogni, mert lassan búskomorrá vált, de amikor a csalá-
di házrész elkülönítésének a lehetősége is köddé vált, még akkor sem pa-
naszkodott semmire.

Jani azonban nem hagyta annyiban, több orvosnál is járt vele, de mind-
egyik vizsgálat azt mutatta ki, minden szakorvos azt mondta, hogy nincs
semmilyen szervi baja, a korához képest nagyon is jól tartja magát.

Mire éppen megérte volna a nyolcvanadikat, távozott az élők sorából.

Halála után csupán azt a csatorna menti tizenöt hold földet örökölte
meg Anyjuk és a három gyerek. Anyjuk négy és fél, a gyerekek meg három
és fél-három és fél holdat.

Nemsokára Apjuk családi háza után örökölt háromnyolcad házrész is
sikerült jó áron eladniuk, mert meghallották, hogy Sziliék építeni szeret-
nének. Karcsi azt kérte, hogy hivatalosan zárják le az évtizedekig tartó pe-
reskedést, az öreg Szili azonban még a bíróságon sem bírta ki, hogy szó-
vá ne tegye:

– De mi lesz azzal, hogy mink harminc éven át tataroztuk, rendben
tartottuk az egész házat?

Erre a bíró is kijött a sodrából:

– Azt akarja, hogy megbüntessem a bírósági döntés semmibevétele mi-
att!? – kiáltott rá, s ezzel végre pont került az ügy végére.

*

A határrendezés sem a jéghegy csúcsa, sem a talpa nem volt, csak egy
az e vidéki politikai komiszságok közül, de azt mondják, hogy a sok ko-
miszság bár egy alkalommal minden bizonnyal alaposan visszaüt az elkö-
vetőkre.

Az északi tartomány politikailag mindig is érzékeny pontja volt a régi
meg az új Jugoszláviának, és a későbbi Szerbiának is, hisz az a két évtized,
amennyi az északi tartomány trianoni idecsatolásától a második világhá-
borúig eltelt, a történelem folyamatában talán még annyi sem volt, mint
vízcsepp a tengerben, hiszen még fél emberöltőt sem jelentett.

Ebből eredően a mindenkori politikai elit arra törekedett, hogy az
északi tartományt leépítse, betelepítésekkel mindinkább beolvassza az új
államba. Ezért szállították le például a második világháború után délre a
malmokat a városból, ezért erőszakolták ki később a tartományi autonó-

mia megszüntetését, majd újabban, a legutóbbi háborút követően szintén ezért meg a konkurencia ellehetetlenítése miatt „építették le”, azaz tettek tönkre a város teljes gazdaságát: újra a malmokat, a fékcsoveket külföldi rendelésre gyártó vállalatot, a vágóhidat, a szövő-, a kefe- meg a sörgyárat stb.

Az itteni nép nem harcias, nagy része „földhöz ragadt”, évszázadokon át megszokta, hogy szívósan dolgozik. Nem voltak sem a városnak, sem a tartománynak megfelelő vezető emberei, politikusai, akik a kellő időben kiálltak volna e vidékért. Például tömeges ellentüntetést szerveztek volna az úgynevezett joghurtforradalom idején, amikor lefizetett hangoskodó csőcseléket szállítottak a tartományi székvárosba az autonómia megszüntetéséért.

Ugyanakkor ezzel szemben az egykor elmaradott déli tartományt alaposan kiépítették, erősödő nemzeti egységét (miközben az ottani szerb lakosság nagy része elhagyta azt az elmaradott vidéket) pedig az északi tartománnyal ellentétben tolerálták. Ott nem történtek betelepítések, így igencsak összekovácsolódhatott és megerősödhetett az albán népesség, és ezért aztán végül egy, főleg az országunk részéről szégyenteljes háború után el is szakadhatott az országtól.

Ugyanakkor a sors iróniája lenne, vagy a számtalan politikai baklövés következménye, amit ez a város, e vidék lakossága megszenvedett? Ezt valószínűleg sosem tudhatjuk meg, de azt igen, hogy ezúttal is bizonyosságot nyert a mondás, miszerint a szegényt az ág is húzza.

Nyílt titok, hogy a nyugdíjalap kiürítése mire ment el, amit a későbbi nyugdíjas nemzedékek szenvedtek és szenvednek majd meg. Az meg már szinte természetes, hogy a további nyugdíjakat alkotmányellenesen csökkentették, sőt az elmaradt földművesadók be nem fizetése miatt az egyik szomszédos településen már megkezdték a termőföldek lefoglalását is akkor, amikor ott délebben nem számolnak fel hatalmas veszteségeket produkáló nagyvállalatokat, hanem az adófizetők pénzéből tartják fenn azokat mesterségesen. Az meg, hogy ott elnézték, elnézik az ingyenes áramfogyasztást, itt meg azonnal jön a kikapcsolás, természetesnek tekintendő, bevett gyakorlattá vált.

Tetézi az egészet, illetve hab a tortán az, hogy mennyi pénzt ölnek továbbra is az országtól elszakadt, nemzetközileg is elismert egykori déli tartományba, miközben itt a városban a jól bevált módszerrel utolsóként a helyi mezőgazdasági kombinátot is „elárverezik”. Az új tulajdonos(ok) valószínűleg ezúttal is az árukészletből visszafizeti(k) majd a bankkölcsönt.

A fotó(s)

Apám jó fotós volt. Nem kiváló, de jó. Az iskolában természetrajzot tanított. Lelkiismeretes aprólékossággal, rengeteg szemléltető képpel, tárggyal. Néha én meg az öcsém is segítettünk neki az iskolába cipelni a sok könyvet, amelyeket az osztályokban fellapozva, megmutogathatta tanítványainak az otthon gondosan kiválasztott rajzokat és fotókat. Szabad idejében a kísérleteihez szükséges palántáit pátyolgatta. És fotózott. Egyre gyakrabban és egyre szenvedélyesebben. Amikor az iskolaigazgató példálózni kezdett, hogy az iskolában nagyon elkelne egy fotószakosztály, tűnődve beadta a derekát.

Kis létszámmal kezdte. Az első tagok a nyolcadikosok közül kerültek ki. Később, ahogy egyre nagyobb kedvvel és odaadással kezdett a „jövő fotósaival” foglalkozni, úgy bővült a csoportlétszám is. Híre ment az iskolában, milyen sokszor rándul ki a fotószakkör, az Öreg milyen érdekesen magyaráz, s már megszervezte első közös kiállításukat is. Nem invitált, de valahogy természetesnek vettem, hogy én is a csoporthoz tartozzam. Először az egyik saját régi kis gépét „adományozta” nekem, aztán idővel saját fényképezőgépet is kaptam. Sőt, ahogy bővült a tudásom és tágult a látóköröm, egyre értékesebb darabokhoz juttatott. Az évek folyamán kettesben is el-eljártunk fotózni, s mivel egyre többet kérdeztem, faggattam otthon is, a „terepen”, munka közben is, egyre mélyebb betekintést engedélyezett a munkájába. Valahogy mintha szenvedélyes érdeklődésem őt is inspirálta volna. Számos elismerő oklevelet, díjat is besöpörtem már akkoriban, amelyeknek persze örültem. „Műveimet” néhány társaméval együtt az iskola folyosóján rendszeresen kiállították. A lányok is felfigyeltek rám, habár nem voltam valami hódító típus. Ráadásul elkapart pattanásoktól virított még kialakulatlan kamaszarcom. Anyám kezdetben berámáztatta, később egy nagy mappában gyűjtögette az „alkotásaimat”. Kezdtém elbízni, művésznek érezni magamat. A csoporttársaim, hogy apám kegyeibe

férkőzzenek, nekem is gazsuláltak. Leereszkedő kegyességgel fogadtam. Nagyon zöld voltam én még akkor.

Amikor apám filmezni is kezdett, természetes volt, hogy abban is kövessem. „Műhelyünkben” rövidfilmek készültek, elsősorban – ez mindkettőnk számára logikus volt – természetfilmek. Követni egy csiga ébredését például, számomra felejthetetlennek bizonyult. Ott van mindjárt a csigahéj, amelyről még nem tudni, üres-e, avagy valakinek a „háza”. Megmutatni oldalról, majd felülnézetből, messziről, kicsinységében szinte elveszeten az udvar zsúfolt zöld bujaságában. Várni, amíg végre rászánja magát, és óvatosan kidugja a tapogatóit. Körbenéz. Pihen. Gondolkozik? Lassan bújik elő, fodros szélű nyálkás teste egyre hosszabbra nyúlik. Ráhullik egy kósza falevél, erre összerезzen, és nyomban visszavonul. Első csigafilmünk igen kurtára sikeredett, de engem annyira érdekelt a téma, illetve az alany, hogy kérlelni kezdtem apámat, készítsünk róla egy hosszabbat is.

Érdeklődésem felcsigázta, és felébresztette benne a tanárebbernt. Magyarázni kezdte nekem a csigák „természetrájzat”:

– Latinul Gastropoda a nevük. A puhatestűek (Mollusca) legnépesebb fajsámú osztályához tartoznak. Fajaik száma meghaladja a 110000-et.

– A 110000-et? Te jó Isten! És nézd, ezeknek szemük is van. Apa, ezek látnak!

– Igen. A fejükön látható tapogatók végein a fényérzékélő sejtek csoportosulásából kialakult a csésze-, illetve gödörszem... Haslábúak néven is ismertek.

– Persze, mert mindig hason csúsznak. Nem fáj nekik?

– Á! Hasi oldaluk ellaposodott, erőteljes bőrizomtömlővel rendelkező testű, segítségével helyváltoztató mozgást végez.

Elröhögtem magam.

– Még hogy helyváltoztató mozgást végez. Mondd egyszerűen úgy, hogy jár!

Vihorászva ugrálni kezdtem.

– Apa, nézd: most én is helyváltoztató mozgást végzek!

– Az éti csiga (Hélix pomatia) a tüdőscsigák (Pulmonata) rendjébe, ezen belül a főcsigák (Helicidae) családjába tartozó faj... – ő csak fújta tovább a magáét.

Imádtam a csigáimat megörökíteni. Fotózni is, filmezni is. Olyan kis cukik!

Vicces például az ezüstösen fénylő, nyálkás csík, melyet maga után húz. Apa szerint hivatalos neve: járatnyom. Követni a csíkot csiga nélkül is. Kacsaringós utak, apró kitérők, megpihenések. Csigalassúsággal, de célratorően. Aztán: ebéd. A kiválasztott levélre való akcamétos rátelepedés,

majd a falatozás. Hasra feküdtem. Megpróbáltam megtalálni a megfelelő szöveget ahhoz, hogy minél közelebből örökíthessem meg a műveletet. Nem ment. Teljes kudarc. Más kamera kellett volna hozzá. Mérgemben anyám virágoskertjének pázsitját kezdtem rugdosni.

– Ezzel a krumplival semmire sem megy az ember! Hogy nem tudsz már végre egy rendesebb kamerát beszerezni?

– Rátapostál egy margarétára. Az előbb meg, fotózás közben, végigtehénkedtél egy csomó frissen elültetett paprikavirág-palántán. Önző vagy, tudod? Nem vagy tekintettel mások munkájára.

– Azt akarom, hogy tökéletes legyen. Ilyenkor nem tudok másra gondolni.

– Egy új kamerához pénz kell, fiam. Karcsi lakodalmakba is elmegy filmezni. Azt mondja, jó pénz van bennük. Elmehetnénk mi is.

Elvörösödő fejjel, hitetlenkedve meredtem rá. Az én tudományos érdeklődésű, művészi ambíciókkal felvértezett apám!

– Lagzi Lajcsi akarsz lenni? Gratulálok. Pár év múlva neked is lehet majd egy kacsalábon forgó kastélyod.

Ahelyett, hogy lekevert volna egy pofont, megfordult, és szótlánul bement a házba.

Később elég sokat jártunk lakodalmakba. Nem is kerestünk rosszul. Meglepetésemre egy új világ nyílt meg ott a számomra. Nem is egy. Megismertem a szerelmet, tanulgattam a tánclépések és az udvarlás fortélyait – és nemcsak a zsánerfilmezéssel ismerkedtem, hanem felismertem a karakteres portrékészítés varázsát is. Óriási, meghatározó találkozás volt. Idővel már mindig vittem magammal egy érzékeny fényképezőgépet is, s azzal, amikor alkalom adódott rá, s megfelelő modell is akadt, igyekeztem különleges arcokat különleges szögekből és megközelítésekből megörökíteni. Nem csak a menyasszonyét és a vőlegényét. Sőt! Amikor szerencsém volt, olyan mélyen barázdált, idegzsába torzította, foghíjas, táskás szemű vagy leereszkedett szemhéjú, bibircsókosra deformálódott, hatalmas orrú arcokra bukkantam, amilyeneket csak egy megkínzott élet, a depresszió vagy betegségek sokasága tud „művészire” kifaragni magának.

A csigafilmezés és fotózás különben a mániámmá vált, később is visszavisszatértem hozzá. A májustól augusztusig tartó párizsi időszakban egész sorozatot készítettem például a csigaudvarlás, csigaszerelem különböző állomásairól. Egy ilyen fotóm különösen a kedvemre való volt: Két, házacskáikat egymáshoz közel tolt hímnős csiga haslábaikat „szenvédélyesen” egymáshoz szorítva, tapasztva úgy helyezkedik el rajta, mintha két lábon állna, s egymás felé fordított fejüket a hosszan, „vágyakozón” kinyújtott tapogatókkal egymás felé fordítva mintha csak csókolóznának... Egy ilyen

„udvarlós” sorozatomat egy folyóirat is leköszölte. De voltak képeim összetört, eltaposott, földbe döngölt csigaházakról is, szadista módon kettévágott, megpörkölt, hamuval, sóval, műtrágyával, apróra tört tojáshéjjal megolvasztott meztelen csigákról is. Sőt lemészárolt, egymás „ölelésében” elkapott csigaszerelmesekről is, akikből megtaposásuk, vagy kapával való kettészelésük után csak úgy csorgott, bugyogott ki az aznap elfogyasztott növények hányadékra hasonlító sárgája, zöldje, barnája, feketéje. Volt, aki megkérdezte, nem sajnáltam-e ezeket a megcsonkított, elpusztított állatkákat. Megint csak azt válaszoltam:

– Azt akarom, hogy tökéletes legyen a fotó vagy a film. Ilyenkor nem tudok másra gondolni. Nem szabad! Különben lóttek az egésznek. Ez Művészet!... Legalábbis megpróbál az lenni.

Ugyanis tisztában voltam vele, hogy a felfelé vezető lépcsősornak még eléggé az alján lépegetek.

Egy időben érdekelni kezdett az aktfotózás. Kezdetben némi félszszel próbáltam lányismerőseimet vagy az alkalmi ismerősöket rávenni arra, hogy ruhátlanul álljanak modelt. Meglepett, milyen ritkán utasítottak vissza. Többnyire azonnal ráálltak, s a minél sikeresebb megörökítés reményében hajlandók voltak a leghetetlenebb pózokat is felvenni. Még akkor is, ha a valamelyest kicsavart testtartás, a kerevetről, lépcsőkről, szikláról, miegyébről gyakran elhúzódo, avagy többször megismételtetett fejfelé lógás – például hogy a hajzuhataguk, leplük minél festőibben omoljon le – kényelmetlen volt, fárasztó, megerőltető, esetleg fájdalmas. Sőt, hogy ebben a műfajban kezdtem egy kis nevet is szerezni, már maguk ajánlkoztak. Kedvemre válogathattam közöttük. Szinte megbabonázott, milyen gyönyörű, milyen – majdnem – tökéletes is lehet egy-egy emberi test. A pici, lágy, szinte még alig sejlő kis almácskák. A dús, barokkosan nagy keblek aprócska, vidám rózsaszín bimbócskákkal, vagy széles udvarún sötétlő, a vágtyól felágaskodó hatalmas mellbimbókkal. S azok a hosszú, finom vonalú karok, sima lábszárak és a kemény, gömbölyű, feszes kis hátsók. Az ember legszívesebben beléjük harapna. S haraptam is. Feszes bőrűt és lágyan, fehéren elomlót is. Néha értek meglepetések is. Például amikor a nádszálvékonyágáról híres színésznőcskéről kiderült, hogy szoknyáját levéve már cseppet sem nádszálvékony, s meglehetősen széles tomporát titkon bizony egy igencsak szűk korzett alakítja ideálisra. Talán ez adta az ötletet, hogy a „hibás gyártmányút”, a csúfat, sőt a torzat is lencevésre kapjam. Egyre több elhízott, sebhelyes, hiányosságát dacos, szinte hivalkodó daccal vállaló, vagy üvegszemmel, kötéssel elrejtő félszeműt, rokkantat, torzszülöttet örökítettem meg. Ezek a képek sokáig csak belső használatra készültek, nem mutattam meg őket senkinek. Még apámnak

sem. Anyám egyszer takarítás, fiókrendezés közben rájuk bukkant. Zokogva gyözködött:

– Kisfiam, könyörgöm: ne hozd őket nyilvánosságra! A test szent, Isten ajándéka. Nem szabad megszentelteleníteni, megsegyeníteni, gúny tárgyává tenni. Aki ezekre csak rápillant, nemcsak a gyermekvállalástól megy el örökre a kedve, hanem az élettől is.

Goya, Delacroix és mások rám nagy hatást gyakorolt vonatkozó festményei jutottak az eszembe, de nem vitatkoztam az anyámmal. Vele soha. Bizonytalan időre csakugyan kulcsra zártam az őket rejtő fiókomat.

Kezdett rám felfigyelni a szakma. Váratlanul egy nagy példányszámú pornóújság hívott meg vendégfotósna. Szép összegeket ajánlottak. S mert számomra újdonság volt és kecsegtető, hiúságomra is apelláló ajánlat, nagy nekibuzdulással vettem bele magamat a munkába. Akkor figyeltem fel először saját nemem testi „kvalitásaira”. Sose hittem volna, milyen kifejező, mennyi erőt sugárzó lehet egy szépen formált férfikéz, inas férfláb, milyen festői szépségű egy izmos, kisportolt test. Legjobban mégis, továbbra is az érzelmeket kifejező arcok érdekeltek. Akármilyen vágykeltő pózokba igazítottam ugyanis az alkalmi párokat, akármennyire ügyeltem arra, hogy a (megrendelt, s jól fizetett) vágytól feszülő keblek, a gondosan rájuk kent olajtól csábosan fénylő fenekék, az erekciójuk teljében levő hatalmas, vérbő férfi és dús fanszörzetű, vagy leborotvált női nemi szervek, amelyeknek megduzzadt csiklója sokszor szinte megkétszereződött, valósággal kifordult a hirtelen vérbőségtől, minél festőibb, jól megkomponált, ugyanakkor, a célnak megfelelően minél vágykeltőbb, nyálcsorgatóbb legyen – elsősorban az arckifejezésekre összpontosítottam. A magakelletőn csücsörítő, az elnyíló, vagy az erős koncentrációtól olykor dacosan, keményen összeszorított ajkakra, az ellazuló, tehetetlen állakra, amelyeken sokszor ondó csorog végig, egészen a hasig, a mindent felívó szőnyegig, a kitágult orrlyukakra, a szinte már önálló életre kelőn kihegyesedő, kivörösödő fülcimpákra, a megfeszülő arccsontokra, a pillanatokra behorpadó arcizmokra, a verejtéktől kigyöngyöző, izgalomtól kipirult bőrre, a lehunyt, összeszűkülő, vagy tágra nyílt szemekre, amelyek néha elrettentő ürességről, óriási várakozásról, rosszul titkolt undorról, elveszettségről, keménységről, dühös akarásról, vagy a szenvedély önkívületében kifordulva valami megfoghatatlanról regélnek.

Annaira rabul ejtettek ezek a tekintetek, hogy később, amikor már felhagytam ezzel a jól jövedelmező, jómagamat azonban az önmagamban felfedezett betegesen torz gerjedelmekkel megijesztő munkával – szemeket kezdtem fotózni. Igyekeztem minél sokfélébb, kifejező szempárokat felkutatni. Külön figyelmet szenteltem a szemöldökök ívének, sűrű-

ségének, egymást megközelítésének, ritka esetben összenőttségének (lásd Frida Kahlo önarcképeit), a kihullott szempillák riasztó hiányának, vagy a dús, söprűs pillák elbűvölő hosszának, ami bizonyos titokzatosságot kölcsönöz legüresfejjűbb tulajdonosuknak is, a szem formájának, színének, az alatta megképződött duzzanatoknak, sokszor aszimmetrikus „táskának”, a szemtávolságoknak (nagyon érdekelnek az egymástól igen távol és a nagyon közel álló szemek, ezek „üzenetéről” külön elméleteket olvastam össze, sőt gyártottam, megfigyelések alapján, magam is), a szemhéjaknak, amelyek elszíneződésükkel, szigorú pengevékonyságukkal, avagy lomha duzzadságukkal, félárbocra ereszkedésükkel rendszeres, elfojtott éjszakai sírásokról regélnek, és oly sok lelki bajról árulkodnak, s a csodálatos szembogár, a pupilla nagyságának, amely néha riasztóan óriásira tud tágulni. Olyan gazdag lett a gyűjteményem, hogy Szemek címmel kiállítást rendeztem belőlük, amelyet több helységben is bemutattam. Kapott néhány dicséret értékelést, de, őszintén szólva, nem igazán volt látogatott. A nagyközönséget nem érdeklik a szemek.

Mi érdekli hát őket? És mi érdekel engem?

Minden lehető, elérhető fotókiállítást megnéztem. Aminek csak a közelébe jutottam. Sőt, a kedvükért időt és pénzt nem sajnálva, célirányosan még utazgattam is. Tanulmányozni kezdtem neves fotósok életrajzeit. Fotóalbumokat vásároltam rakoncára. Az interneten lógtam, s kutattam a különös fotókat.

Amikor megismertem Robert Capa *A milicista balála* című fényképét, mintha villám csapott volna belém! Azta! Azt a pillanatot elkapni! Amikor golyó éri, a test dőlni kezd, jobb kezéből kiejti... mit kiejti?: ejteni „kezdi!” a puskát, lábai térdben megroggyannak... Hogy tudta csak elkapni?! Ott lenni! Ott lenni a dolgok, a történések sűrűjében! Ez kell. Erre lenne szükség.

Aztán Bernie Boston *Flower Power* című fotója. Baráték! Körös-körül állig fölfegyverzett sisakos katonák, mindnek a kezében csőre töltött fegyver, mind előrszegezve, lövésre készen, a főalak meg – pulcsis fiatalember szemébe lógó zsiros, loboncos hajjal, ott áll a többi, a vietnami háború ellen tüntető között, bal kezében valami őszirózsaféle csokrocskát szorongat, a jobbal meg egy már, a markában agyonnyomorgatott szálat bele-tűz az egyik katona puskacsövébe. Ezt a bátorságot! Akár szitává is lőheték volna. És a fotóst is, ha a katonák tűzparancsot kapnak. Ezt nevezem!

Egyre vadabb iramban kezdtem kutatni a hasonló fotók után.

Amikor Kevin Carter *Éhező gyermek és keselyű* című képét megláttam, szinte elállt a szívverésem. Talán százszor is újra meg újra végigvizslattam centiről centire. Azt a kiegészítőt láttatni, amelyről már a gyom

is kipusztult! S a kicsi. Apró, fekete, göndör üstökű göngyöleg. Ahogy csontsovány jobb karocskájára támaszkodva ott kuporog, fejcskéje szinte a földet érinti. Kilátszanak a bordái. Jobb lába furcsán kifordulva. El lenne törve? Teljesen mezítelen, csak a nyakán fehérlik (micsoda kontraszt a fekete bőrhöz viszonyítva!) valami fehér kagylófüzér vagy hamis gyöngy-sor, a csuklóján meg egy ugyancsak fehér karperecféle. A háttérben, elmosódottan, borzas szalmabálák, az előtérben szélhordta tépett papírfecnik. Megint: fekete – fehér! S az ereje végén járó kiéhezett szudáni kislánytól alig pár lépésnyire ott a keselyű! Nem is látszik félelmesnek. Hatalmas szárnyait, mint holmi sátrat leeresztve, görnyedten üldögél, apró fejében a picli fekete dinnyemag-szemek kifejezéstelenek, látszólag érdektelenek, hosszú, hegyes fehér csőre rezzenetlenül előrenyújtva. S mégis. Ő maga a Halál. A Végzet. Ezt azonnal érzékeljük, mihelyt meglátjuk. A biztos pusztulás, amely csak a megfelelő pillanatra vár, hogy lecsaphasson. Türelmesen és magabiztosan, mint aki tudja, így rendeltetett: ez a zsákmány már az övé. *Mindent* elolvastam a képről és a kép történetéről. Azt is, hogy az afrikai éhezés valóságát mutatta meg az emberek millióinak. Azt is, hogy publikálásának napján több százan bombázták meg a New York Timest a kérdéssel, hogy mi van a gyerekekkel. Azok meg, mi mást tehetek volna (?), külön üzenetben nyugtatták meg a kíváncsi, szenzációra éhes tömeget: a szudáni kislánynak sikerült magát elvonszolnia az ENSZ táboráig, utána azonban nyoma veszett... Tudtam már, hogy Kevin Cartert Pulitzer-díjjal tüntették ki ezért a képért. S azt is, hogy három hónap elmúltával öngyilkos lett...

Elhatároztam, hogy én is haditudósító leszek, és ilyen fotókkal öregbítem majd a még meg sem szerzett hírnevemet. Afrikába meg Ázsiába vágytam, vad, kalandos terveket szőttem, de közben nálunk is kitört a háború, és egyszerűen besoroztak. Természetesen vittem magammal a fényképezőgépet. Az én Kedvesemet.

Amikor már másnap ellopták, azt hittem, sokkot kapok. Rohantam a közvetlen feljebbvalómhoz, és hadarni kezdtem a panaszomat. Azt hiszem, dühömben még sírva is fakadtam. Mindenesetre ordítottam, ami ugye, teljesen szabályellenes, tudom. Csak legyintett.

– Ugyan! Ne röhögtesz már meg. Egy vacak kis gép? Ki bassza meg? Itt fontosabb dolgokról van szó, hát nem érted? A Hazádról. A Nemzetről. Az Igazságról.

Félőrülten, a belső láztól vacogva kezdtem neki magyarázni, hogy hisz éppen arról van szó: hős katonáink nagy tetteit szeretném megörökíteni.

122 Élő bizonyíték lesz minden képem.

Erre végigbotoztatta egy csomó emberét meg mit tudom én, és harmadnapra előkerült a gép.

A Gép!

Nagyon félttem, hogy megtorolják rajtam a dolgot, de a tiszt figyeltetett. S időnként számon kérte rajtam az új képeket. Tippeket is adott. Helyszíneket nevezett meg. Később, hogy biztosabb legyen a dolgában, mindenüvé magával cipelt. Úgy látszik, őt is kezdte érdekelni a dolog.

– Azt akarom, hogy ott légy az események sűrűjében. Hogy első kézből értesülj minden megörökítésre váró hőstetttről.

S én ott voltam.

Családokra gyűjtötták rá a házukat, s én lefényképeztem a tüzet fogó, a szikrázva lángoló, majd összeroskadó épületeket. A magát még sokáig meg nem adó, messze világító zsarátnokot. Micsoda „tájképek” voltak! Valósággal éltek! Egy gyerek az ablakon át próbált menekülni, s én megörökítettem a pillanatot, amikor már tüzet fogott kis ködmönében leterítette egy golyó. Megdobbant a szívem. Ez – talán – Robert Capa világot bejárt alkotásával is vetekedhet? Majd. Majd otthon. Ha összegezem a munkám, akkor jobban megnézem magamnak. Most nincs idő. Nincs idő felmérni. Az események – a munka – forgatagában kavargok magam is. Minden olyan zavaros, kapkodó, állandóan változó. Újabbnál újabb benyomások. Lehetőségek. Csak megyünk és megyünk. Egyre beljebb. Egyre távolabb. Mitől is?

Katonaszökevényeket fogtak el. Majd árulókat. Egyre több katonaszökevényt és egyre több árulót, kémet, gyanús egyént, kollaboránst, titkos szervezkedőt, ellenállót. Ellenséget. Rengeteg volt az ellenség. Egyre több. Ott voltam a vallatásuknál. A nyomozó „előjátékként” olcsó cigarettáját oltogatta el a bőrükön. Az a bőr füstölt! És utána egészen megváltozott az állaga. Lefényképezve, közelképen olyan volt, mint a megrepesztett, itt-ott felpúposodó, kiszikkadt, immár élettelen anyaföld. A parancsnok ideges lett, rám szólt, mi a fenének bíbelődök ilyesmivel. Örökítsek meg látványosabb, nagyobb horderejű dolgokat, eseményeket. Még hogy egy közönséges emberi bőr elváltozásának fázisai! Magyarázni próbáltam neki, hogy ez Művészet, s hogy én ebből egy egész összefüggő sorozatot képzeltem el.

Aztán pofonok csattantak el, levágódott az egyik fül, majd a másik, ökölrel, puskatussal, bármi kéznél levő tárggyal roncsoltak össze orrokat, kétségbeesett és megátalkodott tekintetű arcokat, jellegzetes fejeket, konok, kemény koponyákat. Micsoda homlokok! Szöveget vertek kézfejekbe, homlokokba, körmök alá, amelyeket később harapófogóval betéptek, leszaggattak. Ugráltak asztalokról nagy, puffadt hasakra. S én fényképez-

tem, fényképeztem. Csodálatos arcokra emlékszem. Kigúvadt, kifolyt szemű, csomókban kitépkedett hajú, törött orrsövényű karakteres fejekre. Egyik-másik akár egy remekbe szabott festmény. Hatalmasra – talán kiáltásra – tátott kivert fogú, beszakadt ínű, roncsolt szélű, megkékült, belilult, feketedett nagy-nagy formátlan szájfélékre, óriási véres, mélységesen mély, üres torkokra. Mint a Pokol kapui! Én beléjük meredtem, és megörökítettem őket. S micsoda szemek! Ezek voltak ám a tekintetek! Mintha egész életük a szembogarukban összpontosult, tükröződött volna, miután nyelvüket már kitepték. Hasukat égették. Mellkasukat átdöfték. Torkukat elvágták. Ezek a szemek beszéltek! A Fájdalomról. A Rettenetről. Segítségvárásról? Könörgésről? Eltemetett vágyakról? Az élet lassú kihunyásáról. A kezdeti értetlenségük. A fokozatos színvesztésük. Megtöretésük. Igyekeztem minden jellegzetes pillanatot „elkapni”.

S most itt egy, az alvadt vértől megfeketedett nyelv, a padlóra hajítva, duzzadtra, dagadtra rángatva, ütlegelve, árván. Árvaságában, magára hagyottságában is sokatmondóan. Micsoda fotó! A Magányos Nyelv.

Egy lőporfüstös zászló kitűzése valamelyik frissen elfoglalt helység tanácsházára. Egy diadalittas, jól megtermett harcos magasba emelt géppisztolyával hadonászva. Katonák vidám ivászat közben. Összedrótzott kezű, hajlott hátú foglyok végtelen menete a csapkodó esőben. Mintegy esőködben úsznak. Valahogy valószerűtlennek tűnnek. Álomlovagok a nagy, áttetsző kékségben. Az egész olyan megfoghatatlan, meseszerű. Mert Én így akarom. Álomszerűnek ábrázolom, mert most ezzel kísérletezem. Foglyok árokásás közben, szikrázó hóesésben. Minden hófehér. Olyan tiszta, áttetsző! Egyikük az égre tekint, sűrű, bozontos szemöldökén zúzmará. Az arca is fehér, a hólepte rongyos kabátja is. A kiásott árok kietlen, kavicsos, várakozó üressége, miközben az alján heverő üvegcserepen megcsillan a napfény. Egy lelőtt fogoly árokba zuhanás közben. Nem akármilyen fotó! Sikerült úgy megörökítenem, hogy esés közben még szinte a levegőben lebeg. A fogoly az árok fenekén. Nyitva a szeme, mint ha élne még. Talán él is. Egynek – ő lett volna az? – az éj folyamán sikerült kimásznia, de elfogták. Lefényképeztem az arcát, amikor megragadták. Olyan talányos. Egyszerre rémült és reménykedő. Kérlelő? Talán azt hitte, aki rábukkant, elengedi? Hiszen „halottaiból” éledt fel... Összeterelt asszonyok. Együtt, egy csomóban mint egy loncsos, rémült, bamba libafalka. Külön-külön mindegyik más karakter. Amikor letépi a gönceiket, az aktfotóimat juttatják az eszembe. Vének is, lógó mellűek, ferde csipejűek, szutykos, bütykös lábúak, torzak is akadnak köztük, vagy silány tucataru, de egyik-másik akár egy szépségversenyre is benevezhetne. Micsoda darázsderekak, rózsás köldökök, hatyúnyakak, kibontva a feneküket

verő hajzuhatagok! Lencsevégre kapok egy puhán félrehajtott hattyúnyakat. Királyi! Az egyik önkéntes megkér, fényképezem le néhányuknak a nemi szervét. Előtte és utána. Minek, kérdezem. Hogy eltegyem emlékebe, röhög kihívóan, s egyben megvetően az arcomba.

Kezdek eltelítődni. Szeretném már számba venni a képeimet. Elbírálni. Összegezni. Már a számukat sem tudom. Mintha néhány elveszett volna... Ebben az örökös menetelésben. Csak megyünk és megyünk. Kezdek elfáradni.

Nyitott hasak, gőzölgő belek. Még lüktető szív. Sok. Sok már.

Megint egy újabb falu. Romokban. Ezt mintha már fényképeztem volna. Valahogy ismétlődnek a dolgok. Örömujjongások, részeg tivornya, vér, hó, könny. Jajkiáltások minden mennyiségben. Mindig ugyanaz. Nem érdekel! Elég volt! Eltompultam volna?

Kitisztul az ég. Minden csupa napfény, csupa tavaszi ragyogás, de valahogy ennek sem tudok már örülni. Mi van velem? Ma este megint leiszom magam.

Kezdek megundorodni a látottaktól, de nem merem még bevallani. Nekik se, magamnak se. Ez valami új. Minek vállaltam? Eddig sem kényszerített rá senki. Vagy igen?

Félek.

A parancsnokomat megvádolták valamivel. Védekezett, tanúkra hivatkozott, aztán egyszer csak eltűnt. Már nincs, aki megvédjen. Aki higgyen a művészetemben. Mindenki csak parancsolni akar. Ha a Szépségre hivatkozom, a fotós szabályokra, kísérletezésekre, újításokra, különleges beállításokra, összevihognak. Kezdenek furcsán nézni rám. Vagy csak én érzem úgy? Egyre több az új arc. A régiek eltűnnek, újabbak jönnek. Már alig ismerek valakit.

Mintha magamat... magamat sem ismerném már. Tulajdonképpen mit is akarok? Haza akarok menni! Igen, igen, ezt szeretném. Előhívni a képeimet, lassan átnézegetni, szortírozni őket. Egyiket-másikat megnagyítani. Én itt befejeztem.

Beszéltem az új parancsnokkal. Nem értette, mit akarok.

– Ha nem akarsz tovább fényképezni, ne fényképezz. Kapsz egy puskát, harcolj. Okosabban is tennéd.

Gondolkozom, egyre csak gondolkozom.

Ma egy kivégzést fényképeztem. A tizedik puffanásánál csődöt mondtam. Leeresztettem a fényképezőgépet.

– Mi van? – kérdezte az egyik önkéntes.

– A gép... valami baja eshetett – dadogtam.

Láttam, hogy ő is észrevette: könnyes a szemem.

– Mutasd csak! – Kivette a kezemből, és teljes erejéből földhöz vágta.

– Most már nincs semmi baja!

Minden leállt, engem bámultak.

Kandi kíváncsisággal, kajánul és valami furcsa elégtétellel a vigyorgó pofájukban.

A Kivételezett végre horogra akadt. Megtört a varázssom.

A falhoz állítottak közül néhányan futásnak eredtek, a többiek lövöldözve utánuk, ez megzavarta a Nagy Pillanatot. A Fotós Halálát. Mert ez az volt.

Várok. Már csak idő kérdése, hogy engem is falhoz állítsanak. Lehet, hogy arra sem lesz szükség. Egy reggel majd nem ébredek fel.

Rólam nem készül majd fotó.

MI LESZ A KÉPEIMMEL?!

Gerle Margit és Benes József (Komáromi Dóra fotója)

A Tekijai Boldogasszony hócsodája az írott források tükrében

Savoyai Jenő péterváradi–karlócai diadalának háromszázadik évfordulóján

A Pétervárad déli peremén lévő Havas Boldogasszony kegyhely (szerb nevén: Tekija) közelében zajlott le 1716. augusztus 5-én az a hatalmas ütközet, amelyet Savoyai Jenő herceg, a császári hadak főparancsnoka (és Pálffy János tábornok, akkor horvát bán) serege vívott Damad Ali pasa nagyvezír túlerőben lévő szultáni csapatai ellen. A csata az osztrák császári hadak fényes diadalával végződött. Ennek a győztes csatának nyomán alakult ki a környék és az akkori Dél-Magyarország elég nagy területén (a Bácskában és a Bánságban is) a népi ihletésű legenda, amely szerint a két sereg küzdelme csaknem a törökök győzelmét hozta volna, ha a hadvezér Jenő herceg nem folyamodik a Boldogasszonyhoz, égi segítségét kérve. S ekkor megtörtént a csoda: nyár derekán sötét felhők gyűltek össze a csatater fölött, s hatalmas havazás kezdődött, amely elfedte a császári sereget, a törökök pedig rémületükben menekülni kezdtek, s ezáltal került sor a keresztények diadalára. Ez azonban csak a legenda alapmotívumait jelenti; a későbbiek során szerét fogom ejteni (a számos írott forrás alapján), hogy a részleteket is bemutassam. Ezek bemutatása után az olvasó számára is világossá válik majd, hogy elsőrangú folklórról van szó, amely természetesen változatokban jelenik meg. Éppen ezért választottam ezt a témát a jelen évforduló kapcsán¹, mintegy azt szemléltetendő, hogy a három évszázad, benne néhány történelmi sorsfordulóval, sem volt képes arra, hogy a néphagyomány továbbélésén változtasson vagy azt ellehetetlenítse.

Az elmúlt néhány esztendő során (de még az idén tavasszal is) néhány újvidéki és belgrádi szerb napilapban is olvasni lehetett a nyári hócsoda esetéről Tekija kapcsán, forrásként a néphagyományt jelölve meg, termé-

¹ Ennek a dolgozatnak erősen lerövidített előszavas változata elhangzott a Kiss Lajos Néprajzi Társaság *A tekiai Havi Boldogasszony köszöntése* című néprajzi konferenciáján, 2016. augusztus 4-én, Temerinben.

szetesen mindenféle forráshivatkozás nélkül. Az itteni magyar sajtóban is megjelent egy cikk, de azt a folklórkutató írta, aki a témával korábban is foglalkozott.² Hogy a Boldogasszony péterváradai hócsodája a 20. század második felében felkeltette-e az itteni magyar újságírás érdeklődését, arról keveset tudok, mindössze néhány cikk adatai kerültek elő (bibliográfiai adatként), ami azt jelzi, hogy a *Családi Kör* hetilap két alkalommal is foglalkozott a kérdéssel. Hogy *Magyar Szó* napilapunk a kérdéskörrel nem foglalkozott évtizedeken keresztül, az nem meglepő, hisz szakrális tematikáról van szó, amit évtizedekig nem néztek jó szemmel a lapban.³

Mielőtt sort kerítenék a dolgozat címében megjelölt kérdéskör, s egyáltalán a péterváradai Havas (Havi) Boldogasszony kegyhely általam ismert irodalmának megvizsgálására, érdemes lesz egy pillantást vetni a kegyhely szerb nevének, a *Tekijának* etimológiájára is, mivel az általam forgatott irodalom a kérdésre elég változatos választ kínál. S ezek a válaszok nem biztos, hogy ma minden tekintetben elfogadhatónak tűnnek.

² CSORBA 2013.

³ A kegyhely utáni érdeklődés első jele FRIEDRICH 1990.

Legújabb tekijai szent ének
augusztus ötödikén.
Az egyházjóváhagyásával

Ára 4 krajczár.
Ezen éneket összeírta és kiadta KOPCSÓ ISTVÁN Bács-
földvári lakos.
Nyomatott Székely Simonnal Szabadkan.

Első lépésként meg kell állapítanom, hogy a kegyhellyel kapcsolatos általam ismert magyar nyelvű irodalomban a *Tekija* elnevezés legkorábban a 19. század végén, 1898-ban bukkan föl; ennél korábban ezzel az elnevezéssel ott nem találkoztam. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ilyen nincs is; ha van, az a konferencia előadásában fel fog bukkanni; az ugyanis nem mellékes kérdés, hogy a Trianon előtti Dél-Magyarországon mikortól és miért váltotta föl a pétervárad *(Havi) Boldogasszony* (vagy *Havas Boldogasszony*) kegyhely általában használatos elnevezést a *Tekija* vagy Tekijai kegyhely. (Hogy a Trianon után az új Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban és az azt követő Jugoszláv Királyságban miért vált egyeduralgódóvá a magyar nyelvű vonatkozó irodalomban is a *Tekija* elnevezés, az könnyen értelmezhető [és magyarázható] a szimbolikus térhasználat etnológiájának az új hatalom által is preferált szempontjai alapján. Ez egyébként általánossá vált az impériumváltás után elvesztett magyar területek más részein is.) Az említett, általam ismert legkorábbi magyar forrás pedig *Kopcsó István Szabadkán* 1898-ban kiadott vallási ponyvája, ami a *Legújabb tekijai szent ének augusztus ötödikén* címet viseli, s a benne lévő három énekszöveg közül egy tekijai kötődésű.⁴ Ennek a ponyvanyomtatványnak adataira még

⁴ KOPCSÓ 1898.

a múlt század nyolcvanas éveiben bukkantam Petrik Géza könyvészetének módszeres átolvasása és kicédulázása során, s a cédula máig megőrződött a legnagyobb öröömre. Amikor az adatot ellenőriztem a szabadkai bibliográfia megfelelő kötetében⁵, a legnagyobb meglepetésemre azt tapasztaltam, hogy Kopcsó Istvánnak ezt a kiadványát nem ismeri. A váratlan felfedezés öröme azonban rövid ideig tartott: kisült, hogy a Csáky-Kókai-féle bibliográfia ismeri a kiadványt: ők is Petrikből másolták ki, lelőhelyet és kézbe vehető példányt azonban nem ismernek.⁶ A ponyva azonban mégis előkerült: baráti segítség előkerítette az OSZK aprónyomtatványtárában, sőt az is kisült, hogy Kopcsó a szent ének szövegét még egy ponyvakiadásában kinyomatta. Kopcsó István személyéről csak annyit lehet tudni, amit

⁵ Lásd: *A szabadkai kiadványok bibliográfiája 1870–1918. II. füzet, Újvidék–Szabadka, 1993.*

130 ⁶ CSÁKY-KÓKAI 2006. No 475.

kiadványain maga is jelez: hogy bácsföldvári lakos.⁷ Feltehetően ő is azok közé a búcsúvezető, előimádkozó és előénekes „szentemberek” közé tartozott, mint a Bálint Sándor felfedezte Orosz István, akinek önéletrajzát 1942-ben kiadta.⁸ Orosz István is foglalkozott szakrális ponyvák kiadásával, s ezekből (és az időnkénti dohánycsempészetből) tisztas jövedelmet is szerzett, amiből aggkorában házat vehetett magának, mint önéletrajzában írja. (A sok kicsi sokra ment: a pár krajcáros ének- és imafüzetekből végül összegyűltek a csengő ezüstforintok – vagyis a ház ára.) Attól tartok, hogy ma már aligha fogunk majd Kopcsó Istvánról bármit megtudni, legföljebb közgyűjteményekben és magángyűjteményekben összeírhatjuk a ma még elérhető ponyvanyomtatványait, és azoknak jegyzékét valahol közzétesszük.

Ezután érdemes lesz egy pillantást vetni azokra az elképzésekre, amelyek a *tekija* szerb szó (és *Tekijaként* földrajzi név) eredetével (etimológiájával) is foglalkoznak. Mint majd látható lesz, ezek az elképzések elég változatosak, bár nem elképzelhetetlen, hogy a szerzők nem egy esetben egymástól vették át. Szótári adatként a *tekija* szót eddigi ismereteim szerint először az első szerb–magyar szótár vette fel 1894-ben, s jelentését magyarul *török kápolnaként* adta meg.⁹ A szótár Újvidéken jelent meg, a két szerkesztő is az ottani görögkeleti szerb főgimnázium tanára volt: Blagoje Brančić és Derra György. Ezeknek az adatoknak alapján joggal valószínűsíthető, hogy a *tekija* szerb turcizmust nemcsak közszoói, hanem földrajzi név jelentésben is ismerték, s nyilván meg is fordultak az ő idejükben is híres és látogatott kegyhelyen.

Átterve a 20. századi adatokra, amikor a Szerémség és Pétervárad már nem Magyarországhoz tartozott, az általam ismert és nyomtatott forrásban igazolható legkorábbi adat Wátz Oszkár Tekijáról szóló búcsús könyvecskéjében olvasható: „A »tekia« török szó, magyarul annyit jelent, mint: kolostor.”¹⁰ A következő forrás Berti János zarándoklóknak készült kézikönyve (amely 1938-ban magyarul, horvátul és németül jelent meg). Ennek magyar változatában olvasható: „A törökök idejében a mostani zarándokhely Tekija néven volt ismeretes, amely az arab: takija-szóból származik és magyarul menedékhelyet, zárdát jelent.”¹¹ Következő szerzőnk, Bálint Sándor (aki a Bácska visszacsatolásakor járt Újvidéken és Péterváradon és írta két tanulmányát, amiről fontos forrásként a későbbiekben még szó

⁷ Köszönet illeti ezért (is) P. L. barátomat. A másik ponyvanyomtatvány: KOPCSÓ 1898a. A két énekszöveg egymástól némileg eltér.

⁸ BÁLINT (kiad.) 1942.

⁹ BRANČIĆ–DERA (sast.) 1894.

¹⁰ WÁTZ 1930. 1. A ritka kiadvány fénymásolatát Németh Ferencnek köszönöm.

¹¹ BERTI (össz.) 1938. 9.

lesz!) ezt írja: „A táj kultikus igézete alól a törökök sem tudták magukat kivonni és a maga módján egy dervis-zárda, *takija* (innen a hely Tekianeve) dicsérte itt az egy örök Istent.”¹² Másik tanulmányában így fogalmaz: „Pétervárad a középkorban cisztercita apátság volt, a török időkben pedig dervis-kolostor (*takija*, ezért nevezik a helyet *Tekijának* is).”¹³ Csorba Bélánál olvassuk: „A török hódoltság idején derviskolostor (törökül *takija*) állt itt, majd kiűzésüket követően, 1693-ban a jezsuiták birtokába került.”¹⁴ Burány Béla (egy később ugyancsak még említendő forrásban) ezt írja: „Tékia (török jövevényszó) = búcsúhely. Egyébként Pétervárad alatt (Újvidékkel szemben) egy búcsújáró templom helye.”¹⁵ Egy szerb nyelvű forrás (1956-ban) még egy elképzelést fölvet, amiről később kiderül, hogy sokkal közelebb áll a valósághoz, mint az előtte idézettek. Sajnos, a szöveg korrigálatlan: a helynevet többes számban és kisbetűvel írja: „Sam naziv tekije znači inače muslimanski, derviški manastir (Tekke).”¹⁶ A zárójelbe tett szó kapcsán nem nyilatkozik arról, hogy mely nyelvből való. Sudár Balázs török szójegyzéke azonban eligazítja az érdeklődőt: a tekke *törökül* derviskolostort jelent.¹⁷

Nos, tehát akkor a *tekija* (és *Tekija*) szó a szerb nyelvben miféle etimológiához vezethető vissza? Turcizmus-e vagy pedig arabizmus? Vagy mindkettő?

A választ minden bizonnyal Abdulah Škaljić szótára adja meg, amelyben (régi terminológiával) a szerbhorvát/horvátszerb nyelv turcizmusait veszi számba, és megadja az etimológiát is.¹⁸ Ezek szerint a szerb *tekija* szó ugyan végeredményben az arab *tākyā* szóra (ejtsd: tekje) vezethető vissza, de a közbeeső török *tekke* szón keresztül, s jelentése: *dervisépület*, amelyben a *dervisszertartások folynak*.¹⁹ Ebből az értelmezésből az következik,

¹² BÁLINT 1943a. 79.

¹³ BÁLINT 1943b. 163.

¹⁴ CSORBA 1997a. 49.

¹⁵ BURÁNY 1990. 148.

¹⁶ MILUTINOVIĆ 1956. 41.

¹⁷ Lásd: Sudár B.: *A Palatics-kódex török versgyűjteményei*. Budapest, 2005. 328.

¹⁸ ŠKALJIĆ 1985.

¹⁹ Škaljić etimológiai levezetését lényegében alátámasztja a következő magyar adatsor: Georgius de Hungaria írja többek között a dervisokról: „De vannak olyanok is, akik városokban élnek és vendégfogadással foglalkoznak. Ezeknek házait tekjének nevezik; vendégeket azonban csak éjjeli nyugovóra fogadnak.” Ehhez a részhez tartozik a lábjegyzet: „Ma tekke, de tekje (tekje) alakban is ismert. Perzsa eredetű szó. A derviskolostorokat nevezték így, a Pécs környéki Tettye szó emlékét ma is őrzi.” TARDY (közr.) 1977. 98. és 150. A perzsa nyelv említése nem ellentmondás. Nyilván ebből a nyelvből került át a szó előbb az arabba, majd onnan az oszmán-törökhöz.

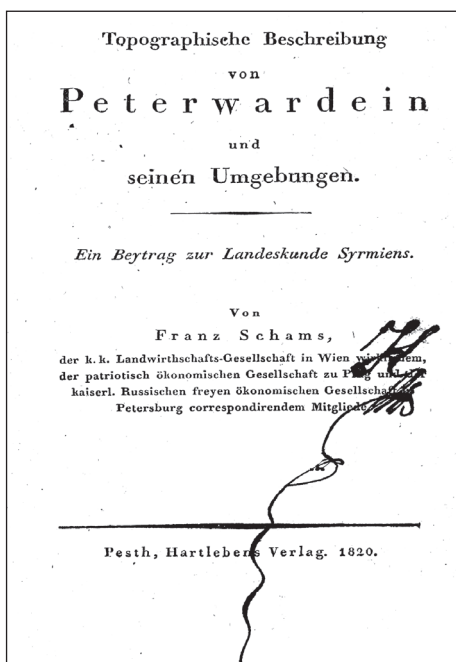
hogy a szerb hódoltságban a *tekija* szó az *oszmán-török tekke* alapján alakult ki, s föltehetően eredetileg 'tekeja' lehetett, de a könnyebb ejthetőség következtében módosult a *tekija* alakba, ami aztán több *Tekija* földrajzi névben megfigyelhető a mai Szerbiában. A *derviskolostor* jelentésű *tekke* török szó a magyar hódoltságban is lecsapódott: a *Tettye* helynévben, ami ma is Pécs városának egyik külterülete, s ahol napjainkban is állítólag láthatóak a derviskolostor romjai.²⁰ Mindez érthető annak fényében, hogy Pécs városa fontos hely a dél-dunántúli török hódoltságban, katonailag, közigazgatásilag és a hódoltsági oszmán kultúra tekintetében is, gondoljunk csak arra, hogy Pécs volt a szülővárosa az egyik legfontosabb török történetírónak, Ibrahim Alajbégovics Pecsevinek.

Legutoljára – mielőtt bemutatnám a pétervárad-i Havas Boldogasszony hócsodájáról megemlékező általam ismert írott forrásokat –, utalni kívánok egy főrangú angol hölgy magyarországi útleírásának Pétervárad-dal kapcsolatos részleteire.²¹ *Mary Montagu* írónőről van szó, aki férje: *Wortley Sztambulba* kinevezett brit követ kíséretében nagyjából fél évvel Savoyai Jenő pétervárad-i-karlócai diadalát követően utazott Magyarországon át a Portára. Mivel Bécsben találkozott Jenő herceggel (Savoyai Jenő), az óva intette őket a magyarországi szárazföldi utazástól, azzal riogatva őket, hogy útközben vagy megfagynak, mivel szállást sehol sem fognak találni, vagy farkasok fogják őket felfalni, esetleg portyázó tatárok fogják őket megtámadni. Az angolok a kockázatosnak lefestett magyarországi szárazföldi utat a tél kellős közepén – 1717 januárjáról van szó! – azért vállalták, mert a buzgó portai követ mielőbb állomáshelyére kívánt érni, s a Dunán azért nem tudtak délre lecsorogni a szerb vagy bolgár hódoltsági területekig, mert a folyó végig be volt fagyva!

S a szóban forgó angolok nem is lettek volna angolok, ha az előttük lefestett rémségek ellenére útnak nem indultak volna. Tehát hol szekéren, hol szántalpakra váltva át, végigrobogva a behavazott Dunántúlon eljutottak Eszékre, majd onnan is, minden baj nélkül, 1717. január 29-én Péterváradra érkeztek. Sajnos, itt alig volt alkalmuk többet időzni, mert a belgrádi pasához menesztett küldönc rövidesen visszatért az utazás folytatására való felszólítással. Csak sajnálhatjuk, hogy ily módon magáról Péterváradról alig tudhattak meg valamit, s nem értesülhettek a városka melletti akkor feltehetően még csak kialakulóban lévő, de majd Franz Schamstól megtudjuk, a néhány esztendő múlva meginduló Boldogasszony-kultuszról. *Mary Montagu* azonban Belgrádba tartva átutazott a

²⁰ Erről például: KAKUK 1996. 336.

²¹ SZAMOTA (össze.) 1891. 445–460.

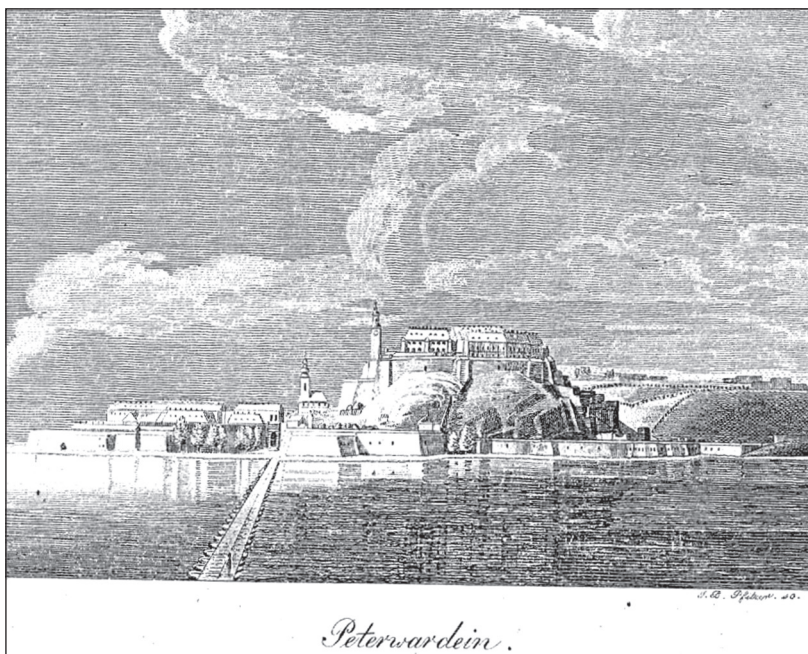

fél esztendővel korábbi csatamezőn, s arról a következő háborzongató leírást adta egyik úti levelében: „Elhaladtunk Karlóca mellett, hol Jenő herceg legutóbbi diadalát aratta a törökök fölött. A dicsőséges de véres napnak jelei még nagyon frissek voltak, a csatamezőt temetetlen emberek, lovak és tevék csontvázai és koponyái fődtek. Borzadállyal néztem ennyi megcsonkított emberi testre és eszembe jutott a háború igazságtalansága, mely a gyilkosságot nemcsak szükségesnek, hanem érdemteljesnek is tartja.”²²

1803-ban Péterváradra érkezett Franz Schams (1780–1839), egy csehországi fiatal német gyógyszerész, és a városkában gyógyszerterápiát nyitott. Mindössze 1819-ig működött a szerémségi helyen, de közben bejárta és jól megismerte a városkát és környékét. Számos helybeli és környéki civillel és katonával megismerkedett, s ily módon rengeteg fontos ismeret birtokába jutott a környék életével, történelmével és gazdaságával kapcsolatban. Még pétervárad tartózkodása idején kezdte írni és itt is fejezte be német nyelvű művét, amely voltaképpen Pétervárad krónikásává avatta. Kész kéziratát Pesten adta ki 1820-ban *Pétervárad és környéke* címen, anyanyelvén, németül.²³ Ez a könyvecske ma már a városka és részben Szerémség nagyon

²² Ugyanott: 455–456.

²³ SCHAMS 1820. A mű hasonmása szerb fordítással ŠAMS 2013. A műre a közelmúltban felhívta a figyelmet BEŠLIN 2014. 486–488. Schamsról nálunk: BÁCSMEGYEI 1943.

fontos 19. század eleji adattára, de bővelkedik korábbi, 18. századi adatokban is. Schams könyvében bemutatja a környék nevezetességeit is, köztük a környék zarándoklatainak helyszínét, Havas Boldogasszony templomát. (Az eredetiben: „Wallfahrtsort Maria-Schnee”). A zarándokhelyről Schams azt írja, hogy már hetven esztendeje ismert, ahová minden esztendő augusztus 5-én, Havas Boldogasszony napján a környék számos katolikus hívője elzarándokol, hogy a csodatévő Mária-kép előtt megváltásért és kegyelemért könyörögjön. Ha a könyv megjelenése évéből (1820) levonjuk a hetven esztendőt, az következik, hogy a zarándokhely legalább a 18. század derekától ismert volt a lakosság körében, s ha hozzávesszük, hogy a könyvecske előszava szerint a szerző a kéziratot jóval a megjelenés előtt fejezte be, akkor ez azt jelenti, hogy a pétérvárad Havas Boldogasszony kegyhely kialakulása időben a győztes csata (1716) utáni évtizedekben már minden bizonnyal lezajlott. (Ezt a feltevést természetesen eddig ismeretlen 18. századi források erősíthetnék meg.²⁴) Fontos továbbá Schamsnak az alábbi mondata is: „Amikor Jenő herceg 1716-ban tönkrevverte a törököket, örök emlékezet céljából az addig is meglévő kápolna helyett (ennek közelében zajlott le a csata) megállapodás született egy új és nagyobb templom

²⁴ Arról sincs tudomásom, hogy II. József búcsújárás- és zarándoklatkorlátozó és -betiltó rendeletei miként befolyásolták, vagy befolyásolták-e egyáltalán a pétérvárad kegyhely kultuszát.

felépítéséről, amely a Havas Boldogasszony nevet kapta egy kép alapján, amelyet állítólag egy császári tiszt talált a hóban, s ezt a képet a csata után a templomnak ajándékozta.” Ehhez teszi hozzá Schams a következő lábjegyzetet: „Az egyszerű nép mondája szerint a Mária-kép ezen a helyen tűnt föl a nagy csata során, hogy megvédje az osztrákokat, s hangos ujjongás közepette vitték be a kápolnába.”²⁵

Ezek lennének tehát az általam ismert legkorábbi írásos adatok, amelyek a péterváradi (tekijai) Havas Boldogasszony hócsodáját dokumentálják a 18. század végén és a 19. század legelején, de minden bizonnyal ennél korábbra is visszautalva. Nem lehetünk elég hálásak *Franz Schams*-nak (akinek neve 1820 után *Schams Ferencként* is előfordul, amikor már felhagyott a patikáriussággal, és elsősorban ampelológiai kérdések foglalkoztatták²⁶), amiért a bemutatott adatokat a mai kutatás számára megörökítette. A csatátér fölött feltűnő Mária-kegykép legendája, mint majd látni fogjuk a hócsoda irodalmának szemrevétele során, évtizedekkel Schams után, 1872-ben is felbukkan *Balogh Ágoston Flórián* latin nyelvű Mária-könyvében is.²⁷

Időrendben a következő mű, amelyben remélni lehetett volna a péterváradi Havas Boldogasszony hócsodájának említését vagy leírását, az *Jordánszky Elek* 1836-ban, Pozsonyban megjelent híres Mária-ikonográfija²⁸, ebben a műben azonban nem történik említés a hócsodáról, bár a péterváradi kegyképről megemlékezik a *Pétervári bódog Asszony Képe* címmel, amely szerinte „Tót Országban” van, vagyis Szlavónia régi elnevezését használja.²⁹ Mellékeli a kegyhelyi oltár rajzos képét is, melyen ott látható a Havas Boldogasszony kegyképe. A hely kultusztörténete szempontjából fontos, amit megállapít: „Az 1815-dik [sic!] évben Augustus 5-dik napján ünnepeltetett e' szenteltt helynek Századja.” Megállapítja, hogy nemcsak akkor, hanem más esztendőkből is „igen számosan” járnak e szent helyre Magyar s egész Tót Orzágnak számos megyéjéből.³⁰ Ezek az adatok egybevágóan a Schamstól idézett zarándoklati megfigyelésekkel.

A következő írott (kéziratos) forrás, amely azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy benne felbukkan majd az első 19. századi adat a péterváradi Havas Boldogasszony hócsodája kapcsán, az abban az utalásban olvasható, ami Erdélyi János korszakalkotó művében, a Magyar Népköltési Gyűjtemény első köteté-

²⁵ SCHAMS 1820. 57. és ŠAMS 2013. 91.

²⁶ BÁCSMEGYEI 1943. 308.

²⁷ Idézi TÜSKÉS 1993. 223.

²⁸ JORDÁNSZKY 1836.

²⁹ Ugyanott: 129.

³⁰ Ugyanott: 131.

nek Előszavában olvasható. Erdélyi János 1843. december 30-án felhívást fogalmazott meg, amelyben népköltési alkotások: népdalok, mondák, népmesék és hagyományok feljegyzésére és a Kisfaludy Társasághoz való beküldésére szólította föl a magyar honfiakat és honleányokat.³¹ A felhívás 1844 elején megjelent néhány lapban, s eredményesnek bizonyult. A magyar népköltészet ismerői és kedvelői a felszólításra 95 küldeményt juttattak el a Társasághoz, s ezek a gyűjtemények Erdélyi kezébe jutottak, aki ezekből válogatva állította össze és adta ki a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetét, *Népdalok és mondák* címen, 1846-ban. A mű előszavában Erdélyi felsorolta mindazokat a gyűjtőket és gyűjtéseik címét, akik felhívására válaszoltak. A felsorolt küldemények között a 76. sorszám alatt ez olvasható: „Remellay Gusztáv Pétervár vidékéről néplegendát *pétervárad havi boldogasszony* cím alatt” [küldött be].³² Ebből az adatból arra gondoltam, hogy a néplegenda nyilvánvalóan a pétervárad Boldogasszony hócsodájának valamelyik változatát tartalmazza Remellay Gusztáv hallomása és feljegyzése alapján. Mivel tudtam, hogy az MTA könyvtárának kéziratárában az Erdélyihez beküldött népköltészeti kéziratok napjainkig fennmaradtak, eléggé el nem ítélhető naivitással úgy képzeltem, hogy ezek között Remellay pétervárad kézirata is megvan és hozzáférhető. Meg is kértem valakit, hogy a nevezett helyen és a megadott sorszám alapján vegye kézbe a kéziratot, és lehetőleg kérjen róla fénymásolatot. Megbízottam – az itt nem részletezendő bonyodalmak után – azzal jött vissza Pestről, hogy a keresett kézirat a megadott számon nem található: elveszett, elkeveredett vagy megsemmisült.³³ (E végkifejlet nem nyugtatott meg; alapján véve számomra nem látszik elhihetőnek a kéziratári válasz: megfelelő alkalommal magam is kísérletet teszek a kézirat kézbevitelére.)

Miközben ennek a dolgozatnak megírásán, valamint a felhasználandó forrásanyag egybehordásán ügyködtem, Remellay Gusztáv személyéről és tevékenységéről egyre több adat derült ki. Remellay Gusztáv (1819–1866) pesti születésű, bölcsész és jogász végzettségű, alapján véve jelentéktelen, rengeteget író és publikáló íróakarnok volt. Életrajzi adatait és műveit (cikkeit, könyveit) felsorolja Szinnyei József könyvészete, de mint majd később: egyetlen könyvészet, bibliográfia sem teljes, Remellayé sem. Ami számunkra fontos: Újvidékről nősült és egy időben (az 1840-es évek) Újvidéken töltötte be a főjegyzői hivatalát. Ezeknek az adatoknak alapján teljességgel érthető, hogy egy újvidéki főhivatalnok honnan ismeri a pétervárad Havas (Havi) Boldogasszonyról szóló néplegendát. Nyilván feleségtől hallotta, vagy maga is számos alkalommal megfordult az Újvidék köze-

³¹ Újraközlése: VOIGT (szerk.) 2005. 14.

³² ERDÉLYI (szerk. stb.) 1846. Előszó: X.

³³ Köszönet illeti P. L. barátomat fáradozásaiért.

leben lévő kegyhelyen, s ott hallhatta a búcsújáró nép körében. Amellett nem elképzelhetetlen, hogy vonzódott a népköltészethez is, ha már a halott néplegendát megjegyezte, leírta és elküldte Erdélyinek.

Szinnyei adatai szerint 1848-ban minisztériumi tolmács lett, majd Görgey táborában hadbíró, a szabadságharc után azonban sem nem lőttek föbe, fel sem akasztották az osztrákok, de azért mégis másfél évtizedes várfogságra ítélték, aminek jó harmadát le is töltötte Kufsteinben. Kiszabadulása után folytatta írói és publikáló tevékenységét, aminek hozadéka egy cikk is, amiről most szó lesz.

Mivel Erdélyi János a *Népdalok és mondák* első kötetében (a másik kettőben sem) nem tette közzé a pétervárad néplegendát, a szerző, feltehetően azért, hogy adatai veszendőbe ne menjenek, a néplegendát cikké írta át, s e cikkét közzétette a *Katholikus Néplapban*. Megjegyzendő, hogy Szinnyei ezt a cikket nem ismeri, tehát a Remellayról szóló bibliográfiájában kár keresni. Rábukkanni csak az említett vallási újság módszeres átlapozásával, kézbevitelével lehetett. Magam a cikk fénymásolatához baráti szíveség által jutottam hozzá, a cikk megtalálójának jóvoltából.³⁴

Remellay cikkének kezdetén ezeket írja: „Ha e várból azon a kapun megyünk ki, mely a Szerémség, s legközelebb Karlovicz felé nyílik, csakhamar elérünk egy csinos kápolnához, mely mellett terebélyes hársfát, s ezen egy Mária-képet látunk. E kép, ha művészi szempontból tekintjük, csak egyszerű festvény, ámde azért fölötte nagybecsű az előtt, a ki tudja, mily vallásos történeti emlék van hozzácsatolva. Ezen egyszerű képre, e szent ereklyére kívánom jelenleg t. olvasóim figyelmét fölhívni.”³⁵

(Mint látható, Remellay szövegében egyszer sem fordul elő az említett „csinos kápolna” szerb elnevezése, a *Tekija*. Ebből arra lehet következtetni, hogy a kegyhely szerb elnevezése akkor még – az 1840-es évekről van szó! – nem szerepelt a magyar lakosság és az oda zarándoklók szóhasználatában. Annál inkább szerepelt az újvidéki szerb lakosság szóhasználatában, mint arra utal egy odavalósi szerb ügyvéd és politikus, Mihailo Polit Desančić [1833–1920] Emlékiratainak egyik kötetében³⁶, ahol a *Tekija* földrajzi nevet Pétervárad peremén, Karlóca irányában legalább ötször leírja. Mivel Polit Desančić egyáltalán nem vádolható sem magyar-, sem katolikusimádatlással, szövegében óvakodik attól, hogy a *Tekija* kapcsán bármit is leírjon: hogy az micsoda, miért lehet fontos. Azt azonban többször is leírja, hogy „megátalkodott katolikusok” élnek azon a környéken, akik 1848-ban a magyarok oldalán álltak.)

³⁴ Ezt is köszönöm P. L. barátomnak.

³⁵ REMELLAY 1858. 220.

³⁶ POLIT DESANČIĆ 1996.

Visszatérve Remellay cikkéhez, a bevezetés után a szerző nagy terjedelemben taglalja Jenő herceg törökök ellen vívott döntő csatáját és annak előkészületeit, az időpontot azonban tévesen jelölve meg: „1716. évi august hó 13-dika” megfogalmazással. Ezután azt részletezi, hogy a csata csaknem a török fél javára dőlt el, de hirtelen fordulat következett: „S ím! tekintete egy melléte zöldelő hársfára esvén, észre vette, hogy arra egy Mária-kép van szegezve.” Jenő herceg, lováról leszállván buzgó könyörgésbe kezdett a szentkép előtt. „Igen, a mindenható Úr Isten meghallgatta Jenő herceg buzgó imáját, melyet kegyes közbenjárónőként terjesztett elejbe a mennyei Szűz. A kegyes Isten mindenható hatalma ugyanis oly eseményt idézett elő, mely méltán nevezhető csodának; mert egyszerre sűrű felhő borította el az eget, s bár a nyár legmélyebb szaka volt, mégis sűrű hópelyhek kezdtek esni, s fehér fátyolként borítának el mindent.

E csodás esemény megmenté Pálffy és hőseit; mert a háta mögött volt pogányság megdőbvenve vonult vissza, az újonnan érkezettek pedig eltévesztették az irányt, s a helyett, hogy földieinkre rohantak volna, a mocsárok felé vágtattak, s nagy részt azokba sülyedtek.” Továbbá: „A várt seregek megérkeztek; s a mint t.i. megszűnt a csodás havazás, Jenő segedelmet küldhetett Pálffynak [...], kivívhatta azon fényes győzedelmet, mely által kiűzetett hazánkból a pogányság, mely összes ágyúit és podgyászait hátrahagyva futamodott meg. Jenő e diadal után [...] hálaímlát mondatott a Teremtőnek, egyszersmind fogadást tőn, hogy nemcsak kápolnát épített e helyen, hanem rendeléseket is teend, hogy minden évben megünnepeltesék e csodás segély és nyári havazás emlékezete.”³⁷

Mindehhez hozzáteszi még Remellay a következőket is, aminek alapján teljességgel érthető az immár három évszázada folyamatos zarándoklat a pétervárad Havi (Havas) Boldogasszony kegyhelyre. „Jenő herceg hamvai régóta elporladtak már, s össze dőlt az általa épített kápolna is; de helyét más pótolja. Ott áll s zöldel maiglan is a hársfa, s látható rajta az egyszerű Mária-kép, melyhez Havi Boldogasszony napján mindig nagy számú nép gyűl össze. S valamint Jenő herceg buzgó imáját meghallgatta a Teremtő: úgy meghallgatja mindazon imádságokat is, melyek e helyen emelkednek föl hozzá a benne bízók ajkairól. S valamint a hős herceg imáját isteni Fia elé terjesztette a mennyei Szűz: úgy kegyes pártolására méltatja mindazokat is, a kik buzgó áhitattal kérik ki dicső Fia előtti közbenjárását és oltalmát.”³⁸

Remellay cikkét megelőzően – 1854-ben – egy vallási folyóiratban, a *Religio* címűben mindössze betűjellel (-a.) aláírt cikk jelent meg, amely

³⁷ REMELLAY 1858. 221.

³⁸ Ugyanott.

ugyanazt a tematikát dolgozza fel, s benne a hőcsodát is leírja.³⁹ Nem valószínű, hogy ez a cikk is Remellaytól származna: a két dolgozat nyelvezete, szó- és névhasználata nem vall azonos szerzőre. Ebben a pillanatban tehát nem lehet tudni, hogy ennek a cikknek ki lehet a szerzője. (Mindenképpen megjegyzendő azonban, hogy a *Religio*-beli szöveg címe: *A péterváradai havi Boldog-asszony*, az írásmódbeli eltéréseket leszámítva, mindenben azonos azzal a címmel, amit Erdélyi János a korábban idézett felsorolásban ad: „Remellay Gusztáv Pétervár vidékéről néplegendát *péterváradai havi boldogasszony* cím alatt [küldött be].”)

A *Religio* (ebben a pillanatban) ismeretlen szerzője – akárcsak Remellay – eléggé széles panorámát rajzol a korról és „sabaudi Eugen herceg” karrierjéről, mielőtt eljutna annak megállapításához, hogy „1716-ban roppant sereget küldött a sultán Magyarország ellen”. Ezt követően leírja, hogy a herceg „legkedvesebb fegyvertársa, a hős Pálffy János” már „augustus 4-én” megtámadta a törököket, a túlerővel szemben azonban csaknem vesztesre állt, de a várt támogatás a herceg csapatainak lassú beérkezése miatt már kilátástalanná vált. „Eugen, ki a vár közelében lévő kápolnácska mellett állt”, a legnagyobb aggodalommal szemlélte fegyvertársának és csapatainak csaknem bekövetkező vereségét, „már-már csüggedező semeit az éghez emelné, észrevette, hogy a kápolnácska mellett zöldelő fára Mariának, a magyarok Nagy-asszonyának képe van illesztve. Azonnal leszállott lováról, letérdelt s buzgó imádságba kezdett. De egyszerre el lőn zárva egész látóköre, s a felhők, mellyek csak imént vonultak fel az égre, a legsűrűbb havat hullatták alá, melly mint hajdan az izraelitákat a felhő, úgy most magyarjainkat egészen elfedte az üldöző törökök elől. E rendkívüli eseménynél Eugen ajkai hangos hálára nyíltak meg, s mire megszűnt a havazás, az újólág nyári hévvel sütő nap egészen más színben tüntette elő a hólepte vidéket; Pálffy biztos helyen állt, a várt segély megérkezett, s a lehulló hólepel okozta homályban is vakon előre nyomuló török sereg egy része olly helyzetbe jutott a mocsárok partjánál, hogy Pálfynak könnyen sikerülhetett azt bekeríteni, s fölkoncolni.”⁴⁰

A leírás elmondja, hogy ezután beérkezett Eugen főserege, s hatalmas diadalt aratott a „nagy-vezér” csapatai fölött. A cikk zárómondatai a következők: „Eugen másnap hálaadó ünnepet tartatott az egyszerű Mária-kép előtt, melly ott látható maiglan is. A győzelem napja megületik minden évben, mikor is tömérdek nép gyűl össze az egész vidékről, s hálásan fohászkodik a magyarok Nagy-Védasszonyához.”⁴¹

³⁹ -a. 1854. Ezért az adatért is köszönet P. L. barátomnak.

⁴⁰ Ugyanott: 579.

⁴¹ Ugyanott.

Ami a hócsoda leírásának „eseménytörténetét” illeti, Remellay és az „ismeretlen szerző” szövege is lényegében ugyanazt mondja el; a zárórész tartalmi elemei is lényegében ugyanazok. Mindezek kapcsán mégis felmerülhet az óvatos gyanú, hogy a két szövegnek talán mégis ugyanaz a szerzője.

A következő forrás, amelyben utalás történik a péterváradi Havas Boldogasszony hócsodájára, az Balogh Ágoston Flórián 1872-ben, Egerben kiadott latin nyelvű Mária-könyvében⁴² található. Ebben – Tüskés Gábor olvasata szerint –: „A péterváradi Havi Boldogasszony kegykép kultuszának kialakulásában döntő tényezőt jelentett a kép feltűnésének motívuma: az egyik legendavariáns szerint a kép 1716. augusztus 5-én a törökök réműletére ködben havasan tűnt fel...”⁴³ Mint fentebb Schams könyve és a benne olvasható legendavariáns kapcsán már utaltam rá, Baloghnál olvasható az előbb már ismertetett legendavariáns másik változata. Látókörmében eddig nem bukkant föl további írásos forrás, melyben a hócsodának ez a változata szerepelne, ami természetesen nem jelenti feltétlenül azt, hogy ilyen nincs is. Ha van ilyen, konferenciánk során az általam tájékozottabb kollégák majd idézni fogják.

Ezzel ki is merült azoknak az általam megismert 19. századi írott műveknek sora, amelyekben a péterváradi Havi (Havas) Boldogasszony hócsodájának valamelyik változata említésre vagy részletezésre kerül. Mint fentebb már utaltam rá, a kegyhely szerb neve (a Tekija) magyar nyelvű írott forrásban – ismereteim szerint – a 19. század legvégén, 1898-ban bukkan föl Kopcsó István két ponyvanyomtatványában. A 20. században, Trianon után az utódállam Jugoszláviában megjelent valamennyi általam ismert vonatkozó kiadvány kizárólag a Tekija (vagy Tekia)⁴⁴ nevet használja a kegyhely kapcsán. Nyilván az eddigi kutatások elégtelen voltak tulajdonítható, hogy ebből az időszakból elég kevés magyar nyelvű (és más nyelvű) ilyen kiadványt ismerünk, ezeknek egy része is főleg magán-gyűjteményekben bukkan föl. Ezek közül eddig a legkorábbinak tekinthető az a négyoldalas ponyvakiadvány, amely a rajta szereplő nyomdajelzés szerint Péterváradon (Petrovaradinban) készült nyilvánvalóan 1923-ban, hisz a rajta szereplő egyházi jóváhagyás ezt a dátumot viseli. A kiadvány mindössze egy imaszöveget tartalmaz, melynek címe: *Ima a tekijai bol-*

⁴² BALOGH 1872.

⁴³ BALOGH 1872. 634. és TÜSKÉS 1993. 223.

⁴⁴ Sehol sem találtam rá magyarázatot, hogy a Trianon utáni jugoszláviai magyar kiadványok némelyikében (de nem csak ott) a *Tekija* név helyett a *Tekia* nevet használják, helyenként mindkettőt egyszerre, miként arra példák találhatóak dolgozatomban is.

Tekiai Boldogasszony
kegyelem képe

:- :- Petrovaradin mellett :- :-
amelyet ay 1716-ik évben a törökök fölött ki-
vívott győzelem emlékére tisztelnek,

Tisak D. Radovanovića, Petrovaradin

I M A

a tekijai boldogságos Szűzhöz.

legszentebb legtisztább Szűz, mi Asszonyunk, Istennek Anyja és a mi Anyánk, tekijai Szűz Mária. a mi egyetlen reménységünk és üdvünk erős záloga. Gyermeki bizodalommal köszöntlek Anyám e szent képed előtt. Isten után Te vagy a mi leghatalmasabb segítségünk, hiszen irántunk bűnös emberek iránt tanusított jóságodat csak nagy hatalmad múlja megfelelül. Jogosan mondhatta szt. Bernard: „Sohasem lehetett még hallani, hogy valakit meg nem hallgattál volna, aki pártfogásodért esedezelt“.

Oh áldással és szeretettel teljes Szűz Anyánk Mária mutasd meg nekem is most Anyai oltalmadat. Emlékezzél meg oh szt. Szűz, hogy én Téged gyermekkoromtól fogva mint Anyámat és pártfogómat tisztelek és ne feledkezzél meg azon nagy jóságodról, mellyel engem gyermekeid sorába fogadni kegyes voltál. Nyíltan megvallom, hogy mind azokat a kegyelmeket, miket eddig kaptam egyedül a Te nagy

hatalmadnak és pártfogásodnak köszönhetem és mégsem szolgáltam neked olyan hűségesen, mint ahogy nagy jóságod megérdemelte volna. Oh hányszor vétettem szt. Fiad ellen és csak a Te megmérhetetlen irgalmasságod volt az ami a megérdemelt büntetést rólam elhárította, vagy legalább is enyhítette.

De ezentúl buzgóbban akartam Téged szeretni és tisztelni, hogy ezután hűségesebben szolgálhassak Neked' és isteni Fiadnak.

Fogadd kegyesen ezen jó föltételemet, mellyel magamat testestül lelkestül Neked szenteltem. Ébreszd fel bennem azt a gyermeki bizodalmat, amellyel Hozzád folyamodjak: Eszközölj ki számomra szt. Fiadtól élő hitet, erős reményt, folytonégő, lángoló szeretetet s bűneim feletti tökéletes bánatot, hogy gonoszságaimat szt. Fiad megbocsássa.

Amint egykor édes hazánkat a török járom alól felszabadítottad, úgy védelmezd meg azt továbbra is, engem pedig oltalmazz meg minden testi és lelki ellenség-től. Gyámolits a kisértésekbem és eszközöld ki számomra a békeséges türelem erényét, hogy magamat Isten akaratának

mindenben készségesen alávessem. Különösen ebben a mostani szükségemben állj mellettem hogy ezen megpróbáltatásban megsegítettén itt e szent helyen rebeghessek igaz szívből jövő, méltó hálát Neked. Oh kegyes, oh hatalmas, oh édes Szűz Anyám, mutasd meg most, hogy Urunk Jézusnak Anyja és mindazok édes anyja vagy, akik segítségédért esedeznek s főlem sem fogod megvonni a Te hathatós oltamadat most és halálom óráján. Amen.

Amens Rosa
Dr. Pavao Gjelatović
1925
Broj 873/1925.
Nihil obstat.
Dr. Pavao Gjelatović
cenzor.

Imprii postest.

Mat. Pavić,
Gen. vikar.

Djakovo, dne 7. lipnja 1923.

dogságos Szűzhöz, a kiadvány címlapján a kegykép fényképfelvétel alapján készült (kliséről sokszorosított) változata, alatta a következő szöveggel: *Tekiai Boldogasszony kegyelem képe Petrovaradin mellett amelyet ay [sic!] 1716-ik évben a törökök fölött kivívott győzelem emlékére tisztelnek.* Nyomdajelzése: Tisak D. Radovanovića. Petrovaradin. A negyedik oldalon, az

imaszöveg alatt az alábbi piros tintával írt kézírásos szöveg: – – – Din adott a tekiai új harangokra, 1925. Utána olvashatatlan aláírás és (valószínűleg) az adm. paroch. egyházi cím. A szöveg elején a három vonalkával jelzett helyre egy 5-ös szám van beírva ceruzával, ami annyit jelent, hogy a nyilvánvalóan a helyszínen vásárolt nyomtatvány tulajdonosa, aki a nevét is ráírta az oldalra: *Ambrus Roza*, ennyit tudott adakozni a jelzett cél javára. Hogy az 5 dinár akkor, 1925-ben mennyit érhetett, azt nyilván utólagos nyomozással lehetne kideríteni. *Nem lehet nem észrevenni, hogy a nyomtatvány a Tekija és Tekia nevét is használja a kegyhelynek egyazon kiadványon belül*, amelyben a hócsoda nem kerül említésre. (A kiadvány magántulajdon, a bibliográfiák nem tudnak róla.)

A Trianon utáni Jugoszláviában megjelent, általam ismert, időrendben a következő tekijai vonatkozású magyar nyelvű kiadvány ugyancsak bibliográfiai ritkaság, legjobb tudomásom szerint alig páran ismerjük, a bibliográfiák pedig nem tudnak róla. *Wätz Oszkár* 1930-ban Magyarokanizsán (Starakanjiza) megjelent könyvecskéjéről van szó, melynek címe: *Tekiai kegyhely története, búcsú imák és énekek*.⁴⁵ A hócsodáról ebben a kiadványban sem esik szó, csupán a *Tekiai énekek* című második részben található egy énekszöveg, melyben nyár derekai havazásról van szó. Ez a szöveg azonban nem Pétervárad kapcsán beszél a nyári hócsodáról, hanem inkább a római Santa Maria Maggiore-templom felépítésének legendáját fogalmazza meg vallási énekszöveg keretein belül. (Szövegét lásd e dolgozat függelékében!)

Az időrendet szem előtt tartva s tovább vizsgálva az általam ismert két háború közötti jugoszláviai magyar kiadványokat Tekija kapcsán, mindenképpen utalni kell egy ponyvanyomtatványra, amely néhány szempontból is megérdemelheti figyelmünket. A kiadvány – horribile visu! – a legírás-tudatlanabb, leggondozatlanabb, leglektorálatlanabb és legkorrigálatlanabb nyomdatermék, ami valaha is elém került. A megjelenés éve természetesen nem szerepel rajta, de egy rajta szereplő időpont, valamint a megjelenés helyének névváltoztatásaival kapcsolatos adatok megadják e megjelenés évének valószínű időkeretét: ez az időpont pedig 1931 augusztusa és 1935 februárja közé esik. A megjelenés helyét egyértelművé teszi a nyomdajelzés: „Vujičin, V. Bečkerek – Telefon 120”. Tehát nyilvánvalóan egy szerb tulajdonos által jelzett nagybecskereki nyomdában állították elő.⁴⁶ Helyreállított címlapadatai (összevethető a dolgozatban látható hasonlóval) a következők: *Két igaz történet versben. Ez a két eset igaz történet.*

⁴⁵ WÁTZ 1930.

⁴⁶ Nagybecskereket a királyi Jugoszláviában 1935 februárjától Petrovgradnak nevezték el államnyelven.

2 Igaz történet versbe,
1 A tekiai kegykép megsértése
2 Az Ibéki kis árvaíú
hősi halála egy csókért

ez a két eset igaz történet. Irtam
versbe a hitélet 1931 aug. számából
OLÁH ISTVÁN
Vel. Bečkerek

Vujčín, V. Bečkerek - Telefon 120

A tekiai kegyhely megsértése

- 1 Megborzadva haljuk azt szomorodott szívvel,
ilyen bűnos merényletnek — Mária képével
- 2 Az egész lakossága — ennek a környéknek,
Borzadva beszéli el — a csodamerényletet
- 3 Megsértették Máriát — csodálatos képét,
Tekiai szenthelynek — régi szent emléket
- 4 Tekiai Mária — van egy odvos fába,
Úveg alatt vagyon ott — a szt képe zárva
- 5 Hogy a bűnos merénylet - történt a tavasszal,
Amidőn egy társaság — utazott autóval
- 6 Ezerkilencszázharminc — egynek májusába,
Tizenhétnek reggelét — a csendjét felrázta
- 7 Karlovácról érkeztek — s mentek Noviszádra,
Az utazó autósok — Tekián megáltak
- 8 És az egyik közülük — megy Mária elébe,
Egy szép imát mondott el — előtte térdelve
- 9 És az ájtatosságát — midőn elvégezte,
Most egy másik is leszált - s hozzá közelvede
- 10 Ugye már elvégezted — éjtatóságodat,
Most mér én következek — így hangzott a
mondatt

- 11 Ki vette a revolvert — s a Mária képbe,
Belecéloz egyenes — fájdalmas szívébe
- 12 Eldördült a revolver — irtozaios hanggal,
A másik boszankodva — rá néz nagy
haraggal
- 13 A golyó áthatolt az — üvegen keresztül,
A gonosztevő pedig — autóval menekül
- 14 Át hatolva a golyó — kép elé esett,
Csoda történt a képbe nem csinált sérelmet
- 15 Gondolkodjanak mások - bármiképpen erről,
Mi vigasztalva látjuk — e csodaesetről
- 16 Hogy a boldogságos szűz - Mária kegyképét,
Hogy ő megvédelmezi — Ő tiszta szentélyét
- 17 De mostau azonban el - nem tudjuk képzélni,
Mekora elvetemültség kell ezt megtenni
- 18 Mikor a rettenetes — és nyomorúságot,
Tűrhetetlen s nyomorgó — fájdalmas sok
gondot
- 19 Kell elszenvedniök a — fáradtembereknek,
Egyedüli vigassza — s megnyugvása ennek
- 20 Felkeresni Máriát — az ő drága képét,
Melylyel ugy édesgeti — hozzája a népét
- 21 Vagy hogy vándoroljunk el — búcsújárás
képpen,
Bűnbocsánatot kérni — enyhíteni lelkünkét

- 22 Nagy az Isten hatalma — nem hagy
bűntetlenül
Ki elenne vétkezik — az bűnben elmerül
- 23 Tekiai kegy helyet — hívek áhitatta,
Sok év századok óta történt már sok csoda
- 24 Meggyógyultak-betegek, sánták, vákok, bének,
Nyomorékok, bélpoklos — s más beteg és
némák
- 25 Szűz Máriának sokszor — csodás segítsége,
Oda hívja hiveit - benne reménykedve
- 26 Csak a bönös merénylő - mostan ráfizezett,
Mária merészelt — felemelni kezeit
- 27 Megbénította nyelvét, nem tud már beszélni
Karjai megredtek — nem bír semmit tenni
- 28 Nincsen neki orvosság — az orvosok látják,
Megsértette Máriát — az Isten szent anyját
- 29 Csak egyedüli mentség - kért megbocsájtást,
Attól kít ugy megsértet - a Jézus szt. anyját
- 30 Kedves keresztény hívek - imádkozunk érte,
Bocsássa meg bűneit — Tekiának képe
- 31 Jézus, Mária, József - segítsetek rajta,
Legyen jussa velünk a - menyek országába.

Írtam versben a Hitélet 1931. aug. számából OLÁH ISTVÁN Vel. Bečkerek.
Ugyancsak a címlapon a nyomtatvány tartalma: „1. A tekiai kegykép megsértése, 2. Az ibéki kis árvaíú hősi halála egy csókért.” Az már csupán a kisebb-ségi vidéki nyomor és gyehehna ráadás, hogy a két történetet megéneklő „költő” rajtaütésszerűen elfelejtette, hogy a tartalommutatóba mit írt, s „verses alkotását” ilyen címmel látta el: *A tekiai kegyhely megsértése.* (De az is lehet, hogy az akció fordítva történt.)

Megismerkedve a fölbukkant ponyvanyomtatvány Tekijával kapcsolatos részével, s a szerző Oláh István „forrásmegjelölését” szem előtt tartva, azt próbáltam kideríteni, hogy a *Hitélet* nevű hitbuzgalmi folyóirat me-

lyik száma írt a tekijai Boldogasszony kegyképe ellen elkövetett fegyveres merényletről. Civilizált körülmények között a kutató ilyenkor bemegy valamely jobb tudományos könyvtárba, s kikéri a keresett folyóirat megfelelő évfolyamát. De errefelé az efféle gyermekreg elképzéléseknek is jobb, ha búcsút mond az ember; hogy miért, az itt nem részletezendő. Szívós nyomozás és baráti segítség és jóindulat azonban segített.⁴⁷ Előkerült a *Hitélet* keresett száma és benne valóban van egy cikk *A tekiai kegyhely megsértése* címmel. (Mint látható, a „költő” Oláh István ezt a címet adta versezetének is, de aztán a tartalom megfogalmazásakor mégis a kegykép került előtérbe, ami voltaképpen inkább megfelel a tényállásnak.) Nos, érdekes tanulságok levonására alkalmas a *Hitélet* szövegének és a ponyvanyomtatványban közzétett versezet tartalmának egybevetése. A *Hitélet*-ben közölt faktográfia a következő:

„Megborzadva és elszomorodott szívvel hallotta az egész környék lakossága, hogy milyen bűnös merénylet történt most tavasszal, május 17-én a tekiai kegykép ellen. Karlovcáról Novisadra utazott autón egy társaság, s midőn a kegytemplomhoz értek, amely mellett levő élőfába van illesztve a nyári időszakban a kegykép, a társaság egyik tagja revolveréből belelőtt a kegyképbe. – A golyó áthatolt az üvegen, a kegyképet azonban nem sértette meg, hanem az üveglapon áthatolva a kép előtt leesett. – Gondolkodjanak mások bármiképpen is erről az eseményről, mi vigasztalódva látjuk, hogy a Boldogságos Szűz Mária védelmezi az ő szentélyét. Azt azonban el tudjuk képzelni, hogy mekkora elvetemültség kell ahhoz, hogy ilyen gonosz tettet valaki végrehajtsa.”⁴⁸

Ennyi a tényanyag, ami Oláh István „költői” fantáziáját megmozgatta, s beleszótta azokat a gondolatokat is, amelyeket a *Hitélet* cikkírója megfogalmazott a tekijai Boldogasszony csodálatos segítő erejéről „évszázadokon keresztül”. A költői fantázia azonban tovább működött, s Oláh a köztudatban is megrögzült sztereotip fordulatoknak megfelelően az ilyenkor szokásos „epikai közhelyeket”, Mária büntetését is versezetébe iktatta. Oláh István versezete szerint a pisztolyos merénylőt a következő büntetés érte utol (helyreállított szöveg):

*26 Csak a bűnös merénylő mostan ráfizetett,
Máriára merészelte felemelni kezeit.*

*27 Megbénította nyelvét, nem tud már beszélni,
Karjai megmeredtek, nem bír semmit tenni.*

⁴⁷ Ezen a helyen is megköszönöm Harmath Károly OFM önzetlen segítségét a keresett folyóiratszám lemásolásáért.

⁴⁸ ANONIM 1931. 225.

28 *Nincsen neki orvosság, az orvosok látják,
Megsértette Máriát, az Isten szent anyját.*
29 *Csak egyedüli mentség, kérni megbocsájtást,
Attól, kit úgy megsértett, a Jézus szent anyját.*⁴⁹

Mint az idézett pár sorból is látszik, hogy micsoda rettenetes klapanciákban fogalmazta meg a szerző a kegykép elleni merényletet; a teljes szöveg e dolgozat függelékében.

Úgy látszik, Oláh István versezete találkozott a búcsújáró nép érdeklődésével, tehát a nagybecskereki ponyvanyomtatvány hálás olvasókra talált. Ezt bizonyítja, hogy Csorba Béla egyik női adatközlője még jó fél évszázad múlva (1996) is fejből idézte a verszet terjedelmes részletét, szinte pontosan a ponyvanyomtatvány szövege szerint.⁵⁰ Csorba tudta, hogy a verszet ponyvanyomtatványon is terjedt, de a konkrét kiadványt nem ismerte, mert az dolgozata első publikálása idején (1996) nem került elő. Dolgozata újraközlésekor (1997) sem változtatott dolgozatának ezen a részén, tehát a kiadvány akkor sem fordult meg kezében. Mivel a kiadvány szerencsés módon látókörmbe került és fölbukkant⁵¹, mód van az adatközlő emlékezetében fennmaradt részletet egybevetni a nyomtatott szöveggel, valamint kiegészíteni a hiányzó részt.

Csorba Béla egy újságcikkében⁵² (2013) röviden ismét visszatér a „valószínűleg ponyvanyomtatványról szájhagyományozódott töredékes törtéjára”, s annak általa ismert rövid tartalma alapján még egy megállapítást tesz: a lövés után a kegykép „sértetlen maradt, mondani se kell, hogy ugyanakkor a visszapattanó golyó megölte a merénylőt”. Oláh István ponyvája ilyen megállapítást nem tartalmaz, tehát Csorba elképzelése annak szövege alapján nem igazolható. Arra viszont vannak példák, hogy ez az „epikai közhely” más szövegekben valóban előfordul.⁵³

Az általam ismert két háború közötti negyedik jugoszláviai magyar Tekijával kapcsolatos kiadvány Berti János könyvecskéje *A tekijai Boldogasszony*. A Petrovaradin melletti Tekijára zárandoklók kézikönyve. Petrovaradin, 1938. (A kiadválynak ugyanakkor és ugyanott horvát és német nyelvű változata is megjelent.) A kiadványban utalás nem található a hőcsodára. Ez a tény – a jelek szerint – egyáltalán nem befolyásol-

⁴⁹ OLÁH é. n., paginálatlan.

⁵⁰ CSORBA 1997a. 56.

⁵¹ Egyetlen ismert példánya: N. SZABÓ–ZOMBORI (szerk.) 2010. No 337. A másolatért Ilia Mihályt illeti köszönet.

⁵² CSORBA 2013.

⁵³ CSORBA 1997a. 53–54.

ta a kegyhelyre a harmincas években is folyamatosan zarándokló tömegeket, s a hócsodáról szóló hagyomány tovább élt s él napjainkig. Hogy Berti könyvecskéjének magyar (és a másik két) változata mekkora példányszám-ban jelent meg, arról nem rendelkezem adatokkal, de az a tény, hogy több közgyűjtemény állományában, s nem egy magángyűjteményben megtalálható, sőt néhány alkalommal antikváriumban is felbukkant, azt sejteti, hogy a példányszám nem lehetett csekély.

Alig egy esztendővel Berti kiskönyvének megjelenése után elkövetkezett a második világhégés kezdete, amelynek első szakaszában széthullott a királyi Jugoszlávia, s Pétervárad kezdetben a német megszállási zónába, majd rövidesen az újonnan alakult Független Horvát Állam (NDH) keretébe került át, beleértve a Pétervárad melletti (tekijai) Boldogasszony kegyhelyet is.

A délvidéki visszacsatoláskor, 1941-ben, csak a Bácska került vissza az anyaországhoz, a Szerémség nem, így módon a péterváradi Boldogasszony kegyhely (Tekija) továbbra is kívül rekedt az újonnan meghúzott országhatáron. Ha valaki a bácskai oldalról kívánt elzarándokolni a kegyhelyre, ahhoz ismét engedélyre vagy útlevélre volt szüksége. Volt azonban olyan népeletkutató is, akit ez sem akadályozott meg abban, hogy eljusson a kegyhelyre.

Bálint Sándorról van szó, a magyar szakrális néprajz megteremtőjéről és legnagyobb alakjáról, aki, mint Hetény János írja: „A Délvidék katolikus múltját kutatva Péterváradra is ellátogatott...”⁵⁴, csak éppen azt nem írta le, hogy mikor. Ebből következik, hogy a mai kutató, ha a pontos időpont érdeklő, kénytelen közvetett adatokra támaszkodni. Csapody Miklós nagy interjújából⁵⁵ tudjuk, hogy Bálint Sándor 1938-ban nagy körutat tett Erdélyben, 1939-ben pedig Olaszországban járt, ahonnan visszatérőben megállt Ljubljanában, majd onnan Zágrábba utazott, ahol Kniewald Károly liturgiátörténetessel találkozott. Arról azonban nem beszélt Csapodynak, hogy Horvátországban másutt is megfordult volna. Csapody Bálint Sándor életrajzát megvilágító könyvében⁵⁶ elmondja azonban, hogy „1941-ben a Délmagyarországi Közművelődési Egyesület szavazott meg 100 pengőt délvidéki kutatásaira”. Ehhez hozzáteszi: „Ezek mutatkozó eredményét ismerte el zombori íróbarátja, Herceg János, a Kallangya főszerkesztője”⁵⁷, s itt idézi Herceg Bálint Sándorhoz intézett leve-

⁵⁴ HETÉNY 2011. 276.

⁵⁵ Az interjú szövege: CSAPODY 2004. 457–471. Az említett utazásokról: 465–467.

⁵⁶ CSAPODY 2013.

⁵⁷ Ugyanott: 126.

lezőlapját, amelyben az elismerés mellett a *Kalangya* főszerkesztője ismételtén kéziratot kér tőle folyóirata számára.

Bálint Sándor 1942 szeptemberében tanulmányt tett közzé a *Katolikus Szemle* hasábjain *A délvidéki katolikus népelet forrásai* címmel.⁵⁸ Ebben a tanulmányban többek között kitér a péterváradi kegyhelyre is. Tanulmányának jegyzetei között Pétervárad kapcsán két műre hivatkozik: Jordánszky Elek könyvére, valamint Berti János Péterváradon, 1938-ban kiadott *Tekija-könyvecskéjére*. Ebből az következik, hogy ha a tanulmány 1942-ben már megjelent, akkor legalább 1941-ben már folyniuk kellett a délvidéki kutatásoknak, amelyekre – mint fentebb utaltam rá –, anyagi támogatást nyert el ugyanabban az esztendőben. Az elmondottakból az következtethető ki, hogy Bálint Sándor minden valószínűség szerint 1941 nyarán járhatott Péterváradon (és előbb Újvidéken), és megfigyelte a kegyhelyi búcsújárást, esetleg el is beszélgethetett oda zarándokló magyarokkal is. (Hogy azok bácskai vagy szlavóniai magyarok lehettek-e, azt nem tudjuk; mindez feltételezés.) Az is elképzelhető, hogy már a Bácskában beszélt magyar búcsújárókkal, s tőlük származnak adatai a péterváradi kegyhellyel kapcsolatban.

Bálint Sándor a *Katolikus Szemlé*ben megjelent délvidéki vonatkozású tanulmányát felvette az 1943-ban megjelent tanulmánykötetébe is, amelyet *Sacra Hungaria* címen adott ki.⁵⁹ Akik ezt a tanulmányt ismerik, általában erre a kötetre hivatkoznak. Tanulmányában megemlékezik a péterváradi Boldogasszony hócsodájáról is: „Savoyai Jenő (1716) éppen Havi Boldogasszony napján (aug. 5.) aratta a döntő fontosságú péterváradi győzelmet: ezt mindenki, maga Jenő is a Havi Boldogasszony közbenjárásának tulajdonította. A legenda szerint különben a harc már elveszítettnek látszott, amikor Jenő herceg a Kép előtt könyörgött segítségért és íme a római csoda megismétlődött. A *savoyai abbé* imádságára sűrű hó kezdett hullani, amely a keresztényeket elfödte a fölülkerekedő törökök elől és így a veszni induló csata Mária híveinek győzelmével végződött. A nap újra kisütött, dél volt, éppen Úrangyalára harangoztak. A legenda megformálásából is kitűnik, hogy maga a néptudat is új nándorfehérvári diadalt érzett a győzelemben.”⁶⁰

Mivel a tanulmány jegyzeteiben hivatkozott Jordánszky- és Berti-könyvben nincs sem említés, sem leírás a hócsodáról, arra kell gondol-

⁵⁸ *Katolikus Szemle* 56(1942) No 9. 257–261.

⁵⁹ A kötetre való hivatkozások változatosak. A megjelenés helyét vagy Kassában vagy Budapesten jelölik meg, megjelenésének idejét pedig 1943-ban vagy 1944-ben adják meg.

⁶⁰ BÁLINT 1943a. 79–80.

nunk, hogy Bálint Sándor vagy ismert olyan írott forrást, amelyet nem nevezett meg, vagy pedig erre vonatkozó ismereteit valóban a helyszínen szerezhette a búcsújáróktól, esetleg bácskai utazása során hallotta ottani zarándokoktól. Meglepő viszont, hogy a *Sacra Hungaria* jegyzeteiben gyakran hivatkozik Balogh Ágoston Flórián latin nyelvű Mária-könyvére, de abban nem figyelt fel a péterváradi Havas Boldogasszony hócsodájának Tüskés Gábor által idézett másik változatára: a csatatér fölött havasan feltűnő Mária-képre.⁶¹

Föltevésem szerint Bálint Sándor tanulmányát olvasta Herceg János is, aki akkor a *Kalangyát* szerkesztette Zomborban, s megkérte barátját, hogy írja meg a témát a délvidéki olvasók számára is. Nyilván ekkor született meg az a rövidebb, jegyzetek nélküli változat, amely a *Kalangyában* jelent meg 1943 áprilisában. Címe: *Bácska kegyhelyei*.⁶² Ebben a szövegben a hócsoda, némileg módosított leírásban, a következő alakban olvasható: „*Savoyai Jenő* 1716-ban éppen Havi Boldogasszony napján, azaz augusztus 5-én aratta a döntő fontosságú péterváradi győzelmet. A legenda szerint a harc már elveszettnek látszott, amikor Jenő herceg a kegykép előtt könyörgött segítségért. És íme csoda történt: nyár derekán, augusztusban hó kezdett hullani, amely a keresztényeket elrejtette a már-már fölülkerekedő törökök elől és így a csata Mária híveinek győzelmével végződött. A diadalban egyébként Jenő mellett igen jelentős része volt a magyar *Pálffy János*-nak is.”⁶³ Bálint Sándor ehhez még hozzáteszi: „A vidék azóta sok megpróbáltatáson ment keresztül, a búcsújárás azonban a háborús nehézségeket nem számítva, a magyar Délvidékről, Szerémségből, Horvátországból állandó.”⁶⁴

Hogy a Délvidék visszacsatolásának pár esztendeje alatt az itteni magyar sajtóban írtak-e valamit a péterváradi Havas (Havi) Boldogasszony kegyhelyről, arról nincs tudomásom, mint ahogy arról se, hogy egészen 1956-ig nálunk bármi megjelent volna a sajtóban akár magyarul, akár szerbül.

A második világháború utáni Jugoszláviában egészen 1990-ig a magyar nyelvű sajtóban legjobb tudomásom szerint nem jelent meg semmiféle híradás a tekijai kegyhellyel kapcsolatban, tudomásom van azonban két egyházi kiadású könyvecskéről: mindkettőben röviden kitér a szerző a tekijai kegyhelyre is (a Tekia elnevezést használva), de mint a szövegeket egybevetve látszik, ugyanarról a szövegről (megszövegezésről) van szó, te-

⁶¹ Lásd a 43. jegyzet adatait!

⁶² BÁLINT 1943b.

⁶³ Ugyanott: 163.

⁶⁴ Ugyanott.

hát a korábbi szöveget vette át a későbbi kiadvány. Egyébként a leírásban a hőcsodáról nem történik említés. A korábbi kiadvány 1974-ben jelent meg Doroszlón Fritz Ferenc ottani plébános összeállításában, címe: *Búcsús könyv*⁶⁵, a másik pedig *Kegyhelyeink története* címmel⁶⁶ Temerinben, Berecz Sándor plébános szerkesztésében. Ebben a kiadványban évszám nem szerepel, valószínűleg az 1970-es évek végén vagy az 1980-as évek elején jelenhetett meg.

Hogy a keresett adatok nem egy esetben a legváratlanabb helyen is felbukkanhatnak, arra példa Burány Béla *88 vajdasági erotikus és obszcén népmese* alcímű, *A legkisebb királylány kívánsága* című könyve, mely Budapesten jelent meg 1990-ben.⁶⁷ Ebben a könyvben, valamint a többi hasonlóban is, a rengeteg zagyvaság között néha valóban akad erotikusnak tekinthető népmeseváltozat is, de a szövegek többsége újracsócsált viccek és anekdotonok sokasága az alcímben megjelölt tartalmi jegyeknek megfelelően. Ebben a kötetben a többi között szerepel egy szöveg *Gyónás búcsúban* címmel⁶⁸, ahol a leírásban a falusiak Tëkiára mennek a búcsúra, s a nagylányok és menyecskék sorra járulnak a gyóntatószékhez meggyónni a sejtethő milyenségű „bűneiket” és elvégezni a kiszabott penitenciát. (Hogy a dolog érdekesebb legyen, a „népmese” szövegét egy szerb adatközlő mesélte Buránynak, magyarul, 1987-ben.) Az ebben a szövegben előforduló Tëkia szóhoz Burány terjedelmes lábjegyzetet illesztett, mintegy a magyar(országi) olvasó számára megmagyarázandó, hogy miről is van szó. Ebben a lábjegyzetben ez is olvasható: „A monda szerint a török üldözte Kapisztrán János itt fohászzkodott menekülésért, nyilván a nándorfehérvári csata előtt. Jóllehet nyáridő volt, hó esett, s elfedte a menekülők nyomát. A kegyeleti templomból aztán török imahely lett.”⁶⁹ Hogy ezeket az ostobaságokat az eltelt negyed évszázad során senki nem vette észre, azon nem kell csodálkozni. Ennél sokkal nagyobb baromságok is megjelentek már, magyarul (is), büntetlenül.

Tovább folytatva a tallózást, ezúttal a volt jugoszláviai magyar sajtóban megjelent, Tekijával kapcsolatos híradások között, megemlítendő egy cikk a *Magyar Szó* 1990. augusztus 13-ai számában⁷⁰, amelyben a szerző a kegyhellyel kapcsolatos összekompilált adatok mellett elbeszélgetett a kegyhely rektorával (őrével), Stjepan Miler úrral, aki elmondta neki, hogy

⁶⁵ FRITZ 1974.

⁶⁶ BEREZC é. n. A megjelenés évét 1981-ben jelöli meg BARNA 1990. 175.

⁶⁷ BURÁNY 1990.

⁶⁸ Ugyanott: 148–149.

⁶⁹ Ugyanott: 148.

⁷⁰ FRIEDRICH 1990.

„A tekiai Havas Boldogasszony ünnepére környékünkéről mindenhonnan, Bácskából, Bánátból, Szerémségből, de Szerbiából is sokan érkeztek.”⁷¹ A rektor úgy állapította meg, hogy a búcsújáráson legalább 15 000 ember vett részt. Ezt a híradást követően, tudomásom szerint, napilapunk majd csak 2006-ban, augusztus 5–6-ai számában írt újra a pétérvári kegyhelyről, s a cikkben említés történik a hócsodáról is.⁷² Napilapunkban legutóbb végre hozzáértő is megnyilatkozott a témáról: 2013. augusztus 3–4-én Csorba Béla írt cikket a kegyhely ünnepéről, megemlékezve benne természetesen a kapcsolódó legendáról, hócsodáról is.⁷³

A *Családi Kör* című hetilapban 1997. augusztus 7-én Habram Károly írt kétoldalas beszámolót a tekijai nagybúcsúról.⁷⁴ Ez a legjobb újságcikk, amely Tekijáról nálunk magyarul megjelent. A szerző elment a helyszínre, végigjárta a helyszíneket és elbeszélgetett a zarándokokkal és plébánosokkal. A riport jó fényképek kíséretében jelent meg, s idézésre méltó benne a hócsodáról szóló mondat: „[A zarándokok] olyasmiről is tudni vélnek, hogy annak idején a törökök azért szenvedtek vereséget itt, mert augusztus 5-én hirtelen havazásra fordult az idő és sokan megfagytak.”⁷⁵ A hetilap öt esztendő múlva, 2002. augusztus 8-án ismét írt a tekijai Mária-kegyhelyről, ezúttal Németh Ferenc tollából. A cikk a kegyhely ismertetése mellett a hócsodát is megemlíti: „A szájhagyomány az ütközettel kapcsolatban úgy tartja, hogy a győztes csata napján szokatlanul hidegre fordult az idő, s annak ellenére, hogy nyár volt, hó borította el a tájat. Állítólag ez a furcsa jelenség hátráltatta meg az ellenséget.”⁷⁶ Ebben a cikkben történik először említés Wátz Oszkár törökkanizsai plébános könyvecskéjéről, amelyben a tekijai kegyhely történetét dolgozza fel. Ezt a kiadványt a bibliográfia sem ismerik, s borítólapjának hasonmását Németh Ferenc egy későbbi tanulmányában fogja majd publikálni.⁷⁷

A *Hitélet* című katolikus folyóirat 1990. szeptemberi számában emlékezett meg a tekijai Mária-kegyhely múltjáról és jelenéről, s a szövegben néhány mondatban említés történik a hócsodáról is.⁷⁸ Mindenképpen meg kell említeni még egy cikket, amely Szabó Judit neve alatt jelent meg a *Familia, Kárpát-medencei családi magazin* lapjain, 2005-ben.⁷⁹ A Tekijai Ha-

⁷¹ Ugyanott.

⁷² B. FOKY 2006.

⁷³ CSORBA 2013.

⁷⁴ HABRAM 1997.

⁷⁵ Ugyanott: 13.

⁷⁶ NÉMETH 2002.

⁷⁷ NÉMETH 2015.

⁷⁸ M. GY. 1990.

⁷⁹ SZABÓ 2005.

vas Boldogasszony hócsodájáról benne ez olvasható: „Savoyai Jenő 1716-ban, éppen Havi Boldogasszony napján, azaz augusztus 5-én aratta a döntő fontosságú tekijai győzelmet. A legenda szerint a harc már elvesztettnek látszott, amikor Jenő herceg a kegykép előtt könyörgött segítségért. És íme, csoda történt: nyár derekán, augusztusban hó kezdett hullani, amely a keresztényeket elrejtette a már-már fölülkerekedő törökök elől, és így a csata Mária híveinek győzelmével végződött.”⁸⁰ (Mint azt a cikk valós szerzőjétől hallottam, akinek kilétét nem az én tisztem felfedni, a *Familia Kárpát-medencei családi magazin* voltaképpen az *Új Ember* című budapesti katolikus hetilap időnként megjelenő melléklete.)

A péterváradai (tekijai) Havas (vagy Havi) Boldogasszony kegyhellyel (vagy azzal is) tanulmány szinten foglalkozó áttekintés nálunk alig néhány jelent meg. Ezek egyike a Raj Rozália–Nagy István szerzőpáros dolgozata a *Vajdasági Magyar Kalendárium* 2000-ben kiadott kötetében olvasható.⁸¹ Ebben a szövegben idézik „a nép körében mindmáig fennmaradt mondai hagyományt”, amely így hangzik: „Valaha, a kápolna közelében álló hatalmas fa ágai között egy Mária-képet találtak a keresztény katonák, amely hasonlított a római Havas Boldogasszony kegyképéhez. Jenő herceg ez előtt a kép előtt könyörgött segítségért, és győzött. A győztes ütközet után ő maga vette le a fa ágai közül és vitte be a kápolnába. A török ezen a helyen nagy csatát vívott a magyarral. A magyarok sokkal kevesebben voltak, és már úgy nézett ki, hogy mindnyájan odavesznek. Ekkor a vezérük letérdelt, és imádkozni kezdett a Szűzhöz, a többi katona meg utána mondta az imát. Egyszer csak azt látták, hogy nagy pelyhekben esik a hó, de csak a törökre. Belepte őket, meg olyan hideg lett, hogy mind megfagytak. Így menekültek meg a magyarok. Ez augusztus 5-re virradóra történt.”⁸²

Az első – és mostanáig egyetlen – valóban elmélyült tanulmányt a Péterváradai (Tekijai) Boldogasszony kapcsán nálunk Csorba Béla publikálta 1996-ban a szabadkai *Üzenetben*, *Temerini búcsújárók Tekián* címmel.⁸³ Ugyanez a tanulmány némi módosítással egy évvel később tanulmánykötetében is olvasható.⁸⁴ A tanulmány számos érdekes és fontos adata és adaléka közül ezen a helyen engem a Boldogasszony hócsodájával összefüggő, adatközlőitől feljegyzett hagyományok érdekelnek. Ezek közül kettőt emelek ki: „Ott vót egy nagy csata. Ottand mént el a török szultán,

⁸⁰ Ugyanott. A leírás forrása szemmel láthatóan Bálint Sándor valamelyik tanulmánya.

⁸¹ RAJ–NAGY 2000. Az adatot P. L. barátomnak köszönöm.

⁸² Ugyanott: 150.

⁸³ CSORBA 1996.

⁸⁴ CSORBA 1997a. Később másik kötetében is olvasható: CSORBA 2006a.

és a nagyfába belerúgott a lova. A fának az oldalába, még a fának is ott vót a heje a patkónak. Ott fattak még a törökök. Ez még a tizennégyesi háboru előtt vót.”⁸⁵ A másik változat: „Ez a nagyfa epërfa vót. De má az utóbbi időbe nagyon sárgút a levele. Szegínykém senyvedt vót, mert benne vót a patkónyom, a szultán mikor megrúgatta a lovával. Haragudott, mer a katonái ott fagytak mæg.”⁸⁶ Ugyanez a motívum egy temerini kéziratós búcsúsében is felbukkan:

*„Másodízben ismét védelmezted,
Nemzetünket pártfogásba vetted,
Megfagyott a török nemzet,
Mielőtt támadni kezdett,
S megszabadult a keresztény nemzet!”⁸⁷*

Nálunk jelent meg (a *Bácsország* közölte 2009-ben) Szilárdfy Zoltán fontos tanulmánya⁸⁸ a Tekijai Boldogasszony kegytemplom kegyképéről és annak kapcsolatairól a római Santa Maria Maggiore székesegyház ősi Mária-ikonjával, melyben kitér a hócsodára is, tehát ennek a szemlének keretében ez a tanulmány sem mellőzhető. Ebben olvassuk, hogy miután a törökök Breuner tábornokot kivégezték és megcsonkították: „E szörnyű eset alatt Jenő herceg a magával vitt Havi Boldogasszony-kép előtt könyörgött mennyei segítségért, amikor is a S. Maria Maggiore alapítástörténetének egykori csodája szinte megisméltődött. Sűrű hó kezdett hullani, amely a keresztény sereget elfedte a felülkerekedő törökök elől, így a veszni látszó csata Mária híveinek győzelmével végződött.”⁸⁹

A Pétervárad (Tekijai) Havas (Havi) Boldogasszony hócsodájának írott forrásai felett végzett szemlémmnek végére értem. Néhány forrás minden bizonnyal elkerülte figyelmemet, de bízom benne, hogy ezeknek a forrásoknak majdani felfedezői publikálják ezeket, ha majd egyszer a pétervárad Mária-kegyhely ismét az érdeklődés homlokterébe kerül. A feltárt és bemutatott hócsoda-leírások mindenesetre néhány következtetés levonására mindenképpen alkalmasak.

A legfontosabb az lehet, hogy mivel legendáról, tehát folklórról van szó, semmi szükség nincs az augusztusi hóhullás „tényének” cáfolatára, a háromszáz éve kontinuus néphagyomány megmagyarázására. (Valakinek

⁸⁵ CSORBA 1997a. 53.

⁸⁶ Ugyanott.

⁸⁷ Ugyanott: 54.

⁸⁸ SZILÁRDFY 2009.

⁸⁹ Ugyanott: 73.

esetleg vonzó lehetne eljátszogatni a kelet-közép-európai „kis jégkorszak” néhány helyen emlegetett adataival, amelyek a 18. század elején még meghatározták Pétervárad időjárását is, ám konkrét – releváns – faktográfia meteorológiai vonatkozásban nem áll rendelkezésre.⁹⁰) Arra sincs szükség, hogy ezen a helyen újramondjam azokat a megállapításokat, amelyek a római Santa Maria Maggiore székesegyház alapításlegendája és a benne szereplő csodás nyári hóhullás kapcsán több helyen olvashatóak, s az is, hogy ez az alapításlegenda milyen összefüggésben van a Pétervárad-i Havas (Havi) Boldogasszony kegyhely (és az ott lévő Mária-kegykép) kapcsán három évszázada folyamatos csodás nyári hóhullás legendájával. Ezt a kapcsolatot több kutató feltárta, műveikben olvasható. A nálunk 1930-ban kiadott Wätz Oszkár-féle Tekia-füzetben olvasható egy *Tekiai ének*, amely a római hőcsodát mondja el; ennek szövege dolgozatomban függelékemben olvasható.

Mivel a folklór alkotások változatokban jelennek meg, a pétervárad-i (tekijai) hőcsoda pedig „néplegenda”, fel lehet tenni a kérdést, hogy az idézett szerzők által leírt (bemutatott, s dolgozatomban főntebb idézett) szövegekben valóban elkülöníthetők-e egymástól a hőcsoda leírásának változatai. Úgy tűnik: igen. Ebben a pillanatban úgy látom, hogy ezek a változatok az alábbiak:

1. A Savoyai Jenő buzgó imája nyomán lett csoda: nyár derekán hatalmas havazás kezdődött, amely megzavarta a túlerőben lévő oszmán hadat, s ez tette lehetővé a császári sereg fényes győzelmét. (Egyes szövegekben a hirtelen keletkezett havazás csak a török csapatokat érte, s csak azok fagytak meg a hidegben.) Néhány adatközlő magyar hadakról beszél, azoknak tulajdonítva a Boldogasszony égi segítségével aratott diadalt.

2. A csatátér fölött, az égen megjelenő havas Mária-kép, amelynek látán a török katonák megrémültek, s irányt tévesztve nem a császári csapatok felé, hanem a Duna mocsarába rohantak, s abba belevesztek. Ezt a képet találta meg aztán a győztes ütközet után a hóban egy császári tiszt, s a csata közelében lévő kápolnának ajándékozta.

3. A főparancsnok imádsága nyomán váratlanul téli hidegre változott az időjárás, s a zimankóban a törökök megfagytak, ami a számbeli kisebbségben lévő keresztény hadak diadalát eredményezte. Úgy tűnik, a nyári zimankó és a törökök megfagyása mozgatta meg leginkább a búcsújárók és a pétervárad-i zarándokok képzeletét; ezt a változatot lehet még ma is hal-

⁹⁰ Savoyai Jenő a csata után Károly császárhoz küldött hadijelentésében havazásról természetesen nem ír, de hatalmas szélviharról igen, mely megbontotta a pontonhidat, s késleltette csapatainak átszállítását a szerémségi oldalra. VALRABENŠTAJN (preveo) 2012. 51. A „kis jégkorszakról” (is) jó áttekintés: BEHRINGER 2010.

lani fél évszázaddal ezelőtt a kegyhelyre évente rendszeresen elzarándokoló újvidékiektől is.

Ismételten meg kell említeni, hogy a két háború közti Jugoszláviában kiadott (általam ismert) magyar nyelvű Tekijával kapcsolatos kiadványok egyike sem beszél a hócsodának egyik változatáról sem, s a búcsújáró és zarándok egyszerű nép nyilvánvalóan nem ismerte a 19. században nyomtatásban megjelent vonatkozó közleményeket, tehát azok a hócsodával kapcsolatos adatok, amelyek az általam idézett újságcikkekben s a néhány tanulmányban olvashatók, biztosan a csaknem három évszázada folyamatosan élő néphagyomány szívós továbbélésének hozadékai.

Irodalom

-a.

1854 A pétervárad havi Boldog-Asszony. *Religio* II(1854) No 73. 578–579.

ANONIM

1931 A tekiái kegyhely megsértése. *Hitélet* 8(1931) No 15. 225–226.

BÁCSMEGYEI

1943 Pétervárad elfelejtett krónikása. Emlékezés Schams Ferencre (1780–1839). *Kalangya* 12(1943) No 7. 306–309.

BÁLINT Sándor

1943 *Sacra Hungaria*. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből. Budapest

1943a A délvidéki katolikus népelet forrásai. In: *BÁLINT 1943*. 78–86. Jegyzetek: 204–205.

1943b Bácska kegyhelyei. *Kalangya* 12(1943) No 4. 162–165.

1944 *Boldogasszony vendégségében*. Budapest

BÁLINT Sándor (kiadta)

1942 *Egy magyar szentember*. Orosz István önéletrajza. Budapest

BALOGH Augustinus Florianus

1872 *Beatissima Virgo Mater Dei...* Agriae

BARNA Gábor

1990 *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Budapest

BEHRINGER, Wolfgang

2010 *A klíma kultúrtörténete. A jégkorszaktól a globális felmelegedésig*. Fordította Tarnói Judit. Budapest

BERECZ Sándor (szerkesztette)

é. n. *Kegyhelyeink története*. Temerin

BERTI János (összeállította)

- 1938 *A tekijai Boldogasszony*. A Petrovaradin melletti Tekijára zarándoklók kézikönyve. Petrovaradin

BEŠLIN, Branko

- 2014 *Evgenije Savojski i njegovo doba*. Novi Sad

BRANČIĆ, Blagoje–DERA, Đorđe (sastavili)

- 1894 *Srpsko–mađarski rečnik*. Novi Sad (Párhuzamos magyar nyelvű belső címlappal.)

BURÁNY Béla

- 1990 *A legkisebb királynő kívánsága*. 88 vajdasági erotikus és obszcén népmese. Budapest

CSÁKY S. Piroska–KÓKAI Sándor

- 2006 *„Az Írás szavai szerint”*. A Délvidék egyházi jellegű kiadványainak bibliográfiája 1815–2000. Újvidék

CSAPODY Miklós

- 2004 *„A világban helytállni...”*. Bálint Sándor élete és politikai működése 1904–1980. Budapest
2013 *Bálint Sándor (1904–1980)*. Életrajz. Budapest

CSORBA Béla

- 1996 Temerini búcsújárók Tekián. *Üzenet* 26(1996) No 4–6. 212–222.
1997 *Még azt mondják Temerinben...* Kanizsa [Magyarkanizsa]
1997a Tekiai búcsújárók. In: *CSORBA 1997*. 49–60.
2006 *Hol vette a király a várát?* Névtani, néprajzi és tárgytörténeti írások. Újvidék
2006a Temerini búcsújárók Tekián. In: *CSORBA 2006*. 75–94.
2013 Tekia ünnepe. *Magyar Szó (Kilátó)* 2013. augusztus 3–4. 21.

ERDÉLYI János (szerkeszti és kiadja)

- 1846 *Népdalok és mondák* [I.] Magyar Népköltési Gyűjtemény. Pesten

B. FOKY István

- 2006 A tekiai búcsú. A néphiedelem szerint Szűz Mária megfagyasztotta a törököket. A csata 290. évfordulójára. *Magyar Szó* 2006. augusztus 5–6. Hétféje IV.

FRIEDRICH Anna

- 1990 Havas Boldogasszony ünnepén. Az idén mintegy tizenötezen látogattak Tekiára. *Magyar Szó* 1990. augusztus 13. 4.

FRITZ Ferenc

- 1974 *Búcsús könyv*. Doroszló

GYURIS György

- 2007 *Bálint Sándor munkássága*. Bibliográfia. Budapest–Szeged

HABRAM Károly

- 1997 Léleekben gazdagodók. Modern zarándokok között a tekiai nagybúcsún. *Családi Kör* 1997. augusztus 7. 12–13.

HETÉNY János

- 2011 *A magyarok Máriája*. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza. Budapest

JORDÁNSZKY Elek

- 1836 *Magyarországban, s az ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem Képeinek rövid leírása*. Posenban (Reprint: Budapest, 1988)

KAKUK Zsuzsa

- 1996 *A török kor emléke a magyar szókincsben*. Budapest

KLJAJIĆ, Marko

- 2004 *Sveti Juraj u Petrovaradinu: 1693–2003*. Petrovaradin

KOPCSÓ István

- 1898 *Legújabb tekijai szent ének augusztus ötödikén*. Szabadka
1898a *Legújabb szent énekek a havi Szűz Máriához*. Arad

M. GY.

- 1990 A tekiai Mária-kegyhely múltja és jelene. *Hitélet* 23(1990) No 9. (szeptember) 16.

MILUTINOVIĆ, Vera

- 1956 Kult vezan za crkvu na tekijama. *Rad Vojv. muzeja* 1956. No 5. 41–46.

NÉMETH Ferenc

- 2002 A tekijai Mária-kegyhely. *Családi Kör* 2002. augusztus 8. 23.
2015 A tekiai Mária-kegyhely történetéből. Egy régi képes levelezőlap és néhány, kevésbé ismert kiadvány tükrében. *Bácsország* 2015/2. (73. szám) 13–16.

OLÁH István

- é. n. Két igaz történet versben. Veliki Bečkerek (Helyreállított helyesírással!)

POLIT DESANČIĆ, Mihailo

- 1996 *Kako je to bilo u nas Srba u Buni godine 1848*. Novi Sad

RAJ Rozália–NAGY István

- 2000 Köszönteni jöttünk a szép Szűz Máriát. Kegyhelyek, zarándokok a Vajdaságban. *Vajdasági Magyar Kalendárium 2000* (Szabadka) 148–159.

REMELLAY Gusztáv

- 1858 A Pétervárad melletti Mária-kép. *Katholikus Néplap* 1858. június 24. 220–221.

SCHAMS, Franz

1820 *Topographische Beschreibung von Peterwardein und seinen Umgebungen. Ein Beytrag zur Landeskunde Syrmieus.* Pesth

ŠAMS, Franc

2013 *Istorija Srema i Petrovaradina.* (A kiadvány tartalmazza SCHAMS 1820. hasonmását is!) Novi Sad

ŠKALJIĆ, Abdulah

1985 *Turcizmi u srpskobrvatskom jeziku.* Ed. 5. Sarajevo

SZABÓ Judit

2005 A tekijai kegyhely az évszázadok sodrában. Győzelemre segítő augusztusi hóvihár. *Família* (Kárpát-medencei családi magazin) 2005. augusztus–szeptember, 16–17.

N. SZABÓ Magdolna–ZOMBORI István (szerkesztette)

2010 *Vallásos ponyvanyomatványok Bálint Sándor hagyatékában.* Szeged

SZAMOTA István (összegyűjtötte stb.)

1891 *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten.* Budapest

SZILÁRDFY Zoltán

2009 A Szűz Mária római ikonjának fényében Délvidék legismeretebb búcsújáráshelye és kegyképe a tekijai Havi Boldogasszony. *Bácsországi* 2009/2. (49. szám) 73–79.

TARDY Lajos (közreadja)

1977 *Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról.* Budapest

TÜSKÉS Gábor

1993 *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében.* Budapest

VALRABENŠTAJN, Jovan (preveo)

2012 *Bitka kod Petrovaradina 1716.* Ratni izveštaji princa Eugena Savojskog. Novi Sad

VOIGT Vilmos (szerkesztette)

2005 *Magyar folklór szöveggyűjtemény I.* Budapest

WÁTZ Oszkár (összeállította)

Tekiai kegyhely története, búcsú imák és énekek. Starakanjiža [Magyarkanizsa]

FÜGGELÉK

Tekiai énekek V.

*Valamikor régen, hol most e templom van,
Tiszta házaspár élt, boldog hajdanában.
Úgy szerették egymást, mint páros galambok,
Imádsággal tölték éjjelök, – nappalok.*

*Testüket – lelküket Istennek ajánlták
És gazdag kincsüket a szent Szűznek szánták,
De szerették volna azt tudni fölötte:
A szűz Máriának mi kedves előtte.*

*Tudatta álmukban velük Jézus Anyja,
Hogy templomot kíván, hogy Ő azt akarja:
Álljon azon halmon, mely reggelre kelve
Forró nyár derekán friss hóval lesz fedve.*

*Szintén álmot látott Krisztus helytartója,
E boldog házaspár jó tanács adója.
A szép szűz Mária édes kívánságát,
Hogy menyből eredett, ebből tisztán látták.*

*Forró nyár derekán ezen helynek halma,
Ragyogó szép fehér hóval volt takarva.
Ide kincseiből a buzgó jó lelkek
Isten segítségével templomot emeltek.*

*Hova a magas ég nagy kegye lehajlék,
Íme elöttetek áll e dicső hajlék.
Augusztus hónapnak ötödik napjára
Száz ezer ajkról száll „Üdvözlégy Mária!”*

Forrás: WÁTZ 1930. 15–16.

A tekiai kegykép megsértése

- 1 *Megborzadva halljuk azt szomorodott szívvel,
Ilyen bűnös merényletnek Mária képével.*
- 2 *Az egész lakossága ennek a környéknek,
Borzadva beszéli el a csodamerényletet.*
- 3 *Megsértették Máriát, csodálatos képét,
Tekiai szent helynek régi szent emlékét.*
- 4 *Tekiai Mária van egy odvas fában,
Üveg alatt vagyon ott a szent képe zárva.*
- 5 *Hogy a bűnös merénylet történt a tavasszal,
Amidőn egy társaság utazott autóval.*
- 6 *Ezerkilencszázharmincegynek májusában,
Tizenhétnek reggelét, a csendjét felrázta.*
- 7 *Karlovácról érkeztek s mentek Noviszádra,
Az utazó autósok Tekián megálltak.*
- 8 *És az egyik közülük megy Mária elébe,
Egy szép imát mondott el előtte térdelve.*
- 9 *És az ajtatosságát midőn elvégezte,
Most egy másik is leszállt, s hozzá közeledve,*
- 10 *Ugye már elvégezted ajtatosságodat,
Most már én következek – így hangzott a mondat,*
- 11 *Kivette a revolvert, s a Mária-képbe,
Belecéloz egyenest fájdalmas szívébe.*
- 12 *Eldördül a revolver irtózatos hanggal,
A másik bosszankodva ránéz nagy haraggal.*

- 13 *A golyó áthatolt az üvegen keresztül,
A gonosztevő pedig autóval menekül.*
- 14 *Áthatolva a golyó kép elé esett,
Csoda történt, a képben nem csinált sérelmet.*
- 15 *Gondolkodjanak mások bármiképpen erről,
Mi vigasztalódva látjuk e csodaesetről,*
- 16 *Hogy a boldogságos szűz Mária kegyképét,
Hogy ő megvédelmezi Ő tiszta szentélyét.*
- 17 *De mostan azonban el nem tudjuk képzelni,
Mekkora elvetemültség kell ezt megtenni.*
- 18 *Mikor a rettenetes nyomorúságot,
Tűrhetetlen s nyomorgó fájdalmas sok gondot*
- 19 *Kell elszenvedniük a fáradt embereknek,
Egyedüli vigasza s megnyugvása ennek.*
- 20 *Felkeresni Máriát, az ő drága képét,
Mellyel úgy édesgeti hozzája a népét,*
- 21 *Vagy hogy vándoroljunk el búcsújárásképpen,
Bűnbocsánatot kérni, enyhíteni lelkünket,*
- 22 *Nagy az Isten hatalma, nem hagy büntetlenül,
Ki ellene vétkezik, az bűnben elmerül.*
- 23 *Tekiai kegyhelyet hívek áhítata
Sok évszázadok óta történt már sok csoda*
- 24 *Meggyógyultak betegek, sánták, vakok, bénák,
Nyomorékok, bélpoklos s más beteg és némák,*
- 25 *Szűz Máriának sokszor csodás segítsége,
Odahívja híveit benne reménykedve.*

26 *Csak a bűnös merénylő mostan ráfizetett,
Máriára merészelte felemelni kezeit.*

27 *Megbénította nyelvét, nem tud már beszélni,
Karjai megmeredtek, nem bír semmit tenni.*

28 *Nincsen neki orvosság, az orvosok látják,
Megsértette Máriát, az Isten szent anyját.*

29 *Csak egyedüli mentség kérni megbocsájtást,
Attól, kit úgy megsértett, a Jézus szent anyját.*

30 *Kedves keresztény hívek, imádkozzunk érte,
Bocsássa meg bűneit Tekiának képe,*

31 *Jézus, Mária, József, segítetek rajta,
Legyen jussa velünk a mennyek országába.*

Forrás: *OLÁH é. n. (paginátatlan, a ponyva első fele)*

Az itt közölt szöveg a lehetőségek szerint helyreállított változat. Az eredeti ponyva fakszimiléje a dolgozat szövegében.

A lopakodó identitásgyarmatosítás

Dani Erzsébet: *Identitásgyarmatosítás Erdélyben. Identitásdrámák és interkulturális stratégiák a Trianon utáni székelymagyar irodalomban.*
Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016

Dani Erzsébet könyvének főcíme meglehetősen provokatív, fejezetcímei szokatlanok. A kötet egy kibeszélhetetlen traumából tabutémává vált jelenséget nevez nevén. A trianoni impériumváltozás nyomán a kisebbségi helyzetbe került magyarok egy jó részét érintő identitásválságot tematizálja. Menyhért Anna írja: „A trauma fogalmához hozzátartozik a hallgatás, pszichológiai értelemben éppúgy, mint a kulturális emlékezet vonatkozásában. A trauma elszenvedője ugyanúgy nem képes arról beszélni, amit átélt, mint ahogy a súlyos társadalmi traumákat hallgatás övezi. A traumaelmélet úgy véli, hogy a gyógyulás feltétele a történetek elmondása, az egyén és a társadalom esetében egyaránt.”¹

A feloldáshoz kibeszélés, megosztás szükségeltetik, ám ez nem könnyű feladat. „[...] a trauma történetét meghallgatni fájdalmas dolog, maga is egy kisebb trauma: a hallgatónak készen kell állnia arra, hogy a trauma terhét a meghallgatás időtartamára a beszélőtől átvegye.”² Nem könnyű olvasmányok tehát a megrázó léthelyzeteket bemutató, Dani Erzsébet által elemzésre választott erdélyi művek³, ám azzal, hogy szóvá teszik, bemutatják a kisebbségi sorsba került magyarság problémáit, és modellt nyújtanak, mégis segíteni tudnak, Illyés Gyula szavaival, „ki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja.”⁴

¹ Menyhért Anna: *Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom.* Anonymus-Ráció, Budapest, 2008. 5.

² Uo.

³ Balázs Ferenc: *A rög alatt*; Benedek Elek: *Édes anyaföldem!*; Böződi György: *Romlás*; Ignác Rózsa: *Született Moldovában, Anyanyelve magyar*; Kacsó Sándor: *Vakvágányon*; László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*; Nyirő József: *Az én népem, Néma küzdelem, Uz Bence*; Tamási Áron: *Ábel, Szülőföldem.*

⁴ Lásd a *Bartók* című verset.

Dani Erzsébet könyve – az antik hagyományt tiszteletben tartva – a címében megjelenő fogalmak meghatározásával kezdődik, azaz annak a társadalmi-kulturális kontextusnak a megrajzolásával, amely a tucatnyi tanulmányozott mű létrejöttét övezte, és azoknak a dilemmáknak a felvázolásával, amelyekre a huszadik század első felében keletkezett irodalmi alkotások válaszokat kerestek. „A székelymagyar kiélezett *interkulturális* helyzetbe kerül, hiszen – mindenféle más jellegű kulturális összeférhetlenségi tényezőkön túl –, szembekerül egy beolvasztó szándékú állami és kulturális gépezettel, mely most már merőben más jellegű identitásmenedzselési stratégiára kényszeríti. Ennek az interkulturális kommunikációs és identitásmenedzselési küzdelemnek kortörténeti jelentőségű dokumentumsorozata a Trianon utáni székelymagyar irodalom, mely mindezt széles spektrumú változatokban vonultatja fel.”⁵

Bár a szerző nem titkolja a téma iránti érdeklődésének belső motivációját, a székelység történetére vonatkozó adatokból nem kerekít megbocsátó vagy éppen heroizáló narratívát, hanem – a tudományos objektivitás igényének megfelelően – kritikus álláspontonról térképezi fel a huszadik században bekövetkezett traumatikus történések külső és belső okait. A székelység újkori történetében bekövetkező, a korábbi kollektív szabadságjogokat és vagyonszövetséget megszüntető folyamatot tekinti Dani Erzsébet olyan tényezőnek, amely alapvetően befolyásolta az első világháborút övező tragikus eseményeket. „Fokozatosan dőltek ki a székelység alól lelki támasztékai, és ilyenkor orvoslást, megoldásokat keresett. A 16. századig tartó belső meghasonlásban nem ismeri fel helyesen a székely a történelmi helyzeteket, kapkod, tájékozatlan, mindig máshonnan vár segítséget. Ez a belső küzdelem külsővé változik, amikor a székelység belesodródik az európai politika áramlataiba. A nép katonai erejére mindegyik uralmi törekvésnek szüksége van: kijátsszák, félrevezetik, a székely már maga sem tudja, miért és kiért harcol – a tájékozatlanság újra meg újra veszélyes fegyverként fordul ellene.”⁶

A szerző az identitásra, asszimilációra és a kolonizáció folyamataira vonatkozó legkorszerűbb elméleti munkák felhasználásával építi fel eredeti gondolatrendszerét és elemző módszerét. (Az impozáns külföldi és magyar szaknévsor tagjai: Max Webber, Talcott Parsons, Antony Giddens, John Milton Yinger, Robert Ezra Park, Milton M. Gordon, Homi K. Bhabha, Jan Assmann, Veres Valér, Vetési László, Anthony D. Smith,

⁵ Dani Erzsébet: *Identitásgyarmatosítás Erdélyben. Identitásdrámák és interkulturális stratégiák a Trianon utáni székelymagyar irodalomban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016. 12–13.

⁶ I. m. 40.

William Bloom, Csepeli György, Fehér M. István, Karl Erik Rosengren, Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt, Jeffrey C. Alexander, Neil J. Smelser, Ron Everman). A többen élő székelység helyzetén kívül a szórványban élő romániai magyarság identitásproblémáit bemutató műveket is ennek az elméleti apparátusnak a segítségével vizsgálja (Ignác Rózsa: *Született Moldovában*, Nyíró József: *Néma küzdelem*). Gordon modelljének hét változója közül (kulturális asszimiláció, strukturális asszimiláció, amalgamáció, identifikációs asszimiláció, az előítéletek megszűnése, a diszkrimináció megszűnése, az érték- és hatalmi konfliktusok megszűnése) Dani Erzsébet az amalgamációt tartja leginkább jellemzőnek a székelyek romániai helyzetére. Jan Assmann teóriájának felhasználása az identitás és a kulturális emlékezet szakszerű bemutatását teszi lehetővé, az ÉN- és MI-azonosság kényszerű változásainak vizsgálatán keresztül a sorsváltozatokból kibomló árnyalt kép megrajzolását.

Az elemző fejezetek címeinek egyedi szóképzései/szóösszetételei/szókapsolatai a bennük található, elkövetkező elemzés tömör összefoglalásai.⁷ (A természeti természetes székely – a **kolonizálhatatlan** identitás interkulturális kommunikációs formái: *Ábel*; A nem involválódó sztereotip székely kolonizálhatatlansága: *Uz Bence*; **Identitásgerinccel** a kétlelkű azonosságtudat ellen: *Édes anyaföldem!*; Kényes **identitásegyensúly** és kúszó **identitáskolonizáció**: *Szülőföldem*; Az azonosságtudat revíziója: *A kisebbségi élet ajándékai*; Ütközéses **identitásmenedzselés** ideológiai beágyazásban: *Vakvágányon*; Az interkulturális identitásmenedzselés széles skálája, multikulturális közegben: *Anyanyelve magyar*; A motiválatlan közösségi identitástól a tudatosan vállalt MI-identitásig: *Az én népem*; A külső szempontokkal kezelő identitásmenedzselés összeférhetetlenségétől a kisebbségi sors valós igényéig: *A rög alatt 1928–1935*; Az identitáskolonizációt segítő **identitásgyökér-romlás** intra- és interkulturális térben: *Romlás*; A kiürült kulturális emlékezetű azonosságtudattól a megbénított identitásig egy mezőségi szórványfaluban: *Néma küzdelem*; **Az identitásválság-menedzselés** széles spektruma: *Született Moldovában*).

Az elmélet precízen végigvezetett alkalmazását egyetlen példán, a harmincas évek első felében keletkezett, legismertebb erdélyi mű, Tamási Ábel trilógiájának vizsgálatában lehet legkönnyebben bemutatni. A regénysorozat hőse, Ábel a kolonizálhatatlan identitás szimbóluma, aki a fejlődése során egyre bonyolultabb interkulturális viszonyok közé kerül, az identitásmenedzselés egyre kényesebb helyzeteiben kell megállnia a helyét. Az első kötetben a gyerekkorból éppen csak kicseperedő hős akkor és annak

⁷ A kiemelések tőlem: T. Zs.

következtében kerül erdőpásztorok a Hargitára, amikor „a románok kézhez vettek minket”.⁸ (Érdekes emlékeznünk rá, hogy a későbbi romániai kiadásokból ezt a tagmondatot kihagyták, értelmetlenné téve az előtte álló részt: „*Abban a nevezetes ezerkilencszáz és huszadik évben, vagyis egy esztendőre rá, hogy a románok kézhez vettek minket, székelyeket.*”⁹) A fiatal fiú életének dimenziói akkor tágulnak ki, „amikor paradox módon *magára marad* a rengetegben”.¹⁰ A természettel harmóniában élő emberpalánta akkor kezd eszmélni, amikor „találkozásai a pénz, a kisebb-nagyobb csalások, a hit és a nemzeti kérdések világával, fokozatosan alakítani kezdik”.¹¹ A zárt, egynemű nemzetiségi térben szocializálódott fiatal mindenkire emberként közelít. „Az útjába kerülő »Másság«-ot sem más-ságként érzékeli, illetve az érzékelt másságot sem kezeli »Más«-ként. Számára természetes az, ha valaki más nyelven beszél, vagy csak törli a magyart. Nincsenek negatív sztereotípiái a román emberekre vonatkozóan. Következésképp nem is tud mit kezdeni azzal, ha az országosan többségben lévő (román) nemzet erőszakos módján próbálnak közelíteni hozzá. Nem érti, de érzi, és a maga tréfás módján igyekszik kezelni ezeket a nemzetiségi konfliktus-helyzeteket, amikor először találkozik velük. Az első hargitai látogató román ellenségként mutatkozik be, de az etnikai ütközésben még járatlan székely a világot széles keblére ölelő nemes természetességgel reagál: Nem látok ellenséget. – De én román vagyok! – mondta leső szemekkel Fuszulán. – Tőlem lehet, mert én nem fogadom el. – Mit nem fogadsz el? – Magát ellenségnek. (Tamási 2011. 102.)”¹² Az egyéni kommunikációs térben ez a jól működő stratégia az erőszakos csendőrrel szemben már deficitese, ezért Ábel allegorikus üzenethez folyamodik, az őt kitérítő Surgyelánnak a más fészket elfoglaló kakukkal példálózik. „A betolakodó román »lakótárs« válasza sem méltatja Ábel allegóriáját; nem is érti, hiszen a hatalom és a többségi nemzet képviselőjeként megengedheti magának, hogy kakukkmadár módjára viselkedjen. Közös harcuk a sással értelmezhető ironikus allegóriaként, ha arra gondolunk, hogy a rendőr által lelőtt madár a Monarchia címer-sásával asszociálható...”¹³ Ugyan legyőzik az állatot, de kis híján belepusztulnak a tőle kapott ételmérgezésbe, és a közös győzelem még inkább fölerősíti a széthúzást, a nagyobb

⁸ Tamási Áron: *Ábel*. Tamási Áron Alapítvány, Budapest, 2011. 7.

⁹ Uo.

¹⁰ Dani i. m. 82.

¹¹ Uo.

¹² I. m. 84.

¹³ I. m. 85–86.

hatalmaskodását a neki kiszolgáltatót gyengébb felett (az ágyából a földre kényszerített, beteg Ábel egyetlen kecskéjét levágja és megeszi a csendőr). Helyesen állapítja meg a szerző, hogy ez a tapasztalat érleli meg a hősen az elhatározást, „hogy megkeressük a testvéremet, Káint, aki okozta nekünk, Ábeleknak, a rosszat”.¹⁴ „Az első rész végén a rengeteg naiv Ábele nem tudja, hogy voltaképp már találkozott Káinnal [...]”.¹⁵ Kiváló észrevétel, hogy a második kötetben Ábel a társadalom megismerésére a madéfalvi állomásról indulva „Madéfalva *kapuján* át belép a székely történelembe, melynek a kollektív emlékezetben őrzött egyik nagy traumája éppen a madéfalvi tragédia”.¹⁶ A román bakter viselkedése „a hegemonikus arrogancia általános-érvényűségére”¹⁷ döbbsenti rá az országot megismerni induló hőst. Aki eddig csak szegény és gazdag, jó és rossz ember között érzékelt különbséget, azt a bakter felvilágosítja az uralkodó és alávetett nemzet helyzetéről: „De jegyezd meg magadnak, hogy ebben az országban mi vagyunk az urak: románok!”¹⁸ Ábelnek a rengetegből a társadalom interkulturális terére lépve ki kell alakítania a kulturális mimikri sajátos formáit, a csoport szintű kommunikáció változatos helyzeteiben. „Ennek az identitásmenedzselésnek a nagyszerűsége abban rejlik, hogy a kommunikációs partnerben, akihez mindig emberként közelít, mindig az egyént látja, mintegy elvonatkoztatva őt a csoporttól. Ez az egyetlen módja – a csoport egyeddé való redukálása – annak, hogy Ábel csoportszinten kommunikálni tudjon. Mivel ő az egyén szintjén megvalósítható kommunikáció nagymestere, azt mondhatjuk, hogy az egyedet a csoportról leválasztva, egyéni kommunikációként kezeli a csoportkommunikációt.”¹⁹ A szórványból érkező magyar beszélgetőtársak és a nagyvárosi magyar kisebbség sorsával szembesülve az eddig a székely tömb védelmező erejét érző Ábelben megfogalmazódik a regény fő kérdése, a *mi célból vagyunk e világon?* Dani Erzsébet megállapítja, hogy az általa tanulmányozott más művekben, így Böződi György *Romlás* című regényében vagy Nyirő József *Néma küzdelemében*, az *Ábel* trilógia második részében is felbukkan az a paradoxon, hogy „[a] magyar pártok stratégiát fogalmaztak meg a csoportelnémítás ellen. Ám a csoportelnémítást kivédő stratégia az asszimilációs nyomás ellenében öngölnak bizonyul, mert elnémuláshoz vezet.”²⁰

¹⁴ Tamási i. m. 220.

¹⁵ Dani i. m. 86.

¹⁶ I. m. 87.

¹⁷ I. m. 88.

¹⁸ Tamási i. m. 206.

¹⁹ Dani i. m. 90.

²⁰ I. m. 91.

Az identitás kolonizálhatatlansága a multikulturális világba lépve válik egyértelművé, amikor Ábel Amerikában az asszimilációnak, identitáselhagyásnak, kulturális mimikrinek a gazdag tárházába lép. Az úton, a vonatfülkében megjelenő zárt kommunikációs térben „csődöt mond az addig jól működő individuális kommunikációja”²¹, amikor a volt Monarchia kisebbségi helyzetbe került, most éppen kivándorló nemzeti-ségei konfrontálódnak egymással. „Ezen a vonaton egy felbomlott birodalom évszázadokon át hurcolt kulturális sztereotípiái csapnak össze.”²² Az Újvilág etnikai olvasztótengelyébe érve az otthon megélt nemzeti(ségi) helyett a bőrszín szerinti diszkrimináció tapasztalatával gazdagodik a hős, és már a vámnál megállapítja, hogy *a szó meghalt*, „a székely észjárásos érvelés az, ami Amerikában nem működik”.²³ A csíkcsecsői származását Gáspár bácsi egyenesen köp a székelysége, „a Ynger és Hess-féle akkulturációs szinten áll, amelynek egyenes következménye az asszimiláció”.²⁴ A szlovákiai magyarból lett kaszinótulajdonos még tovább jutott a beolvadásban, mivel a pénz az istene, nemzettársait egyenesen üldözi. Ábel számára „[a]z ÉN-identitásnak ily módon Amerikában nincs külső Mi-identitás-támasza. Igaz, hogy magyar honfitársakkal is találkozik, és jó kapcsolatot ápol velük, így a velük használt magyar nyelv némi biztonságérzetet nyújt neki, de ez kevés, nem jelent székelymagyar csoporttámaszt. Végeredményben csak a magában hordozott kulturálisidentitás-reflexekből táplálkozhat. Egyéb vonatkozásban is úgy érzi, szétszedi a sokszínű világot, erre a belső forrásra tehát fokozottan vigyáznia kell.”²⁵ Toldi Miklósban, aki kívülről tudja Arany János művét, Ábel társra lel „a kétszemélyes MI-csoporthoz”.²⁶ Ábel hatására a tizenhat éve Amerikában élő férfi elhatározza, hogy hazatér szülővárosába, Nagyszalontára.

„A kulturális megengedés légkörében tehát Ábelnek, vagyis a »túl kicsi nép« fiának, túl sok a kultúrák sokasága. Úgy érzi, saját kultúrájának nem jut elég levegő. Az amerikai magyarság lassan enyésző nemzeti tudata Ábelt látszólag nem zavarja, de a tendenciát valójában nem tudja elfogadni. Az asszimiláció révén történő nemzeti és kulturális identitás feladásában rémképet lát.”²⁷ Az otthonratalálás, mint a regényben megfogalmazott legfőbb célkitűzés, annak a felismerése, hogy „igazán *otthon* (saját kulturá-

²¹ I. m. 95.

²² I. m. 96.

²³ I. m. 100.

²⁴ Uo.

²⁵ I. m. 101.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

lis közegünkben, Mi-identitásunk kulturális terében) lehetünk benne. És az Ábelek számára ez az otthon nem elveszíthető.”²⁸

A kolonizálhatatlan identitás titka „a Hargitáról idáig hozott, és oda visszavitt filozófia, amely szinte vigasztalással fordul Gáspár bácsi felé, amikor az »köp« a székelymagyarságára: »Egy cseppet sem kell búsulni, mert ha valaki mégis elvonná tőlünk a mi székelységünket, akkor is maradna valami, amiben örökké egyek lehetünk. Ez pedig semmi egyéb, mint az a nagy dolog, hogy mind a ketten emberek vagyunk.« (Tamási 2011: 554.)”²⁹

Ignác Rózsa regényeinek elemzése a vizsgált kérdéskör rendkívül bonyolult viszonyhálójának feltérképezése mellett arra is ráirányítja a figyelmet, hogy milyen méltánytalan a kovásznai születésű író kizorítása a kánon peremére.

René Wellek³⁰ feloldhatatlan dilemmaként jelöli meg azt, hogy az irodalmi alkotásokhoz *belső*-szövegelemző, vagy *külső*-kontextualizáló pozícióból közelítünk-e. Dani Erzsébetnek sikerül a két nézőpontot harmóniában egyesítenie. Az erdélyi, de bármelyik másik utódállamban élő olvasókat önreflexióra készítheti ez a könyv. Sürgetően teszi fel ugyanis a kérdést, hogy hagytuk-e magunkat a lopakodó identitásgyarmatosítás által befolyásolni, az interkulturális nyitással együtt sikerült-e megőriznünk személyiségünk integritását. Aki végigolvassa a kötetet, talán kedvet kap az anyaországi kánonból kihullott erdélyi írók megismeréséhez, és mindenki, akit érdekel az interkulturális kommunikáció és az önazonosság megőrzésének csöppet sem egyszerű és máig aktuális problémaköre, valódi elméleti segédeszközzé lelhet Dani Erzsébet könyvében.

²⁸ I. m. 103.

²⁹ Uo.

³⁰ René Wellek: Az összehasonlító irodalomtörténet fogalma. In *Az összehasonlító irodalomtörténet klasszikusai*. Szerk. Lengyel Béla. Gondolat, Budapest, 1995

Öregek, készüljetek, fiatalok, készen legyetek! – vallásos népelet A-tól Z-ig

Silling István: *Vallásos népelet Kupuszinán*. Forum Könyvkiadó, Ujvidék, 2016

Noha a kupuszinai közmondás az élet mulandóságára emlékeztet, mégis tekinthetjük egyfajta, a hagyomány fontosságát hangsúlyozó életbölcsség megfogalmazásának is. Érthetjük úgy is, hogy készüljünk minden tudásunkat átadni és legyünk készen a tudás, a hagyomány befogadására is, hiszen az emberi élet véges! Ebben a megismerésben, befogadásban segít a nyugat-bácskai hagyományokat feltáró könyv.

Silling István azon kevesek közé tartozik, akik igen régtől fogva a vallásos népelet kutatásával foglalkoznak a kies Bácskában. Számos tanulmány és könyv jelzi eddigi munkásságának főbb állomásait. Többek között a szülőfalu vallásosságával is foglalkozott már a szerző, de mindig résztmákat dolgozott fel, így a most megjelent könyve azért is fontos, mert itt áll össze sok évtizedes, szorgos kutatómunkával összegyűjtött anyaga monográfiává.

Mostani munkája, a *Vallásos népelet Kupuszinán* címet viseli, és „csak” szülőfalujára fókuszál. Azért az idézőjel, mert attól, hogy mindössze egy nyugat-bácskai falu vallásos hagyományát találja benne a kedves olvasó, mégis van benne egyfajta többlet, mégpedig a komplex szemléletű leíró-elemző közreadás okán. Tehát az egyedi felől közelít az általános felé, ami azt is jelenti, hogy a sajátosságok mellett közösségi általános jellemzőkön keresztül utal a vajdasági magyar vallásos népelet főbb vonásaira is.

Három nagy egységre bontja Silling a mondanivalóját: Megszentelt tér (a templom, a harangok, a temető, szakrális kisemlékek), Megszentelt idő (karácsony, húsvét, templombúcsú, kilencedek, körmenet, kisszombat, zarándoklatok, mindennapok vallásossága), A vallási élet szervezői (papok, kántorok, vallási társulatok).

A szakralitás „hivatalos” tárgyasult hordozóival kezdi a monografikus feldolgozást, hiszen a falu második, 19. század eleji temploma a vallási élet központja, a közösség jellegzetes és jelentős épülete, ami köré az ott élő közösség vallásossága szerveződik.

A harangok és a harangok szava még ma is fontos, a mindennapokat tagoló vallásosság szempontjából éppúgy, akár az ünnepek vagy az emberélet fordulóinak jelzésekor. Hiszen, ahogy a könyvben olvassuk, a harang misére hív, ünnepet jelez, szól vész esetén, és temetés alkalmával sem marad néma. A temető az elbocsátó és emlékező rítus színhelye, míg a szakrális kisemlékek – Kupuszinán igen sok van belőlük! – a vallásos buzgalom emlékei, melyeket Silling István bemutatása, értelmező leírása elhelyez a lokális társadalomban, megmutatva az anyagi áldozatvállalást és az erkölcsi-vallási viszonyt ezekhez az objektumokhoz. Gondozásuk, fenntartásuk az állítatók családján belül generációról generációra száll, de akadnak szomorú történetek is, hiszen az elhalt családok, vagy az elköltözők sok esetben magára hagyják ezeket az emlékeket.

Az idő tagolása nagyon fontos a falusi ember számára. Különösen fontos a megszentelt idő egy olyan, még napjainkban is tradicionálisnak tekinthető lokális társadalomban, mint amilyen Kupuszina! Silling mindent nagyon jól láttatja, nemcsak azért, mert a téma avatott és értő kutatója, hanem azért is, mert szülőfaluját belülről szemléli. Megélője, részt vevő megfigyelője és leírója tehát a falu vallásos népeletének. Kupuszinológus, ahogyan szokták őt szakmai körökben aposztrofálni! A karácsony és a húsvét mellett izgalmas a templombúcsú, a kilenced, a körmenet és a zárándoklatok bemutatása. A két ünnepi időszak a ráhangolódástól a kiteljesedésig rendkívül gazdag hagyományvilágot jelent még napjainkban is, noha már nem járják betlehemesek a falut. A húsvéti ünnepkör szokásai közül napjainkban is fontos a barkaszentelés, aminek bajelhárító erejében éppúgy hisznek, mint tették azt korábban.

A vallásos táji kapcsolatokat a zárándoklatok bemutatásával rajzolja ki, legyenek azok egy kis régió belüliek – Máriagyúd, Baranyában 1941 és 1944 között látogatták, meg a trianoni határok előtt, Doroszló a huszadik század Jugoszláviáján belüli zárándokhely –, illetve vezessenek Rómába, Fatimába, Lourdes-ba vagy épp a Szentföldre!

A mindennapok vallásosságának elemzése is sok érdekességgel szolgál: keresztvetés, köszönés, alamizsnálkodás, imádkozás, kérés és hálaadás, áldásvárás, fogadalmak, bőjt és a ház szakralitása.

Nem feledkezik meg a vallási életet szervezőkről, azokról a papokról, kántorokról, vallási társulatok tagjairól, akik őrei voltak a vallási hagyománynak és szervezték a (nem csak) vallási közösségi életet a faluban.

A könyv anyagához szervesen illeszkedik, kiegészíti azt a gazdag illusztrációs anyag, ami vizuálisan segíti az olvasót a megírtak értelmezésében.

Nagy élmény olvasni a tudományos igénnyel megírt monográfiát, annál is inkább, mert egy gazdag hagyományvilágú közösséget tesz ezáltal az olvasó jó ismerősevé a szerző.

Széles Bánátnak vándorlegénye, Kálmány Lajos

Az Alföldi gyűjtés bánáti vonatkozásai¹

Amikor Benedek Katalin gondozásában, kritikai kiadásban megjelent a XIX. század egyik legnagyobb folklór-szöveggyűjteménye, Raffai Judit a *Híd* folyóirat hasábjain közölt róla recenziót.² *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról (1846–1858)*³ című kötet szövegei a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában vannak elhelyezve. A nagyközönség előtt ismeretlenül heverték egészen 2006-ig. Esetük hasonlatos az *Alföldi gyűjtés*éhez, hiszen Kálmány Lajos 1914-ben készült folklórkönyvének kézirata is csak a múlt év nyarán látott napvilágot. Kétséget kizáróan nagy elismerés illeti a hagyaték gondozóit, hiszen rendezték az évszázados adósságot azzal, hogy véghezvitték azt a vállalkozást, amitől igen sokan elhatárolódtak. Az *Alföldi gyűjtés* szerkesztői és közreadói a népi írásbeliség nagy értője, Forrai Ibolya és szabadkai népmesekutatónk, a kálmányi ihletésű egyéniségkutató iskola követője, Raffai Judit, aki már 2007-ben felhívta a figyelmünket az Etnológiai Adattárban tárolt, Ipolyihoz hasonló sorsú vajdasági gyűjtőhellyel is megjelölt kéziratokat tartalmazó szövegek mielőbbi kiadásának fontosságára, különösen az *Alföldi gyűjtés*re.⁴

¹ Kálmány Lajos: *Alföldi gyűjtés*. Magyar Népköltészet Tára XVI. Közreadja Forrai Ibolya–Raffai Judit. Balassi Kiadó, Budapest, 2015

² Az elemző külön hangsúlyozta a vidékünkéről jegyzett szövegek jelentőségét – a Vajdaság területéről két hiedelemmondát és három népmesét tartalmaz a gyűjtemény –, hiszen a három magyarkanizsai meseszöveg, a Vasbarát, a Rózsás Panni és a Szekfű Margit az első, vajdasági gyűjtőhellyel rendelkező magyar nyelven lejegyzett népmeseszövegünk. Raffai Judit: Vasbarát, Rózsás Panni, Szekfű Margit. Térségünk magyar nyelven lejegyzett legrégebbi meséi. In *Híd*, 8. 2007. 103–104.

³ Benedek Katalin (szerk.): *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról (1846–1858)*. Balassi Kiadó, Budapest, 2006 (Magyar Népköltészet Tára VI. A Néprajzi Múzeum forráskiadványai)

⁴ Raffai Judit: Vasbarát, Rózsás Panni, Szekfű Margit. Térségünk magyar nyelven lejegyzett legrégebbi meséi. In *Híd*, 8. 2007. 104.

Az előzmények eredményeként 2015 nyarán a Magyar Népköltészet Tára sorozat tizenhatodik és A Néprajzi Múzeum Forráskiadványai sorozat tizenegyedik darabjaként jelent meg Kálmány Lajos *Alföldi gyűjtés* című kötete a Balassi Kiadó gondozásában. Kötése papírtábla, formátuma A/5, terjedelme 568 oldal. Három szerkezeti egységből tevődik össze. Az első részben Forrai Ibolya bemutatja a Néprajzi Múzeumban őrzött Kálmány-hagyaték évszázados alakulását, a második, a központi rész Kálmány Lajos *Alföldi gyűjtés* című eredeti kézírata, szerkesztői lábjegyzetekkel kiegészítve. A harmadik rész Raffai Judit Kálmány Lajosról írt összefoglalóját tartalmazza, valamint szerkesztői jegyzeteket, a tanulmányokhoz felhasznált irodalomjegyzéket és egy helységnév-azonosítót is.

A kötet negyedik lapján egy csoportkép fogad minket. Kálmány Lajost láthatjuk csanádpalotai hívei körében. Mindamellet, hogy a fellelt fénykép látványa is örömmel tölti el az olvasót – hiszen ez idáig csupán két Kálmányról készült arcképről tudtunk⁵ –, az annyit emlegetett zord, robusztus termetéről is megbizonyosodhatunk. Ahogyan több helyütt olvastuk is, jól láthatóan kiválik alsóosztálybeli hívei közül a „nyers, makacs, sokszor kíméletlen ember” (Péter László)⁶, „a hatalmas, kopasz tímárgyerek a papi köntösben” (Kárpáti Péter)⁷, a „hörcsögös természetű parasztpap, oszlopokon járó nagy testű óriás; magam formájú ember, pedig én is megütöm a mértéket, kihaladt volna belőle kettő; példátlanul nagy, gömbölyű koponya, violásba játszó, tömpe orru szókratészi arccal, pillátlan, kerek szemekkel, különös, tüzes katlanokkal, amelyekben egyszerre forrott fájdalom, gyűlölet, cinizmus és fanatizmus” (Móra Ferenc).⁸

Az Adattárban őrzött hagyaték Kálmány Lajos 1872 és 1919 között végzett, Szeged környéki, dél-alföldi népköltési gyűjtéseit, munkáit tartalmazza: levelezését, tanulmányait, kiadásra előkészített munkáit, saját gyűjtőfüzeteit és a levelezőhálózata által összegyűjtött eredeti kézíratos füzeteket – írja Forrai. Az áttekintés a hagyaték történetét követve két kérdésre kíván rávilágítani. Az egyik, mi történt Kálmány kézíratos hagyatékával 1920 és 1949 között, a másik pedig a hagyaték jelenlegi állapotának bemutatását járja körül a Néprajzi Múzeum irattárában őrzött források adatainak, a Magyar Néprajzi Társaság iratainak és a kézírattár adatainak felhasználásával.

⁵ Monográfiusa is két képet említ 2008-ban. Péter László: *Kálmány Lajos*. Bába Kiadó–Pécskai Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, Szeged–Pécska, 2008. 96.

⁶ Uo.

⁷ Kárpáti Péter: A túlvilágon túl (III). In *Holmi*, 2013. november (Online forrás: <http://www.holmi.org/2013/11/karpati-peter-a-tulvilagon-tul-iii>, letöltve: 2016. 07. 30.).

⁸ Uo.

A kor elvárásainak megfelelően szerkesztett *Alföldi gyűjtés* kézirata kiadásra készen került elő Sebestyén Gyula hagyatékából. Hatszáz népköltési szöveget tartalmaz, Kálmány besorolása szerint 21 balladát, 283 dalszöveget, 64 mesét, 214 mondát, 14 legendát és 4 hiedelmet. Habár az első és legismertebb elméleti tanulmánya, a *Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya* megírásakor Szentkláray Jenő és Hunfalvy Pál levélben kéri, hogy állításait „mindig okadatolja, és a kútfőket szorgosan jelölje meg”, Kálmány az *Alföldi gyűjtés*ben sem tüntette fel a gyűjtés idejét és az adatközlő nevét. Ugyanakkor a kiadott műhöz részletes, betűrendes tartalommutatót is készített, és külön fejezetben közli a szöveghez tartozó jegyzeteket is. Forrai Ibolya jelen kiadás alkalmával magyarázó lábjegyzetekkel egészítette ki a közléseket, a besorolások pedig a tartalomjegyzék és az egyes szövegek sorszámait alapján készültek.

Jelen írásnak, melynek kiemelt célja a mai, politikai határokkal jelölt Bánát Kálmány Lajos által kutatott területeinek és gyűjtési eredményeinek hangsúlyozása, igen nagy segítséget nyújtanak a kötet szövegeinél megjelölt gyűjtési helyszínek XIX. század végi és XX. század eleji elnevezései. Kálmány struktúráját követve a vajdasági gyűjtőhellyel megjelölt szövegeket tekintve három egyházaskéri balladát találunk; hetvennyolc dalt, melyeknek lelőhelye Szaján (1), Oroszlámos (1), Padé (1), Gyála (1), Csóka (2), Kanizsamonostor (2), Hódegyháza (2), Törökbecse (4), Szentmihály (17), Egyházaskér (38), továbbá Bácskából Horgos (1), Magyarkanizsa (1) és Zenta (7); nyolc mesét Egyházaskérről (3), Törökbecséről (2), Majdánról (2) és Szajánból (1); ötvenhárom mondát Hódegyházáról (1), Kanizsamonostorról (1), Szajánból (2), Oroszlámosról (2), Majdánról (3), Szentmihályról (14), Egyházaskérről (25), Magyarkanizsáról (4) és Horgosról (1); egy-egy szentmihályi és egyházaskéri legendát és még további két egyházaskéri hiedelmet. A fentiekből kiviláglik, hogy az *Alföldi gyűjtés*ben az említett hatszáz népköltési szövegből száznegyvenhat darab vajdasági gyűjtőhelyű, százharminckettő bánáti és tizennégy bácskai. Az említett célt szem előtt tartva külön dicsérjük a borítóterv készítőjét a fedőlapon elhelyezett, a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből fotózott 1896-ban készült Torontál vármegyei tálas motívumért.

A kötet harmadik szakaszának elején Raffai Judit a Kálmány Lajosról kialakított képet elemzi. Pályatársaitól és a fiatalabb néprajzos generációk tagjaitól is idéz, majd pedig levonja a következtetést, miszerint kortársai Kálmány néprajzi gyűjtőtevékenységét, pontosságát értékelték sok-

⁹ Péter László: *Kálmány Lajos*. Béba Kiadó–Pécskai Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, Szeged–Pécska, 2008. 87.

ra, ezáltal pedig az autodidakta pap a Magyar Néprajzi Társaság egyik legmegbecsültebb tagjává vált. Életrajzát saját vizsgálódásaiból, továbbá monográfiája, Péter László és mások Kálmányról írt munkáiból foglalta össze. A Kálmány Lajos emlékezete című alfejezetben a tudós pap halálát leíró Móra Ferencről idéz, és listázza a szegedi tudományos élet azon szereplőit, akik az elhunyt emlékének életben tartói is voltak egyben: Bálint Sándor, Ortutay Gyula, Péter László és így tovább. A jelenkorban a szövegközlések és kutatások mellett az emlékezés szándékával több te-repmunkája helyszínén és állomáshelyén szobor és emléktábla jelzi tevékenységét. Vajdasági vonatkozásait tekintve Egyházaskéren, Szajánban és Szentmihályon. A szakmai érdeklődés számára további fogódzó, hogy a vizsgálódások megkönnyítésében segít a kötet végén elhelyezett *Kálmány Lajos pontosított irodalomjegyzéke* és a *Jegyzetek*, amelyekben Raffai Judit feltüntette a tartalmi eltéréseket, de a balladák, a mesék és a mondák tipológiai meghatározását is. A kötetvégi *Helységnév-azonosító* pedig pontosítva közli a Kálmány által használt földrajzi név esetleges névváltozatát, a korabeli megyenevet, majd a mai hivatalos nevet és az ország betűjelét.

Kálmány a *Koszorúkból* küldött Pécskára, majd azután minden megjelent kötetének egy-egy példányát visszajuttatta a gyűjtőterepre. Így került a *Hagyományokból* is Borbély Mihályhoz, s talán e nemes gesztus életben tartásának szándékával került a nyomtatott *Alföldi gyűjtés* is Egyházaskérre – amit ezúton is köszönök. Nem véletlenül kezdődött éppen itt Paksa Katalin, majd Katona Imre és Tóth Ferenc gyűjtőmunkája Kálmány Lajos nyomában, s valószínűsíthetően ma sem volna eredménytelen kezdeményezés az elődök nyomába szegődni és az új kötetet használva a szövegek alakulástörténetét vizsgálni olyan tósgyökeres egyházaskériek körében, akiket már az *Alföldi gyűjtés* szövegsorainak találmra való idézése is dalra fakasztott.